บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้ศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๑ ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๒ ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๓ ความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๔ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๕ ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๖ แนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๗ หลักธรรมสำคัญที่ใช้ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๘ การบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๙ ประโยชน์ของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๑๐ ผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๑๑ ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๑๒ ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๑๓ การประกันคุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๑๔ การพัฒนาตัวบ่งชี้และเกณฑ์การประเมิน

๒.๑.๑๕ อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๑๖ คุณสมบัติของโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ และโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการจำเป็น

๒.๒.๑ ความหมายของความต้องการจำเป็น

๒.๒.๒ การจัดประเภทของความต้องการจำเป็น

๒.๒.๓ ความหมายของการประเมินความต้องการจำเป็น

๒.๒.๔ สารบทจำแนกของการประเมินความต้องการจำเป็น

๒.๒.๕ ขั้นตอนการประเมินความต้องการจำเป็น

๒.๒.๖ การใช้การประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์วางแผนพัฒนาโรงเรียน

๒.๒.๗ การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

๒.๒.๗.๑ ลักษณะของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

๒.๒.๗.๑ ลักษณะของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น
๒.๒.๗.๒ ความสำคัญของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น
๒.๒.๗.๓ ประโยชน์ของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น
๒.๒.๗.๔ ปัจจัยที่ใช้ในการตัดสินใจทำการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น
๒.๒.๘ ขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น
๒.๒.๘.๑ หลักการของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น
๒.๒.๘.๒ กระบวนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นทั่วไปตามหลักการ
๒.๒.๘.๓ แนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น
๒.๒.๘.๔ ขั้นตอนและกระบวนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น
๒.๒.๘.๕ เปรียบเทียบขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นกับวิจัยทั่วไป
๒.๒.๘.๖ เทคนิคหรือวิธีการที่ใช้ในการประเมินความต้องการจำเป็น
๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๒.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๑ ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

มีนักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายโรงเรียนวิถีพุทธว่า คือโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยดำเนินตามมรรค ซึ่งเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา ที่แปลว่าทางอันประเสริฐมีองค์ประกอบ ๘ ประการ มีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น สรุปลงตรงกับไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา[๑]

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายโรงเรียนวิถีพุทธว่า หมายถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภาวนา ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิต ปัญญา กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่าง ๆ ในหลักสูตร นั่นคือ มีศีล สมาธิ ปัญญาเป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน กล่าวคือ โรงเรียนฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา ดังนั้น ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาตลอดเวลาทั้งขณะที่กิน อยู่ ดู และฟัง ซึ่งเป็นกิจกรรมวัตรประจำวันของนักเรียน[๒] สรุปว่า โรงเรียนวิถีพุทธต้องฝึกอบรมผู้เรียนให้กิน อยู่ ดู และฟังเป็นคำว่า “เป็น” ในกรณีนี้หมายถึงกิน อยู่ ดูและฟัง ตามหลัก

---

[๑] พระพรหมคุณาภรณ (ป.อ. ปยุตฺโต), อ้างใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

[๒] พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), อ้างใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๒.

ไตรสิกขานั่นเอง[๓]

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ได้ปรารภต่อที่ประชุมมหาเถรสมาคม ว่า “กระทรวงศึกษาธิการได้มีโครงการโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งหมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไป แต่เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นโรงเรียนที่นำวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่แต่เดิมมา ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริงสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๓ ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านสู่การพัฒนาที่สมบูรณ์ได้”[๔]

ปิยะบุตร ชลวิจารณ์ กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นโรงเรียนที่มีการจัดการศึกษารูปแบบใหม่ของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้เรียนโดยองค์รวม ทั้งด้านคุณธรรม จริยธรรม ด้านปัญญาความคิด และด้านการดำเนินชีวิตอื่น ๆ ทั้งการกิน อยู่ ดู และฟังเป็นวิถีชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ดำรงชีวิตที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดประโยชน์แท้จริงกับชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมของไทย โดยใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนามาเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินการตั้งแต่การบริหารจัดการโดยรวมของโรงเรียน การจัดหลักสูตรการเรียนการสอน กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อพัฒนาเด็กไทยทั้งพฤติกรรม จิตใจและปัญญาตามหลักไตรสิกขา โดยมีผู้บริหารสถานศึกษา ครู อาจารย์ พ่อแม่ผู้ปกครอง ชุมชนร่วมมือกันดูแลเอาใจใส่เด็ก ตลอดจนช่วยกันสร้างสรรค์ความอบอุ่นให้โรงเรียนเป็นประตูสู่การเรียนรู้ที่หลากหลาย เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่า เด็กจะถูกพัฒนาให้เป็นเด็กเก่ง เด็กดี และสามารถดำรงชีวิตในอนาคตได้อย่างมีความสุข สามารถเรียนรู้และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้[๕]

บรรเจอดพร รัตนพันธุ์ ได้ให้ความหมายโรงเรียนวิถีพุทธไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธเป็นนวัตกรรมการจัดการศึกษาอีกนวัตกรรมหนึ่งที่มุ่งหวังพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมตามหลักศีล สมาธิ ปัญญาซึ่งมีจุดเริ่มต้นที่ การกิน อยู่ ดู ฟังเป็นต่อเนื่องอย่างบูรณาการไปถึงการพัฒนาตนเองกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ วัตถุ เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ การพัฒนาจิตใจ ให้มีสมาธิ สงบ สบาย สดชื่น เบิกบานมุ่งมั่นเข้มแข็ง เพียรพยายาม รวมทั้งมีปัญญารู้เข้าใจเหตุผลตามความเป็นจริง[๖]

กระทรวงศึกษาธิการ ให้ความหมายโรงเรียนวิถีพุทธว่า คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา

---

[๓] พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖.

[๔] สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ), อ้างใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑.

[๕] ปิยะบุตร ชลวิจารณ์, อ้างใน **การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอุษาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), คำนำ.

[๖] บรรเจอดพร รัตนพันธุ์, อ้างใน กระทรวงศึกษาธิการ, **ยุทธการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอุษาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็นโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญาและมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต[๗]

ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธว่า โรงเรียนระบบปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาและต้องเป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด ด้วยความร่วมมือของทั้งสถานศึกษา บ้าน วัด และสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนด้วยศรัทธาและฉันทะที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคมตามวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและครูควรประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาโดยการส่งเสริมการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ละ เลิกอบายมุข ถือศีล ๕ มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ และเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น[๘]

จากความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา โดยเน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการเป็นวิถีในชิวิตประจำวันเพื่อพัฒนาการ กิน อยู่ ดู และฟังเป็น ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตาโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนา

๒.๑.๒ ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

สืบเนื่องจากมหาเถรสมาคมได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ มอบหมายให้พระธรรมวรเมธี เลขานุการแม่กองธรรมสนามหลวง และพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นผู้แทนไปพิจารณาสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งกำลังจะประกาศใช้ในขณะนั้น

ผลการเจรจากับกรมวิชาการในสมัยนั้น ปรากฏว่า กระทรวงศึกษาธิการพร้อมที่จะประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเรียบร้อยแล้ว ในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๔ ในหลักสูตรนี้มีเรื่องเกี่ยวกับมาตรฐานวิชาพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

มาตรฐาน ส.๑.๑ เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่

---

[๗] กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘), หน้า ๗.

[๘] ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม, "เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำรุ่นที่ ๘ ประจำปี ๒๕๖๐", (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), (อัดสำเนา).

ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส.๑.๒ ยึดมั่นในศีลธรรม การกระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ส.๑.๓ ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

เพื่อช่วยให้โรงเรียนทั่วประเทศมีรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นแบบเดียวกันโดยไม่มีการบิดเบือนหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงเสนอให้กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลางพระพุทธศาสนาสำหรับโรงเรียนทั่วประเทศ กระทรวงศึกษาธิการจึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดังกล่าว มีพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เป็นประธาน มีกรรมการ ๖๓ รูป/คน เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕

คณะกรรมการชุดนี้จัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลางพระพุทธศาสนาและจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔” สำเร็จเรียบร้อยทันเสนอในที่ประชุมเรื่อง “หลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา: หัวใจของการปฏิรูปการศึกษา” ซึ่งมี พ.ต.ท.ดร. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน จัดที่สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ในฐานะประธานกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา เป็นผู้รายงานรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาต่อนายกรัฐมนตรีซึ่งได้เปิดโอกาสให้ที่ประชุมพิจารณาเรื่องนี้ตามสมควร

ผลจากการประชุมชี้แจงนี้ พอสรุปได้เป็น ๓ ประการ ดังนี้

๑. นายกรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบต่อรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและแสดงความพอใจที่วิชาพระพุทธศาสนาทำผังมโนทัศน์สรุปให้เห็นภาพรวมของเรื่องที่จะต้องเรียนทุกชั้นปี พร้อมกับเสนอแนะให้สาระการเรียนรู้อื่น ทำผังมโนทัศน์เช่นเดียวกับสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา[๙]

๒. นายกรัฐมนตรีเห็นชอบให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนามี ๑ หน่วยกิต (ในระดับมัธยมศึกษาคำว่า ๑ หน่วยกิตมีค่าเท่ากับ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์)

๓. ให้มีโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนา นำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖

เหตุที่ทำให้มีการพูดถึงโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาก็เพราะว่า นายกรัฐมนตรีได้ถามความเห็นชอบของที่ประชุมว่า รายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ผู้เข้าประชุมได้อภิปรายสนับสนุนรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามที่นำเสนอนั้น ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ผู้บังคับการวชิราวุธวิทยาลัยเสนอแนะว่า การสอนวิชาพระพุทธศาสนาให้ได้ผล

---

[๙] พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, หน้า ๓๕.

จะต้องนำไปบูรณาการเข้ากับชีวิตจริงเพื่ออบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็ก ที่สำคัญคือต้องนิมนต์พระสงฆ์มาช่วยสอนในโรงเรียน เหมือนกับโรงเรียนที่จัดสอนโดยบางศาสนาก็ไม่สอนเฉพาะเรื่องวิชาการ แต่เน้นเรื่องกิริยามารยาทและอบรมคุณธรรมจริยธรรมด้วย โรงเรียนเหล่านี้ประสบความสำเร็จในการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เพราะมีบาทหลวงและแม่ชีทั้งหลายมาเป็นแบบอย่างอบรมดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด ดังนั้น จึงควรมีโรงเรียนที่สอนเน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสอนในโรงเรียนเพื่อให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแก่เยาวชนด้วยการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น

นายกรัฐมนตรีเห็นด้วยกับข้อเสนอ ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ตอนแรกที่ประชุมเรียกโรงเรียนประเภทนี้ว่า โรงเรียนสอนเน้นพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับโรงเรียนที่สอนเน้นภาษาอังกฤษ โรงเรียนเหล่านี้ก็เหมือนโรงเรียนปกติทั่วไป แต่สอนเน้นวิชาพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษเพื่อให้เด็กสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ปฏิบัติในชีวิตจริง นายกรัฐมนตรีให้นโยบายว่าในปีการศึกษา ๒๕๔๖ ให้มีโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาเป็นการนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน

ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รับนโยบายของท่านนายกรัฐมนตรี ไปดำเนินการทันที กระทรวงศึกษาธิการ เรียกโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนานี้ว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ”[๑๐] โดยมีการนำความเห็นของที่ประชุมมาหารือต่ออีกหลายครั้ง อีกทั้ง ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และคณะได้ไปกราบขอคำแนะนำเรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธ จากพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ณ วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๖ นอกจากนั้นยังมีข้าราชการระดับสูงได้ไปกราบขอคำแนะนำในเรื่องเดียวกันนี้จากพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์ท่านมาให้ข้อคิดในการประชุมระดมความคิดครั้งแรก

วันที่ ๒๖ - ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นการประชุมหารือเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธเป็นครั้งแรก มีพระภิกษุและคฤหัสถ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมประชุมประมาณ ๓๐ รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นถึงหลักสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถีพุทธ และวันที่ ๑ - ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นการประชุมหารือครั้งที่ ๒ มีพระภิกษุและคฤหัสถ์รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมกำหนดแนวการดำเนินการต่อจากหลักการที่ได้ข้อสรุปไว้แล้ว ประมาณ ๕๐ รูป/คน จากการประชุมใหญ่ ๒ ครั้ง ทำให้ได้ข้อสรุปโรงเรียนวิถีพุทธในเรื่องสำคัญ ได้แก่ ภาพสรุปโรงเรียนวิถีพุทธ กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และแนวการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการเปิดรับสมัครโรงเรียนนำร่องเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธในเบื้องต้น มีโรงเรียนมาสมัครเข้าร่วมในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ รุ่นที่ ๑ ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ จำนวน ๘๙ โรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ จัดประชุมปฐมนิเทศโรงเรียนวิถีพุทธ รุ่นที่ ๑ ณ พุทธมณฑล เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๖ โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เป็นประธานเปิดการประชุม พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เป็นวิทยากรบรรยายนำ จากนั้นกระทรวงศึกษาธิการได้เปิดรับสมัครโรงเรียนเข้าร่วมโครงการเรื่อยมา

---

[๑๐] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖ - ๒๙.

สรุป ที่มาของโรงเรียนวิถีพุทธ มาจากการประชุมเรื่อง “หลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา: หัวใจของการปฏิรูปการศึกษา” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งเห็นชอบให้มีโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาในปีการศึกษา ๒๕๔๖ และต่อมาเรียกว่าโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนานี้ว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ”

๒.๑.๓ ความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธ

สำนักงานพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา ได้กล่าวถึงความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธว่า วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนของพระพุทธศาสนาตั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทย จนกล่าวได้ว่า วิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ

พุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์ เป็นองค์ความรู้ ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริง ฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิต ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือการกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์และในทุกระดับ ยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อม ๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่าศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรมเพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจและปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน และทุกวัย อีกทั้งมีความง่ายยากตั้งแต่เบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่ จนถึงเรื่องที่ละเอียดซับซ้อนยากที่จะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้

การศึกษาของกุลบุตรธิดา และผู้ใหญ่ทั้งหลายในอดีตอันยาวนานของไทยมีรากฐานการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอน แต่อาจไม่มีระบบของการศึกษาบังคับอย่างในปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษาภาคบังคับแก่คนส่วนใหญ่ แต่ก็มิได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำเอาระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยม โดยมีฐานจากประเทศตะวันตกมาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเองเริ่มเหินห่างจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้น ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในความล้ำค่าของพุทธธรรม และในความเป็นสมบัติของชาติ ซึ่งก่อร่างสร้างฐานของวัฒนธรรมมาแต่อดีต

ด้วยคุณค่าอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการให้การศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย กระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรม มาประยุกต์กับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี คนเก่ง และมีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่น ๆ ในวงกว้างต่อไป[๑๑]

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้แสดงปาฐกถาพิเศษเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อสังคมไทย โดยกล่าวถึงความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธว่า การเกิดขึ้นของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย และสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติในหลักการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษา ตลอดชีวิตสำหรับประชาชน เพราะโรงเรียนวิถีพุทธถือว่าเป็น

---

[๑๑] กระทรวงศึกษาธิการ,**“แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ”**, หน้า, ปฐมบท.

วิถีชีวิต และที่ว่าให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นั้น จะส่งผลให้วัดโดยคณะสงฆ์และชุมชนมาเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา บ้านและวัดต้องเข้ามามีส่วนร่วมดูแลความประพฤติของเด็กด้วย และนอกจากนี้การดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธยังมุ่งแก้ปัญหาการอบรมศีลธรรมให้เด็กและเยาวชน กล่าวคือ เด็กเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา บ้านวัดและโรงเรียนต้องไม่พัฒนาเด็กแบบแยกส่วน โรงเรียนต้องพัฒนาเด็กให้รอบด้านทั้งทางกาย ทางสังคม ทางจิตใจและทางปัญญา นั่นคือโรงเรียนไม่เพียงแต่สอนหนังสือ แต่อบรมศีลธรรมให้แก่เด็กอย่างจริงจังไม่ต้องรอให้เด็กไปวัดแล้วค่อยอบรมศีลธรรมที่นั่น แท้ที่จริงโรงเรียนวิถีพุทธต้องพยายามยกวัดมาไว้ที่โรงเรียน คือโรงเรียนเป็นทั้งแหล่งเรียนรู้ทางวิชาการและเบ้าหลอมทางศีลธรรมไปพร้อม ๆ กัน คือสอนให้เด็กเป็นคนที่ทั้งเก่ง ทั้งดีและมีความสุข ซึ่งโรงเรียนจะทำหน้าที่นี้ได้ ต้องได้รับความร่วมมือจากพ่อแม่ผู้ปกครองและพระสงฆ์ในวัด นอกจากนี้ยังได้กล่าวว่าโครงการโรงเรียนวิถีพุทธทำให้คณะสงฆ์มีโอกาสดีมาก เพราะทางฝ่ายบ้านเมืองได้เปิดโอกาสให้เข้าไปสอนและอุปถัมภ์โรงเรียนวิถีพุทธ เพราะถ้าโรงเรียนวิถีพุทธประสบความสำเร็จ เด็กและเยาวชนไทยก็จะเข้าถึงพระพุทธศาสนาเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดี เมื่อมองในมุมนี้กิจการของโรงเรียนวิถีพุทธก็จะเป็นช่องทางที่สำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ได้เตือนคณะสงฆ์ในที่ประชุมหลายครั้งว่า โรงเรียนวิถีพุทธเปิดโอกาสอย่างดียิ่งให้พระสงฆ์ได้พิสูจน์ฝีมือในการอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชน สมัยก่อนพระสงฆ์ต้องไปขอสอนเด็กและเยาวชนตามโรงเรียนต่าง ๆ แต่เมื่อถึงวันนี้ โรงเรียนมานิมนต์ถึงวัดเพื่อให้พระสงฆ์ไปช่วยสอนโรงเรียนวิถีพุทธ พระสงฆ์ต้องตื่นตัวและเตรียมพร้อมเพื่อช่วยให้โรงเรียนวิถีพุทธประสบความสำเร็จ ถ้าพระสงฆ์ไม่แสดงฝีมือในครั้งนี้ก็เท่ากับตกรถไฟขบวนสำคัญทีเดียว ดังนั้น ในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ในฐานะประธานกรรมการมหาเถรสมาคมได้เสนอที่ประชุมมหาเถรสมาคมพิจารณาให้การสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ มหาเถรสมาคมพิจารณาแล้วมีมติให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกระดับส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ[๑๒]

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ได้กล่าวสัมโมทนียกถาในการประชุมเจ้าคณะพระสังฆาธิการและผู้รับผิดชอบโรงเรียนวิถีพุทธเมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ณ หอประชุมพุทธมณฑล โดยกล่าวถึงความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธว่า เป็นแหล่งสำคัญที่จะเพาะเลี้ยงเยาวชนให้เกิดความดีงาม รักษาความเป็นไทยและรักษาความเป็นอิสระทางสติปัญญาของคนในชาติไว้ได้ และโรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ขอให้ช่วยกันพยุงอย่าให้ตกต่ำลงไป ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์กับโรงเรียนวิถีพุทธ ต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่าโรงเรียนวิถีพุทธนั้นเป็นอย่างไร การมาประชุมร่วมกันในวันนี้ จึงเป็นการประกาศแน่นอนว่า เราจะต้องทำความเข้าใจร่วมกันและจะต้องช่วยเหลือร่วมกัน ไม่ว่าทางใดเกี่ยวกับการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ ให้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับประเทศชาติบ้านเมืองของเรา ส่วนอื่นสำคัญอย่างไร โรงเรียนวิถีพุทธก็ต้องมีความสำคัญขึ้นไปเทียบเท่าอย่างนั้น โรงเรียนวิถีพุทธอยู่ในสถาบันที่สอง คือ สถาบันพระศาสนา สถาบันที่หนึ่ง คือ สถาบันชาติ สถาบันที่สามคือพระมหากษัตริย์ เราต้องมีความรู้สึกร่วมกันว่าโรงเรียนวิถีพุทธของเราอยู่ในสถาบันที่สอง คือสถาบันพระศาสนาจะทำให้เกิดกำลังใจร่วมกัน ให้สม

---

[๑๒] พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อ้างใน, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๒๕ - ๓๑.

กับที่บ้านเมืองของเราได้มีพระพุทธศาสนาเป็นหลักมาแต่เดิม และสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นเองที่มีส่วนสำคัญในการทำให้สถาบันพระพุทธศาสนามั่นคงแข็งแรง การช่วยกันทำให้โรงเรียนวิถีพุทธมีความแข็งแกร่ง เป็นการทำเพื่อความงดงามของประเทศชาติบ้านเมือง ไม่ใช่แข็งแกร่งเพื่อตน ประเทศชาติบ้านเมืองเป็นอันดับหนึ่ง ตัวเองเป็นอันดับสอง เมื่อสถาบันพระศาสนาแข็งแกร่งคู่กับชาติและมหากษัตริย์ ก็เท่ากับเป็นความแข็งแกร่งของประเทศไทยโดยส่วนรวม[๑๓]

อดิศัย โพธารามิก ได้กล่าวถึงความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธว่า เมื่อพิจารณาดูหลักการของโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ว่าการพัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ตามหลักไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา จึงสร้างความมั่นใจได้ว่าโรงเรียนวิถีพุทธเป็นการเริ่มต้นการปฏิรูปการศึกษาที่แท้ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ได้กล่าวไว้ว่า การปฏิรูปการศึกษาสอดคล้องกับรากฐานของสังคมไทยอย่างไม่มีครั้งใดที่จะตรงเหมือนครั้งนี้ โดยยึดหลักไตรสิกขาเป็นหลักของโรงเรียนวิถีพุทธ[๑๔]

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงธรรมกถาเรื่อง “โรงเรียนวิถีพุทธ ปฏิรูปการศึกษาอย่างบูรณาการ” ซึ่งได้กล่าวว่าการที่โรงเรียนวิถีพุทธ จัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ทุกคนเป็นพุทธะ คือ “วิถีสู่ความเป็นพุทธ” เป็นการปฏิรูปการศึกษาอย่างมีบูรณาการ เพราะมีลักษณะสรุปสำคัญ ๖ ประการ คือ

๑. การยอมรับและจัดดำเนินการให้การพัฒนาคนเป็นแกน และเป็นฐานของการพัฒนาทุกอย่าง ทุกเรื่องและทุกรูปแบบ โดยมองให้ชัดว่า ธรรมชาติของคนนั้นเป็นสัตว์ที่ฝึก – ศึกษา – พัฒนาได้และการศึกษาต้องเป็นการพัฒนาคนทั้งคน

๒. การเน้นความสำคัญของชีวิตช่วงแรกแห่งการเรียนรู้ คือ การเลี้ยงดูในครอบครัว การศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธจึงต้องประสานเชื่อมต่อเกื้อกูลและเกื้อหนุนกับการศึกษาที่บ้าน โรงเรียนนอกจากให้การศึกษาแก่เด็กแล้ว จะต้องให้การศึกษาแก่พ่อแม่ด้วย

๓. การให้การศึกษาเอื้อต่อการพัฒนาประชาธิปไตย เพราะว่าประชาธิปไตยจะเป็นไปไม่ได้ ถ้าใจคนไม่มีธรรมาธิปไตย ซึ่งหมายถึงว่า คนจะต้องมีความรักในธรรม ใฝ่ปรารถนาความชอบธรรม มีความเป็นธรรม ถือความจริงความถูกต้องดีงามเป็นใหญ่ เคารพหลักการเป็นสำคัญ อันเป็นคุณสมบัติของคนในระบอบการปกครองแบบประชาธิไตย การศึกษาวิถีพุทธพัฒนาคนให้เป็นธรรมาธิปไตย และการปฏิรูปการศึกษาจะต้องมุ่งมั่นให้คนเป็นธรรมาธิปไตยเพื่อมาสร้างสรรค์พัฒนาสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ดังนั้น การมีโรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยด้วย

๔. การปฏิรูปการศึกษามีหน้าที่ช่วยแก้ปัญหาของระบบการแข่งขัน โดยพัฒนาคนให้มีความสามารถถึงขั้นที่จะนำประเทศชาติขึ้นไปเหนือการแข่งขัน และนำโลกสู่สันติสุข ซึ่งโรงเรียนวิถีพุทธช่วยได้เพราะมีหน้าที่ต้องพัฒนาคนให้เข้าไปอยู่ในระบบแข่งขันได้อย่างดี ทั้งด้านส่วนตัว และสังคม ทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศชาติ และต้องสามารถเป็นผู้นำในการแข่งขัน

๕. การศึกษาจะต้องพัฒนาบุคคลให้มีการศึกษาที่ดี ซึ่งในด้านหนึ่งก็สามารถดำรงรักษาชุมชนหรือท้องถิ่นไว้ได้ และในขณะเดียวกันอีกด้านหนึ่ง ก็มีปัญญาที่จะปรับตัว รับข้อมูลข่าวสาร

---

[๑๓] สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ), อ้างใน กระทรวงศึกษาธิการ, **ยุทธการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕ - ๑๙.

[๑๔] อดิศัย โพธารามิก อ้างใน, กระทรวงศึกษาธิการ, **ยุทธการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๑๙ - ๒๐.

และใช้ความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของคน ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างประสานกลมกลืนและเกื้อกูลกับสังคมโลก ซึ่งการศึกษาวิถีพุทธช่วยได้

๖. ให้การศึกษาเป็นเครื่องมือที่จะพัฒนามนุษย์ให้สามารถประสานประโยชน์ของ ๓ ด้าน ให้ดำรงอยู่ด้วยกันได้อย่างเชื่อมโยง กลมกลืน เกื้อกูลกันและสมดุล นั่นคือประโยชน์ของชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม การปฏิรูปการศึกษาต้องเป็นตัวประสานประโยชน์นี้ให้เป็นการหนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งโรงเรียนวิถีพุทธมีหลักการอันชัดเจนที่จะนำไปสู่จุดหมายนี้ กล่าวคือ สิ่งแวดล้อมดีย่อมหนุนให้สังคมอยู่ดี สังคมดีย่อมเป็นส่วนเกื้อกูลให้มนุษย์แต่ละคนมีชีวิตดี โดยมีโอกาสที่จะพัฒนาตัวได้ดีขึ้น มีความสุขอย่างมีอิสรภาพ พึ่งพาเสพสิ่งบริโภคน้อยลง เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมน้อยลง รู้จักหาความสุขจากธรรมชาติมากขึ้น พร้อมเกื้อกูลสังคมมากขึ้น การทำให้เกิดการประสานของระบบทั้ง ๓ คือ ระบบชีวิต ระบบสังคม และระบบสิ่งแวดล้อมนี้ เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญที่โรงเรียนวิถีพุทธมุ่งจะทำให้ได้[๑๕]

สรุปได้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธ มีความสำคัญเพราะสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เป็นการปฏิรูปการศึกษาที่ตรงประเด็นอย่างบูรณาการ ตามวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทย เด็กและเยาวชนพัฒนาตนเองได้ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า สู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์บนพื้นฐานความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน

๒.๑.๔ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้งศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญา ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขานี้[๑๖] โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุประบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา ดังแสดงใน แผนภาพที่ ๒.๑ ดังนี้[๑๗]

---

[๑๕] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), อ้างใน กระทรวงศึกษาธิการ **ยุทธการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ**, (อัดสำเนา).

[๑๖] ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม, “**เอกสารประกอบการสัมมนาโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๘ ประจำปี ๒๕๖๐**”, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๔.

[๑๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), อ้างใน สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, **สรุปแนวคิดจากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:http://www.vitheebuddha.com/main.php [๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

แผนภาพที่ ๒.๑ ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

จุดเน้น โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” คือ ปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา[๑๘]

โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” คือมีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นรากฐานการดำเนินชีวิต โดยผู้บริหาร และคณะครูเป็นกัลยาณมิตร ช่วยกันพัฒนาดำเนินการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีวิถีการทำงาน วิถีชีวิต วิถีการเรียนรู้ วิถีวัฒนธรรมต่าง ๆ ตามหลัก “ไตรสิกขา” ที่นำไปสู่ “ปัญญา” วิถีชีวิตที่ดีงามตามหลักไตรสิกขาทั้ง ๓ ด้าน[๑๙] ดังต่อไปนี้

๑. ศีล (พฤติกรรม)

๑) มีกิริยามารยาท กินอยู่ ดู ฟัง เป็น

๒) รู้จักพิจารณาเลือกเสพสิ่งบริโภค และสื่อต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ด้วยปัญญา

---

[๑๘] กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๓.

[๑๙] สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, **รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.vitheebuddha.com/main.php [๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

๓) รู้จักความพอดี พอประมาณในการแสวงหา บริโภค สะสมสิ่งต่าง ๆ

๔) ปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ภายนอกที่ถูกต้องเพื่อให้เกิดวินัยในตนเอง

๕) ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นโดยมีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต

๖). มีชีวิตที่สัมพันธ์ด้วยดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม

๒. จิตใจ (สมาธิ)

๑) มีสมรรถภาวะที่ดี คือ มีสมาธิ มีความตั้งมั่น เข้มแข็ง มุ่งมั่นทำดี ด้วยจิตใจกล้าหาญ

๒) อดทนสู้สิ่งยาก ขยันหมั่นพียร ไม่ย่อท้อสามารถฟันฝ่าอุปสรรคผ่านความยากลำบากไปได้ พึ่งตนเองได้

๓) มีคุณภาวะ คือ มีความกตัญญูรู้คุณ มีจิตใจเมตตา กรุณาโอบอ้อมอารีมีน้ำใจ ละอาย กลัวบาป ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ กล้ารับผิด เกิดจิตที่เป็นกุศลอย่างสม่ำเสมอ

๔) มีสุขภาวะที่ดี คือ มีความสุข ความร่าเริง เบิกบาน มองโลกในแง่ดี มีกำลังใจเกิดแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ ในการร่วมกิจกรรมงานต่าง ๆ

๓. ปัญญา

๑) มีศรัทธาเลื่อมใสและมีความเข้าใจในพระรัตนตรัย ในกฎแห่งกรรม และในบาป บุญคุณโทษ

๒) มีทักษะและอุปนิสัยในการเรียนรู้ที่ดี จูงใจ ใฝ่รู้ รู้จักการค้นคว้า การจดบันทึกให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การคิดวิเคราะห์ประมวลผลสามารถนำเสนอถ่ายทอดได้ทั้งแบบกลุ่มและรายบุคคล

๓) มีทักษะชีวิตเท่าทันต่อสิ่งเร้าภายนอกและกิเลสภายในตนสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้

๔) สามารถนำหลักธรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ มีฐานชีวิตที่ดีมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติธรรม เกิดปัญญาเข้าใจในสัจจธรรมในชีวิตได้ตามภาวะของตน สามารถต่อยอดพัฒนาไปสู่การปฏิบัติธรรมให้เกิดความเจริญงอกงามในธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป

สรุปได้ว่า รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ มีจุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ผ่านการพัฒนาการ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น อย่างมีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาการดำเนินชีวิตด้วยการใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและวัฒนธรรมเมตตาต่อกัน

๒.๑.๕ ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ

ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธเน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม ๔ คือ สัปปุริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ

การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ การจัดสภาพแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียน ตามระบบไตรสิกขาอย่างมีประสิทธิภาพ[๒๐]

กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดรายละเอียดของลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธดังนี้

---

[๒๐] ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม, “เอกสารประกอบการสัมมนาโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๘ ประจำปี ๒๕๖๐” (กรุงทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๔.

เน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีวัฒนธรรมแสวงปัญญาทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๑) สัปปุริสสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี มีครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

๔) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องและดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการนี้ จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑. ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกพึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุม หรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญปัญญาเหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนให้มีใจสงบและส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อึกทึก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

๒. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมประจำสัปดาห์ กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่าง ดังนี้

๑) มีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระ ก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวัน (เพื่อใกล้ชิดศาสนา)

๒) มีกิจกรรมรับศีล หรือทบทวนศีลทุกวัน อาจเป็นบทกลอนหรือเพลง เช่นเดียวกับกิจกรรมแผ่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)

๓) มีกิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่าง ๆ เช่น นั่งสมาธิ ท่องอาขยานเพื่อสมาธิ สวดมนต์สร้างสมาธิ หรือทำสมาธิเคลื่อนไหวอื่น ๆ เป็นประจำวันหรือก่อนเรียน (เพื่อพัฒนาสมาธิ)

๔) มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้กินเป็นกินอย่างมีสติ มีปัญญารู้เข้าใจ)

๕) มีกิจกรรมอาสาตาวิเศษปฏิบัติวินัยหรือศีล (เพื่อให้อยู่เป็น อยู่อย่างสงบสุข)

๖) มีกิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่เป็น)

๗) มีกิจกรรมบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและเสริมแรงการทำความดี)

๘) ทุกห้องเรียนมีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผลและ

ประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล/วินัย ด้วยปัญญา) ฯลฯ

๓. ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนการสอน หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ได้แก่

๑) หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน

๒) การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ

๓) การจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น

๔) ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนาและกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่าง ๆ

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

๔. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

๕. ด้านการบริหารจัดการ

สถานศึกษาดำเนินการตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผลและพัฒนาต่อเนื่อง โดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนในลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ

การจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพแวดล้อมที่ชวนให้มี

จิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญากระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นให้การกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียนการสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ชัดเจน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น

สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียดรูปแบบแตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้นประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษาก็เป็นไปได้[๒๑]

๒.๑.๖ แนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวทางการดำเนินงานและจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกันได้ ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตามก้าวย่างที่ชัดเจนจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียนทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไปอย่างบูรณาการบนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น” คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันและจัดการได้ในลักษณะที่ก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

ข้อเสนอแนะแนวทางดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งโรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้ ได้แก่ การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถีพุทธ การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรที่คาดหวัง การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา และการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ: ในการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ มีหลักการ ดังนี้ บรรยากาศสงบเงียบ เรียบง่าย ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ร่มรื่น ใกล้ชิดชุมชน สะอาด มีระเบียบ ทันสมัยมีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และคุณธรรม

หลักคิด: โรงเรียนหรือสถานศึกษาเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อการเรียนรู้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้มาก เหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาหลายตอนเน้นถึงความสำคัญของสถานที่และบรรยากาศ เช่น ๑) ทรงเจริญอานาปานสติกรรมฐานเมื่อมีพระชนมายุ ๗ พรรษา ณ ใต้ต้นหว้าในบรรยากาศที่เงียบสงบ ๒) ทรงเลือกสถานที่ที่ใกล้ชิดธรรมชาติและชุมชนสำหรับบำเพ็ญเพียร ๓) เมื่อตรัสรู้แล้วทรงเปลี่ยนสถานที่จากที่ตรัสรู้ไปประทับใต้ต้นไทรและต้นอื่น ๆ ๔) ทรงกำหนดเรื่องความสะอาด ความมีระเบียบไว้ในพระวินัยปิฎกว่าด้วยเสนาสนวัตรและเสนาสน ขันธกะ ๕) ทรงแสดงภาวะที่เอื้อ เกื้อกูล เหมาะสม สะดวกสบายของสภาพแวดล้อม ซึ่งประมวลกันไว้ ๗ ประการ คือ สัปปายะ ๗ นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้โรงเรียนในอุดมคติ มีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนอย่างมีความสุข คือมุ่งเน้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ปลูกฝังเรื่องความสะอาด ความมีวินัย รวมทั้งการจัดสถานศึกษาให้มีความร่มรื่น มีต้นไม้ มีแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ไร้ฝุ่น ไร้มลภาวะ ปลอดภัยและไม่มีมุมอับ

---

[๒๑] กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๓ – ๑๓.

หลักทำ: โรงเรียนวิถีพุทธ มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ ร่มรื่น สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัย ให้ความรู้สึกที่ผ่อนคลาย สบายกาย สบายใจ มีศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียน และบุคคลในชุมชน คือมีพระพุทธรูปที่เด่นชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มีสวนพุทธธรรมประกอบด้วยต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม มีอาคารสถานที่ที่สะอาดเป็นระเบียบและเพียงพอต่อการใช้สอย มีแปลงเกษตร โรงฝึกงานที่เหมาะสมต่อการฝึกฝนคุณธรรมเพื่อประกอบสัมมาอาชีวะ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุดพระพุทธศาสนา ทุกห้องเรียนมีพระพุทธรูปเพื่อให้นักเรียนได้เห็นและระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ บรรยากาศในห้องเรียนมีความสงบ สะอาด ครูและนักเรียนมีความสำรวมตนอยู่เสมอ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยและครบครัน ทั้งสื่อที่เกิดจากภูมิปัญญาของครู นักเรียนและชุมชน ตลอดจนสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ปลูกฝังคุณลักษณะใฝ่รู้ใฝ่เรียน และความรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก สถานศึกษาต้องมีความใกล้ชิดธรรมชาติ ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความสะอาด มีระเบียบเรียบร้อยของโรงเรียนวิถีพุทธ จะต้องเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของนักเรียนทุกคน โดยครูสร้างบรรยากาศของความรัก ความสามัคคี และความรับผิดชอบ

๒. การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรที่คาดหวัง

หลักการ: ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

หลักคิด: ในการพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการหลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของตนเอง แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนาบุคลากร คือ การปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเองและการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

หลักทำ: แนวทางการพัฒนาบุคลากร เช่น ค้นหาบุคลากรแกนนำ วางแผนพัฒนาบุคลากรโดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จ ทั้งกิจกรรมรูปธรรมและกิจกรรมพัฒนาจิต และให้การยกย่องชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้ เป็นต้น ลักษณะแนวกิจกรรมพัฒนาบุคลากร เช่น จัดอบรมใหญ่ประจำปี จัดการพัฒนาจิต เจริญปัญญา รายสัปดาห์หรือรายเดือน จัดกลุ่มสนทนาธรรม จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติในธรรมวันสำคัญ เป็นต้น

คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

ผู้บริหารสถานศึกษา เป็นผู้ที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ละเลิกอบายมุข ถือศีล ๕ เป็นนิจ มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำความดี

ครู อาจารย์ และบุคลากร เป็นผู้ที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ละเลิกอบายมุข ถือศีล ๕ เป็นนิจ มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม และมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์

๓. การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

หลักการ: โรงเรียนวิถีพุทธกับชุมชนซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัด และสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชน สังคม ในวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักคิด: โรงเรียนวิถีพุทธเพียรพัฒนาตนเองให้มีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานักเรียน

โรงเรียนวิถีพุทธบริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชนในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมมาอาชีวะต่าง ๆ เป็นต้น แก่ชุมชน สังคม ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามและสันติสุข

หลักทำ: สถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิถีพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งในด้านการบริหารจัดการ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพและคุณธรรมของครูอาจารย์ นักเรียนและบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการโดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยาวาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมกันนั้นโรงเรียนวิถีพุทธมีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม พร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคม ด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมเสนอแนะเกื้อกูลสัมพันธ์ เช่น

๑. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา กิจกรรมวันพ่อวันแม่ เป็นต้น

๒. สถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัด หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่น ๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชรา เป็นต้น

๓. สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนโดยเปิดต้อนรับผู้ปกครอง และชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในภารกิจต่าง ๆ เช่น เชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น

๔. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา หอประชุม เป็นต้น

๕. เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่าง ๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลิตผลทางเกษตรผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาขาย โดยให้นักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ เป็นต้น

๖. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่าง ๆ เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา เป็นต้น

๗. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา เป็นต้น

๘. เสริมความเข็มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียน เป็นต้น

๙. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดทำวารสารของสถานศึกษาเผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน เป็นต้น

๑๐. ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้งครูอาจารย์ นักเรียน บุคลากรของสถานศึกษาและบุคคลในชุมชน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไป เพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

๔. การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

หลักการ: จัดวิถีพุทธสู่วิธีการเรียนรู้ ได้แก่ บูรณาการพุทธธรรมสู่การจัดการเรียนรู้และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ เพื่อนำสู่การรู้ เข้าใจความจริง จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม และประสานความร่วมมือ วัด/คณะสงฆ์ และชุมชน ในการจัดการเรียนรู้

หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ได้แก่ ปรโตโฆสะ โยนิโสมนสิการ ไตรสิกขา ปัญญาวุฒิธรรม

หลักทำ: แนวการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย

๑. หลักสูตรสถานศึกษา: สอดแทรก เพิ่มเติมพุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน.เพิ่มเติมคุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดทำหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ และสอดแทรกความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในวิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน

๒. ผู้สอน: เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อดทน อดกลั้น และ สร้างเสริมกำลังใจแก่เรียนอยู่เสมอ

๓. กระบวนการเรียนรู้: พัฒนาผู้เรียนรอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา) จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง) สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา และเน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแท้ของสรรพสิ่ง

๕. กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา

หลักการ: กระบวนการพัฒนาผู้เรียน คือ การจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย ต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิตเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีการฝึกปฏิบัติเสมอ ๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน ไปพร้อม ๆ กัน

หลักคิด: การศึกษาแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) ปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวันที่มีสติสัมปชัญญะคอยกำกับเพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนจนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนาว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะฝึกฝนและพัฒนาได้ ประกอบกับวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีสติปัญญา อุปนิสัย ความพร้อมและภูมิหลังที่แตกต่างกัน การพัฒนา

ผู้เรียนจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนเป็นสำคัญ

หลักทำ: ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น ครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการ หลักคิดข้างต้น โดยให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ทั้งนี้ แนวทางจัดกิจกรรม ๔ ลักษณะ ได้แก่

๑. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ประกวดมารยาทชาวพุทธ กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา) กิจกรรมบริหารจิตเจริญปัญญา เรียนธรรมศึกษา/สอบธรรมศึกษา และบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น

๒. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ เช่น กิจกรรมหน้าเสาธง อาทิ กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ) กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตา สงบนิ่ง (สมาธิ) กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท กิจกรรมน้องไหว้พี่ (ในแถวหน้าเสาธง) กิจกรรมเดินแถวอย่างมีสติ เป็นต้น กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน อาทิ กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกาว่า ไม่ดัง ไม่หก ไม่เหลือ และกิจกรรมนั่งสมาธิ ๑ นาที ก่อนเรียน เป็นต้น กิจกรรมก่อนเลิกเรียน อาทิ กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ และกิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ เป็นต้น และ กิจกรรมประจำสัปดาห์ อาทิ กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์ กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานศึกษากำหนด) เป็นต้น

๓. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา สถานศึกษา ผู้ปกครองและชุมชน ร่วมกิจกรรม อาทิ ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา ฟังพระเทศน์ (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม) และเวียนเทียนที่วัด หรือในสถานศึกษา เป็นต้น หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนและแห่เทียนพรรษา และ สถานศึกษาจัดบรรยากาศวันสำคัญทางศาสนา เปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา (เสียงตามสาย) เป็นต้น

๔. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ เช่น กิจกรรมไขปัญหาธรรม กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี กิจกรรมอาสาตาวิเศษ (มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม) กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม กิจกรรมต้นไม้พูดได้ (เน้นคติธรรม) กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมสมาทานศีลในวันพระ กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ และกิจกรรมอบรมธรรมะ ๕ นาที (อาจจัดสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง) เป็นต้น

๖. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างที่สถานศึกษาสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ขั้นเตรียมการ: ที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะ

๒. ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ: ที่จะเป็นปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม

๓. ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา: ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

๔. ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด: ที่จะช่วยให้การดำเนินการทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วยท่าทีความเป็นกัลยาณมิตร

๕. ขั้นปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง: ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้น ๆ ด้วยหลักธรรมอิทธิบาท ๔ และอุปัญญาตธรรม ๒

๖. ขั้นประเมินผล และเผยแพร่ผลการดำเนินการ: ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบปีต่อไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่นและนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ

ขั้นตอนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ๖ ขั้นตอน[๒๒] ดังแสดงแผนภาพที่ ๒.๒ ดังนี้

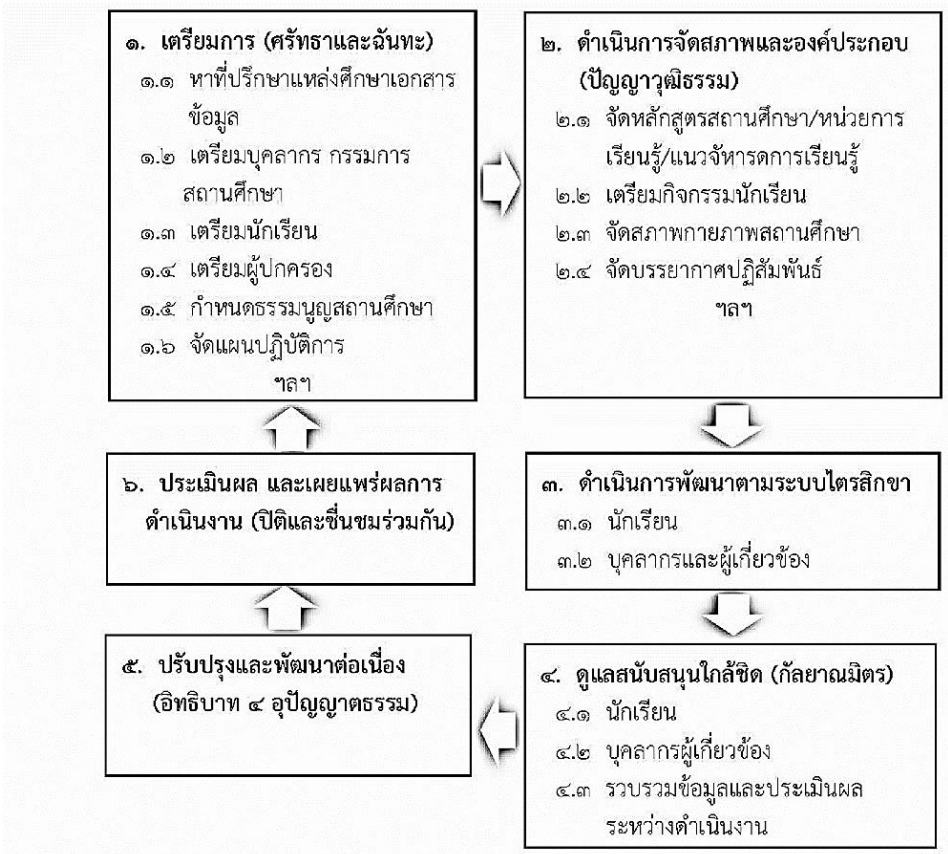

แผนภาพที่ ๒.๒ ขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

จากแผนภาพที่ ๒.๒ ขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๖ ขั้นตอน แต่ละขั้นตอนมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

---

[๒๒] กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๑๘

๑. การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

๑) การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ผู้ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

๒) การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธาและฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ด้วยปัญญารู้เข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาร่วมกัน ความสำเร็จในการพัฒนาคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลาย ตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

๓) การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงาน ที่ชัดเจนทั้งระยะยาวและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกัน จะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

๒. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ ๑. การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ) ๒. การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสวนะ) ๓. การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ) ๔. ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ)

สภาพและองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิถีพุทธ ตัวอย่างเช่น

๑. หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียน และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัด คือการบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป

๒. การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้าจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกทั้งสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น”

๓. การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟัง” ในชีวิตประจำวัน

๔. การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

๓. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้วสถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยิ่งบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไรจะส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหากในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

๔. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตร ที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุนทั้งทรัพยากรข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

๕. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานเป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปัญญาตธรรม ๒ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และ ความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

๖. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมเป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การเผยแพร่

หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่น ๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ[๒๓]

๒.๑.๗ หลักธรรมสำคัญที่ใช้ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา โดยเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือ มีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนา ดังนั้นในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธให้ประสบผลสำเร็จ ปัจจัยสำคัญยิ่งประการหนึ่งคือการนำหลักธรรมสำคัญพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับขั้นตอนของการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ๑. ขั้นเตรียมการ ๒. ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ๓. ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ๔. ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ๕. ขั้นปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง ๖. ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำหลักธรรมที่สำคัญมาใช้ในการวิจัย ได้แก่ (๑) ไตรสิกขา (๒) ปัญญาวุฒิธรรม ๔ (๓) อิทธิบาท ๔ (๔) อุปัญญาตธรรม ๒ (๕) สัปปายะ ๗ (๖) ศรัทธา (ตามหลักอริยวัฑฒิ ๕) (๗) กัลยาณมิตร (๘) ภาวนา ๔ (๙) ปรโตโฆสะ และ (๑๐) โยนิโสมนสิการ โดยจะศึกษาใน ๓ ประเด็นคือ จากพระไตรปิฎก ความหมาย และการนำไปใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๖ ขั้นตอน ซึ่งจะได้นำเสนอตามลำดับต่อไป ดังนี้

๑. ไตรสิกขา

จากพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าตรัส ไว้ดังนี้ “เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงศึกษาในที่นี้ พึงรู้จักธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกว่า เป็นกรรมที่ผิด ไม่พึงประพฤติผิด เพราะแห่งเหตุแห่งกรรมที่ผิดนั้น นักปราชญ์กล่าวว่า ชีวิตนี้เป็นของน้อย” ในคำว่า เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงศึกษาในที่นี้ ได้แก่ เพราะฉะนั้น คือ เพราะเหตุการณ์นั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะเหตุนั้น เมื่อเห็นโทษนั้นในกามทั้งหลาย รวมความว่า เพราะฉะนั้นคำว่า พึงศึกษา ได้แก่ สิกขา ๓ คือ ๑) อธิศีลสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจาระและโคจรเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่ คือ ศีลขันธ์เล็ก ศีลขันธ์ใหญ่ ศีลเป็นที่พึ่ง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวังเป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล ๒) อธิจิตตสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่เพราะวิตกวิจาร สงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไปมีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัส ดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ ๓) อธิปัญญาสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญา

---

[๒๓] กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๘ – ๓๒.

อันประเสริฐหยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์)” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์)” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “เหล่านี้อาสวะ” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวสมุทัย” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธ” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” สิกขา ๓ เหล่านี้ เมื่อสัตว์เกิดนึกถึง ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทราบ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเห็นชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อพิจารณา ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อประคองความเพียร ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อตั้งสติ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อรู้ชัดธรรมที่ควรรู้ชัด ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควร กำหนดรู้ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าพึงศึกษา คือ พึงประพฤติเอื้อเฟื้อ ประพฤติเอื้อเฟื้อโดยชอบ สมาทานประพฤติ[๒๔]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ไตรสิกขา หมายถึง สิกขา ๓ คำว่า สิกขา แปลว่า การศึกษา การสำเหนียก การฝึก ฝึกหัด ฝึกปรือ ฝึกอบรม ได้แก่ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกอบรมพัฒนากายวาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงาม ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ ความหลุดพ้น หรือนิพพาน สิกขา ๓ มีความหมายคร่าว ๆ ดังนี้ ๑) อธิศีลสิกขา การฝึกศึกษาในด้านความประพฤติระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ ๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกศึกษาทางจิตใจ พัฒนาคุณธรรม สร้างความสุข เสริมคุณภาพจิต และรู้จักใช้ ความสามารถในกระบวนสมาธิ ๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกศึกษาทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้ บริสุทธิ์หลุดพ้นโดยสมบูรณ์เป็นอิสระไร้ทุกข์สิ้นเชิง[๒๕] หรือเรียกให้ง่ายว่า “ศีล สมาธิ ปัญญา”

การนำหลักไตรสิกขาไปใช้ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สามารถนำไปใช้ได้ในทุกขั้นตอนของการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ แต่เมื่อพิจารณาอย่างชัดเจนแล้ว นำไปใช้ได้มากที่สุด ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นการดำเนินการพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ซึ่งมีจุดเน้นของการพัฒนาผู้เรียนตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะการบูรณาการทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ตลอดจนกิจกรรมที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” อีกทั้งเมื่อนำไปใช้พัฒนาครูและผู้บริหารซึ่งเป็นบุคลากรสำคัญของสถานศึกษาก็จะส่งผลดีต่อผู้เรียนด้วย อาจกล่าวได้ว่า โรงเรียนใดก้าวไปในหลักไตรสิกขา มีศีล มีสมาธิ พร้อมทั้งปัญญาเป็นยอด เมื่อดำเนินไปในวิถีทางนี้ก็เป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ดังตัวอย่างกิจกรรมที่นำหลักไตรสิกขาไปใช้ในแต่ละด้าน เช่น

๑. การนำหลักไตรสิกขาไปใช้ในขั้นการจัดสภาพและองค์ประกอบในด้านหลักสูตรการเรียนการสอน เช่น มีการกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์/ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง/จุดประสงค์ในการสอน ที่สะท้อนการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขาทั้งด้านศีล สมาธิ ปัญญา ดังเช่น

---

[๒๔] ขุ.มหา. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘ - ๔๙.

[๒๕] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด), ๒๕๕๔, หน้า ๑๒๕.

๑) ศีล (พฤติกรรม) ได้แก่ มีกิริยามารยาท กิน อยู่ ดู ฟังเป็น รู้จักพิจารณาเลือกเสพสิ่งบริโภคและสื่อต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ด้วยปัญญา รู้จักความพอดี พอประมาณ ในการแสวงหาบริโภค สะสมสิ่งต่าง ๆ ปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ภายนอกที่ถูกต้องเพื่อให้เกิดวินัยในตนเอง ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นโดยมีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต และมีชีวิตที่สัมพันธ์ด้วยดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๒) จิตใจ (สมาธิ) ได้แก่ มีสมรรถภาวะที่ดี คือ มีสมาธิ มีความตั้งมั่น เข้มแข็ง มุ่งมั่นทำดี ด้วยจิตใจกล้าหาญ อดทน สู้สิ่งยาก ขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อสามารถฟันฝ่าอุปสรรคผ่านความยากลำบากไปได้ พึ่งตนเองได้ มีคุณภาวะ คือ มีความกตัญญูรู้คุณ มีจิตใจเมตตา กรุณาโอบอ้อมอารีมีน้ำใจ ละอายชั่ว กลัวบาป ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ กล้ารับผิด เกิดจิตที่เป็นกุศลอย่างม่ำเสมอ และมีสุขภาวะที่ดี คือ มีความสุข ความร่าเริง เบิกบาน มองโลกในแง่ดี มีกำลังใจ เกิดแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

๓) ปัญญา ได้แก่ มีศรัทธาเลื่อมใสและมีความเข้าใจในพระรัตนตรัย ในกฎแห่งกรรมและในหลักบาปบุญคุณโทษ มีทักษะและอุปนิสัยในการเรียนรู้ที่ดี จูงใจ ใฝ่รู้ รู้จักการค้นคว้าการจดบันทึกให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การคิดวิเคราะห์ประมวลผลสามารถนำเสนอถ่ายทอดได้ทั้งแบบกลุ่มและรายบุคคล มีทักษะชีวิตเท่าทันต่อสิ่งเร้าภายนอกและกิเลสภายในตน สามารถแก้ปัญหาชีวิตของตนได้ สามารถนำหลักธรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ มีฐานชีวิตที่ดี มีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติธรรม เกิดปัญญาเข้าใจในสัจจธรรมในชีวิตได้ตามวุฒิภาวะของตน เป็นต้น

นอกจากนี้ในด้านหลักสูตรการเรียนการสอนควรเน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ มีการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา เช่น มีจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระเน้นให้ผู้เรียนได้ความรู้หลักธรรมที่เป็นความรู้ มีศรัทธาเห็นคุณค่าแท้ของสิ่งที่เรียนและได้ฝึกปฏิบัติจริง และในการสอนนั้น ครูต้องสอนผู้เรียนให้ได้ครบทั้งไตรสิกขา คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

๒. การนำหลักไตรสิกขาไปใช้ในขั้นการจัดสภาพและองค์ประกอบ ด้านกิจกรรมนักเรียน ซึ่งโรงเรียนต้องคิดและกำหนดกิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้เรียนมากที่สุด ถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดกิจกรรมไว้ล่วงหน้าจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนที่สะท้อนการพัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น เช่น กิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน และฝึกการรับประทานอาหาร “ไม่ดัง ไม่หก ไม่เหลือ” ทั้งนี้ครูต้องมีความกระจ่างว่า “กินอย่างไรให้เป็นไตรสิกขา”

๓. การนำหลักไตรสิกขาไปใช้ในขั้นการดำเนินการพัฒนาบุคลากร ซึ่งมีจุดเน้นคือการพัฒนาผู้เรียนในลักษณะบูรณาการทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรและกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น ที่จะนำไปสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด ทั้งนี้จะต้องพัฒนาผู้บริหารและครูตามระบบไตรสิกขาด้วย เช่น มีการส่งเสริมให้ครูพัฒนาตนเองเป็นแบบอย่างที่ดีในชีวิตจริงแก่ผู้เรียนในด้านการ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น

๒. ปัญญาวุฒิธรรม ๔

จากพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าตรัส ไว้ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) สัปปุริสสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ)

๒) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังสัทธรรม) ๓) โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย) ๔) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม) ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้แลย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา[๒๖]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ปัญญาวุฒิธรรม ๔ วุฒิ หรือ วุฑฒิธรรม ๔ หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องเจริญ, คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ได้แก่ ๑) สัปปุริสังเสวะ (คบหาสัตบุรุษ, เสวนาท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ) ๒) สัทธัมมัสสวนะ (ฟังสัทธรรม, เอาใจใส่เล่าเรียน หาความรู้จริง) ๓) โยนิโสมนสิการ (ทำในใจโดยแยบคาย, คิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี) ๔) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม, ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามหลัก คือให้สอดคล้องพอดีตามขอบเขตความหมายและวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับธรรมข้ออื่น ๆ , นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและตริตรองเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมายของสิ่งนั้น ๆ)[๒๗]

การนำหลักปัญญาวุฒิธรรม ๔ ไปใช้ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สามารถนำไปใช้ในขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เนื่องจากการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธจะต้องมีการจัดปัจจัยต่าง ๆ ในการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญอันจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ ได้แก่ ๑) การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ) ๒) การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ) ๓) การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี (โยนิโสมนสิการ) ๔) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)

ดังนั้น การบริหารจัดการขั้นตอนนี้ โดยเฉพาะในด้านการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน ควรมีการดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักธรรมดังกล่าว ดังเช่น มีการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติในหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นเรียน มีแผนการสอน/แผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการวิถีพุทธ โดยเน้นให้ผู้เรียนได้ความรู้ หลักธรรมที่เป็นความรู้ (K) มีศรัทธาเห็นคุณค่าแท้ของสิ่งที่เรียน (A) และได้ฝึกปฏิบัติจริงตามหลักธรรม (P) และครูผู้สอนมีการจัดการเรียนรู้โดยนำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิดหรือเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้ การปฏิบัติหรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น รวมทั้งครูผู้สอนมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” ตลอดจนสนับสนุนให้ผู้เรียนเรียนรู้ผ่านโครงงานคุณธรรมเพื่อฝึกกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี

๓. อิทธิบาท ๔

จากพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าตรัส ไว้ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงประพฤติธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งเป็นวิสัยอันสืบเนื่องมาจากบิดาของตน เมื่อเธอทั้งหลายประพฤติธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งเป็นวิสัยอันสืบเนื่องมาจากบิดาของตน จักเจริญด้วยอายุบ้าง จักเจริญด้วยวรรณะบ้าง จักเจริญด้วยสุขะบ้าง จักเจริญด้วยโภคะบ้าง จักเจริญด้วยพละบ้าง[๒๘] อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร ๒) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย

---

[๒๖] ดูรายละเอียดใน องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๗ - ๓๖๘.

[๒๗] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๗๙.

[๒๘] ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓; อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๕/๒๙๒.

วิริยสมาธิและปธานสังขาร ๓) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขาร ๔) เจริญอิทธิบาท ที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร[๒๙]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ได้แก่ ๑) ฉันทะ (ความพอใจ) คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ๒) วิริยะ (ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ท้อถอย) ๓) จิตตะ (ความคิด) คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝักใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป ๔) วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง) คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น[๓๐]

การนำหลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สามารถนำมาใช้ได้ใน ๒ ขั้นตอน คือ

๑. ขั้นเตรียมการ นอกจากจะต้องทำให้ บุคลากรเข้าใจแนวทางการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ พร้อมทั้งเห็นคุณค่าและประโยชน์ของโรงเรียนวิถีพุทธที่มีต่อสังคม จนเกิดศรัทธาแล้ว ควรต้องทำให้บุคลากรมีฉันทะหรือความพอใจ ที่จะมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามหน้าที่ของตน รู้เข้าใจแนวทางการพัฒนา/ทิศทางความสำเร็จในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญาร่วมกัน โดยอาศัยข้อมูลโรงเรียนวิถีพุทธที่ประสบความความสำเร็จ ซึ่งจะเป็นปัจจัยเบื้องต้นในการสร้างความสำเร็จของการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี เช่น มีการสนับสนุนส่งเสริมให้คณะครูและผู้เกี่ยวข้องไปศึกษาดูงานโรงเรียนวิถีพุทธที่ประสบความสำเร็จ เป็นต้น

๒. ขั้นการปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง ถือเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญเพราะทำให้เกิดการต่อเนื่องของการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในลักษณะที่ดียิ่งขึ้น โดยอาศัยข้อมูลที่ทำมาแล้วในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาดำเนินการ อาทิ นำผลที่ได้จากการนิเทศติดตามผลและการทบทวนหลังปฏิบัติงานมาใช้ในการวางแผนปรับปรุง/พัฒนางานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งส่งเสริมให้บุคลากรนำหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงาน ก่อให้เกิดความพอใจใฝ่ดีที่จะทำงาน เกิดความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน เอาใจใส่ต่องาน และตรวจสอบการทำงานทุกขั้นตอน ซึ่งจะส่งผลให้บุคลากรทำงานตามระบบและกลไกอย่างมีประสิทธิภาพก่อให้เกิดประสิทธิผลตามนโยบายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ผู้ปฏิบัติงานขั้นตอนนี้อาจนำหลักธรรมอุปัญญาตธรรม ๒ ไปใช้ควบคู่ด้วยยิ่งจะได้รับผลดี

๔. อุปปัญญาตธรรม ๒

จากพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าตรัส ไว้ดังนี้ ๑) กุสเลสุ ธัมเมสุ อสันตุฏฐิตา (ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย) ๒) ปธานัสมิง อัปปฏิวานิตา (ความไม่ท้อถอยในการบำเพ็ญเพียร)[๓๑] ที่ชื่อว่าความไม่สันโดษในกุศลธรรม ได้แก่ ความพอใจยิ่ง ๆ ขึ้นไปของบุคคลผู้ไม่สันโดษในการเจริญกุศลธรรม

---

[๒๙] อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๑/๓๔๒.

[๓๐] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๑๓.

[๓๑] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๘ ; องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๗๘ – ๑๘๐/๑๒๙.

ส่วนที่ชื่อว่า ความเป็นผู้ไม่ท้อถอยในความเพียร ได้แก่ ความเป็นผู้กระทำโดยเคารพ ความเป็นผู้กระทำติดต่อ ความเป็นผู้กระทำไม่หยุด ความเป็น ผู้ประพฤติไม่ย่อหย่อน ความเป็นผู้ไม่ทิ้งฉันทะ ความเป็นผู้ไม่ทอดธุระ ความเสพความเจริญ การกระทำให้มาก เพื่อความเจริญแห่งกุศลธรรม[๓๒]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า อุปปัญญาตธรรม ๒ หมายถึง ธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติเห็นคุณประจักษ์กับพระองค์เอง คือ พระองค์ได้ทรงอาศัยธรรม ๒ อย่าง อย่างนี้ดำเนินอริยมรรคาจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ สัมมาสัมโพธิญาณ ได้แก่ ๑) อสนฺตุฏฐิตา กุสเลสุ ธมฺเมสุ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม,ความไม่ รู้อิ่มไม่รู้พอในการสร้างความดีและที่ดี) ๒) อปฺปฏิวาณิตาง.ปธานสฺมิ (ความไม่ระย่อในการพากเพียร,การเพียรพยายามก้าวหน้าเรื่อยไปไม่ยอมถอยหลัง)[๓๓]

การนำหลักอุปปัญญาตธรรม ๒ ไปใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สามารถนำไปใช้ในขั้นการปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง โดยใช้อุปัญญาตธรรม ๒ ควบคู่กับหลักธรรมอิทธิบาท ๔ ทั้งนี้เพราะการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการต่อยอดจากสิ่งที่เป็นอยู่เดิมให้ดียิ่งขึ้น เช่น เป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ดำเนินการตามอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ อย่างครบถ้วน มีผลการประเมินในระดับที่น่าพอใจ หรือก้าวสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ หรือก้าวสู่โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน ซึ่งการที่บุคลากรจะร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการให้เกิดผลสัมฤทธิ์ดังกล่าวได้ จะต้องไม่หยุดยั้งกระบวนการพัฒนาเพื่อความก้าวหน้าของโรงเรียนวิถีพุทธ แม้ว่าจะพบปัญหาอุปสรรคก็ไม่ย่อท้อต่อการพัฒนา แต่จะมีความเพียรความพยายามเพื่อให้เกิดความก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยจัดประชุมครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันวางแผนดำเนินการอย่างเหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน รวมทั้งส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมอุปัญญาตธรรม ๒ มาใช้ในการดำเนินการสนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานให้เป็นไปอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง

๕. สัปปายะ ๗

จากพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าตรัส ไว้ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย มีสมัยที่จิตตั้งมั่นอยู่ภายในสงบนิ่งอยู่ มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้นตั้งมั่น อยู่ สมาธินั้นเป็นธรรม สงบ ประณีต ได้ความสงบระงับ ถึงภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีการขม หามกิเลสด้วยธรรมเครื่องปรุงแต่ง และภิกษุนั้นจะน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ่งด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่ง ธรรมที่ควรทำให้แจ่งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อมีเหตุแห่งสติเธอยอมบรรลุความเป็นผู้เหมาะสมที่ จะประจักษ์ชัดในธรรมนั้น ๆ” จากพระพุทธพจนดังกล่าว พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวอธิบาย “สมัย” ไว้หมายถึง กาลที่ได้รับสัปปายะ ความเหมาะสม ๕ ประการ คือ ๑) อุตุสัปปายะ ๒) อาหารสัปปายะ ๓) เสนาสนะสัปปายะ ๔) ปุคคลสัปปายะ ๕) ธัมมัสสวนะสัปปายะ[๓๔]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า สัปปายะ ๗ หมายถึง สิ่งที่เหมาะกัน สิ่งที่เกื้อกูล ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อม ได้แก่ ๑) อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่ซึ่งเหมาะกัน เช่น ไม่พลุกพล่านจอแจ) ๒) โคจรสัปปายะ (ที่หาอาหาร

---

[๓๒] อภิ.สังคณี. (ไทย) ๓๔/๑๓๗๘ – ๑๓๘๓/๓๔๓.

[๓๓] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๖๕.

[๓๔] ดูรายละเอียดใน องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๐๒/๒๕๔.

ที่เที่ยวบิณฑบาตที่เหมาะดี เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป) ๓) ภัสสสัปปายะ (การพูดคุยที่เหมาะกัน เช่น พูดคุยเล่าขานกันแต่ในกถาวัตถุ ๑๐ และพูดแต่พอประมาณ) ๔) ปุคคลสัปปายะ (บุคคลที่ถูกกันเหมาะกัน เช่น มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาเหมาะใจ) ๕) โภชนสัปปายะ (อาหารที่เหมาะกัน เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉันไม่ยาก) ๖) อุตุสัปปายะ (ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะกัน เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น ๗) อิริยาปถสัปปายะ (อิริยาบถที่เหมาะกัน เช่น บางคนถูกกับจงกรม บางคนถูกกับนั่งตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี[๓๕]

การนำหลักสัปปายะ ๗ ไปใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สามารถนำไปใช้ในขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ด้านกายภาพ ในการจัดสภาพด้านกายภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ จะต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีอาคารสถานที่ และตกแต่งบริเวณโรงเรียนให้มีบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติ สะอาด สงบ ร่มรื่น ปลอดภัย มีพระพุทธรูปหน้าโรงเรียน และพระพุทธรูปประจำห้องเรียนทุกห้องเรียนอย่างเด่นชัด ชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มีห้องพระพุทธศาสนา/ลานธรรมให้ศึกษาพุทธธรรมและบริหารจิต เจริญปัญญา และมีป้ายนิเทศ/ป้ายคุณธรรม/มีพุทธศาสนสุภาษิต/วาทธรรม/พระราชดำรัสติดตามที่ต่าง ๆ ของโรงเรียนอย่างเหมาะสม

๖. ศรัทธา (ตามอริยวัฑฒิ ๕)

จากพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าตรัส ไว้ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ และถือเอาสิ่งที่ประเสริฐแห่งกายธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) ศรัทธา (ความเชื่อ) ๒) ศีล (การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย) ๓) สุตะ (การสดับฟังหาความรู้) ๔) จาคะ (การเสียสละ) ๕) ปัญญา (ความรอบรู้) ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการนี้แล ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นสาระ และถือเอาสิ่งที่ประเสริฐแห่งกาย อริยสาวกใด เจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา อริยสาวกนั้น เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาเห็นประจักษ์ ชื่อว่าถือเอาแต่สิ่งที่เป็นสาระสำหรับตนไว้ได้ในโลกนี้ทีเดียว

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวิกาเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ และถือเอาสิ่งที่ประเสริฐแห่งกายธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) ศรัทธา ๒) ศีล ๓. สุตะ ๔) จาคะ ๕) ปัญญา ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวิกาเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการนี้แล ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ และถือเอาสิ่งที่ประเสริฐแห่งกาย อริยสาวิกาใด เจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา อริยสาวิกานั้น เป็นผู้มีศีล เป็นอุบาสิกา ชื่อว่าถือเอาสิ่งที่เป็นสาระสำหรับตนไว้ได้ ในโลกนี้ทีเดียว[๓๖]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า อริยวัฑฒิ หรือ อารยวัฒิ ๕ หมายถึง ความเจริญอย่างประเสริฐ, หลักความเจริญของอารยชน ได้แก่ ๑) ศรัทธา (ความเชื่อ ความมั่นใจในพระรัตนตรัย ให้หลักแห่งความจริงอย่างดีงามอันมีเหตุผล) ๒) ศีล (ความประพฤติดี มีวินัย

---

[๓๕] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๘๖.

[๓๖] ดูรายละเอียดใน องฺปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๖๓ - ๖๔/๑๑๑ - ๑๑๓

เลี้ยงชีพสุจริต) ๓) สุตะ (การเล่าเรียนสดับฟังศึกษาหาความรู้) ๔) จาคะ (การเผื่อแผ่เสียสละ เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจช่วยเหลือ ใจกว้าง พร้อมที่จะรับฟังและร่วมมือ ไม่คับแคบเอาแต่ตัว) ๕) ปัญญา (ความรอบรู้ รู้คิด รู้พิจารณา เข้าใจเหตุผล รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง)[๓๗]

ศรัทธา (ความเชื่อ, ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล) ได้แก่ ๑) กัมมสัทธา (เชื่อกรรม, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอ้อนวอนหรือนอนคอยโชคเป็นต้น ๒) วิปากสัทธา (เชื่อวิบาก, เชื่อผลของกรรม, เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว) ๓) กัมมัสสกตาสัทธา (เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน) ๔) ตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๙ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง[๓๘] ศรัทธา ความเชื่อ ในทางธรรมหมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความมั่นใจในความจริง ความดีสิ่งดีงามและในการทำความดี

การนำหลักศรัทธา (ตามอริยวัฑฒิ ๕) ไปใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ นำไปใช้ในขั้นเตรียมการ โดยต้องทำให้บุคลากร ได้แก่ คณะครู นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา และผู้ปกครอง มีความเชื่อว่าการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธมีความสำคัญ และเข้าใจเหตุผลความจำเป็นที่ต้องดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ตลอดจนเข้าใจแนวทางการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ พร้อมทั้งเห็นคุณค่าและประโยชน์ของโรงเรียนวิถีพุทธที่มีต่อผู้เรียนและต่อสังคม โดยใช้วิธีการจัดประชุมสัมมนาหรือประชาสัมพันธ์ด้วยวิธีการที่หลากหลาย และสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จนเกิดศรัทธาที่จะร่วมมือกันดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

๗. กัลยาณมิตร

จากพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าตรัส ไว้ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีที่พึ่งอยู่เถิด อย่าเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งอยู่เลย บุคคลผู้ไม่มีที่พึ่งย่อมอยู่เป็นทุกข์ เป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี แม้การที่ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม[๓๙]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า กัลยาณมิตร หมายถึง เพื่อนที่ดี, มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพึงนับ กัลยาณมิตตตา หมายถึง ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว[๔๐]

กัลยาณมิตตตา ความมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา

---

[๓๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑๓.

[๓๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๔๙.

[๓๙] ดูรายละเอียดใน องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๓๒.

[๔๐] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑.

และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี, ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญามีความสามารถ ซึ่งจะช่วยแวดล้อม สนับสนุนชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และธรรมปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี[๔๑]

การนำหลักกัลยาณมิตรไปใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สามารถนำไปใช้ใน ๓ ขั้นตอน คือ

๑. ขั้นเตรียมการ ในการเตรียมการเพื่อให้การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธประสบความสำเร็จนั้นจำเป็นต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ในเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธเป็นอย่างดี อีกทั้งมีความรู้ชัดในหลักพุทธธรรม และมีความประพฤติดี เป็นแบบอย่างในสังคมได้ มาเป็นที่ปรึกษาด้านการดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ เช่น พระภิกษุ ศึกษานิเทศก์หรือผู้รับผิดชอบงานโรงเรียนวิถีพุทธ ที่มีความเป็นกัลยาณมิตร ทั้งนี้ที่ปรึกษาถือว่ามีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มต้นของการดำเนินงาน

๒. ขั้นการดำเนินงานและจัดสภาพองค์ประกอบ ด้านการจัดบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เนื่องจากโรงเรียนวิถีพุทธ มีจุดเด่นในด้านการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมแก่ผู้เรียน ดังนั้น บุคลากรผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้บริหาร ครู นักเรียน จึงต้องมีบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร มีความเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเมตตากรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน โดยแสดงพฤติกรรมในลักษณะ “ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม” และมีกิจกรรมที่แสดงถึงความมีเมตตา กรุณาต่อกัน เช่น การไม่ดุด่านักเรียน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการบริจาคสิ่งของเหลือใช้ เป็นต้น นอกจากนี้สถานศึกษายังต้องส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นเช่น การลด ละ เลิกอบายมุข โดยอาจมีกิจกรรมหรือโครงการที่ส่งเสริมให้ครู นักเรียน ลด ละ เลิก อบายมุขและไม่มีสิ่งเสพติดในโรงเรียน

๓. ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เนื่องจากการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธให้มีประสิทธิภาพนั้นจำเป็นต้องมีการดูแลสนับสนุนอย่างเหมาะสมในทุกภาคส่วน ในลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน เช่น มีการให้คำปรึกษา ชี้แนะผู้ปฏิบัติงานที่ต้องการความช่วยเหลือในทุกด้าน มีการนิเทศแบบกัลยาณมิตรในการพัฒนาครูและนักเรียนอย่างเป็นระบบ มีการส่งเสริมสนับสนุนให้ขวัญกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานทั้งครูและนักเรียนอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการสนับสนุนทรัพยากร ข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ที่จะช่วยให้การดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเป็นไปอย่างราบรื่น

๘. ภาวนา ๔

จากพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าตรัส ไว้ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ยังไม่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่จักเกิดขึ้นในกาลต่อไป ภัยเหล่านั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภัยเหล่านั้นเสียภัยในอนาคต ๕ ประการ คือ ในอนาคต หมู่ภิกษุจักไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา[๔๒]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ภาวนา ๔ (การเจริญ, การทำให้เป็นให้มีขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา) ได้แก่ ๑) กายภาวนา (การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย

---

[๔๑] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๘๑ - ๘๒.

[๔๒] ดูรายละเอียดใน องฺ.ปญฺจก (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๔.

ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ) ๒) ศีลภาวนา (การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน) ๓) จิตภาวนา (การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น) ๔) ปัญญาภาวนา (การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา)[๔๓] นอกจากนี้พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวอีกว่า ภาวนา ๔ คือ การพัฒนา ๔ ด้าน ดังนี้

๑. กายภาวนา เป็นการพัฒนากาย การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือการมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี โดยรู้จักอยู่ดีมีสุขอย่างเกื้อกูลกันกับธรรมชาติ และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติ มิให้เกิดโทษ แต่ให้เกื้อกูล เป็นคุณ กล่าวคือ ประการแรก รู้จักใช้อินทรีย์ เช่น ตาดู หูฟัง เป็นต้น อย่างมีสติ ดูเป็น ฟังเป็น ให้ได้ปัญญา และ ประการที่สอง กินใช้ด้วยปัญญา เสพบริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ ตลอดจนเทคโนโลยีอย่างฉลาด ให้พอดีที่จะได้ผลตรงเต็มตามคุณค่าที่แท้จริง ไม่ลุ่มหลง มัวเมา ไม่ประมาทขาดสติ

๒. ศีลภาวนา เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม มีพฤติกรรมดีงามในความสัมพันธ์กับเพื่อมนุษย์ โดยตั้งอยู่ในวินัย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี และมีอาชีพสุจริต ไม่ใช้กายวาจาและอาชีพในทางที่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย แต่ใช้เป็นเครื่องพัฒนาชีวิตของตน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างสรรค์สังคมส่งเสริมสันติสุข

๓. จิตตภาวนา เป็นการพัฒนาจิตใจ คือ การทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในคุณธรรม ความดีงาม ความเข้มแข็งมั่นคง และความเบิกบานผ่องใสสงบสุข สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือ งอกงามด้วยคุณธรรม เช่น มีน้ำใจ เมตตากรุณา เผื่อแผ่ เอื้ออารี มีมุทิตา มีศรัทธา มีความเคารพอ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิต คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง ขยันหมั่นเพียร พยายาม กล้าหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น สมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต คือ มีจิตใจร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิ่ม โปร่งโล่ง ผ่องใส สงบ และเป็นสุข

๔. ปัญญาภาวนา เป็นการพัฒนาปัญญา คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญา เสริมสร้างความรู้ความคิด ความเข้าใจ ให้รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุปัจจัย มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น ปราศจากอคติ และแรงจูงใจแอบแฝง เป็นผู้ที่กิเลสครอบงำบัญชาไม่ได้ ให้ปัญญาเจริญพัฒนาจนรู้เข้าใจหยั่งเห็นความเป็นจริง เป็นอยู่ด้วยปัญญารู้เท่าทัน เห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ บรรลุถึงความบริสุทธิ์ปลอดพ้นจากกิเลสสิ้นเชิง มีจิตใจเป็นอิสระสุขเกษมพ้นทุกข์

การนำหลักภาวนา ๔ ไปใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สามารถนำไปใช้ในขั้นจัดสภาพและองค์ประกอบ ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน โดยในการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการ

---

[๔๓] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๓๕.

ไตรสิกขา จะต้องพัฒนาผู้เรียนทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) พฤติกรรมการเรียนด้านกาย (กายภาวนา) ๒) พฤติกรรมการเรียนด้านทักษะทางสังคม (ศีลภาวนา) ๓) พฤติกรรมการเรียนด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) ๔) และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (ปัญญาวนา) จึงจะสมบูรณ์รอบด้าน ผู้สอนควรมีการนำภาวนา ๔ เป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบการเรียนรู้ มีการดำเนินการวัดผลประเมินผลโดยใช้หลักภาวนา ๔ ทั้งนี้ในการวัดและประเมินผลต้องวัดสภาพจริง โดยใช้วิธีการที่หลากหลายเหมาะสม สามารถทำได้ครอบคลุม ทั้งด้านพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม(ด้านกาย) ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ด้านศีล) ด้านคุณลักษณะจิตใจ (ด้านจิต) และด้านความรู้ ความคิดที่ถูกต้อง (ด้านปัญญา) ซึ่งเป็นข้อมูลจากการวัดผลประเมินผลที่เหมาะสม รอบคอบ จะช่วยให้การพัฒนาต่อเนื่องและมีความชัดเจนมากขึ้น นอกจากนี้ ในการดำเนินงานขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินการนั้น อาจมีการนำหลักธรรมภาวนา ๔ ไปใช้ในประเมินผลผลิตคือนักเรียนได้ เพราะเมื่อพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา ผู้เรียนมีศีล สมาธิ ปัญญาแล้ว แสดงว่าผู้เรียนได้รับการพัฒนากาย ศีล จิตและปัญญาอย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔) จึงเป็นตัวชี้วัดด้านผลผลิต คือผลที่เกิดกับผู้เรียนโดยวิเคราะห์จากหลักภาวนา ๔ ในตัวผู้เรียน ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านกาย ๒) ด้านศีล ๓) ด้านจิต และ ๔) ปัญญา ทั้งนี้อาจพิจารณาจากอัตลักษณ์ ๒๙ ประการในส่วนที่เกี่ยวกับผู้เรียนมาดำเนินการได้

๙. ปรโตโฆสะ

จากพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าตรัส ไว้ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐิ มี ๒ ประการ ดังนี้ คือ ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ” ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ ๒ อย่าง ตามพุทธพจน์ที่ตรัสไว้นี้ คือ ๑) ปรโตโฆสะ ๒) โยนิโสมนสิการ[๔๔]

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ปรโตโฆสะ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้หมายถึงเอาเฉพาะส่วนที่ดีงามถูกต้อง เฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม ความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร[๔๕]

การนำปรโตโฆสะไปใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สามารถนำไปใช้ในขั้นจัดสภาพและองค์ประกอบ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ มีการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียน และขั้นพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา อาทิ มีการส่งเสริมให้ครูพัฒนาตนเองเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงแก่ผู้เรียนในการด้าน “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” โดยให้ความสำคัญกับความรู้ที่ผู้เรียนจะได้รับหรือจากการรับรู้จากภายนอก หรือ “ปรโตโฆสะ” หรือ สิ่งเร้า หรือ ประสบการณ์ หรือ จากการเรียนรู้ ซึ่งเริ่มต้นจากมีผู้แนะนำ ชี้ทาง ในสิ่งที่ถูก หรือเป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้ที่หวังดีที่จะให้เกิดการพัฒนาไปในทางที่ดี เป็นปัจจัยทางสังคม ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมทำหน้าที่เป็นปรโตโฆสะที่ดีมีคุณภาพสูง สามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้เล่าเรียนเป็นวิธีการแห่งศรัทธา ด้วยเหตุที่ครูมีคุณลักษณะของกัลยาณมิตร ทั้งนี้ผู้ที่ทำหน้าที่ให้ปรโตโฆสะนอกจากครูอาจารย์ แล้วยังได้แก่พ่อแม่ พระสงฆ์ หากไม่สามารถทำให้เกิดศรัทธา และผู้เรียนเกิดมี

---

[๔๔] ดูรายละเอียดใน องฺ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๑๗/๑๑๐; ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๙๗/๕๓๙

[๔๕] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๘ (ฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ ครั้งที่ ๑๗) (สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์แพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๕๖๓.

ความศรัทธาต่อแหล่งความรู้ความคิดอื่น ๆ มากกว่า เช่น ดาราในสื่อมวลชนเป็นต้น และถ้าแหล่งเหล่านั้น ให้ปรโตโฆสะที่ชั่วร้ายผิดพลาด อันตรายย่อมเกิดขึ้นต่อผู้เรียนได้ ดังนั้นกัลยาณมิตรเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อให้ผู้เรียนมีความรู้ วิธีคิด และการปฏิบัติที่ถูก เป็นพื้นฐานของการเกิดสัมมาทิฏฐิ จึงควรให้ความสำคัญต่อการสร้างปรโตโฆสะที่ดีงามโดยกัลยาณมิตรเป็นอย่างยิ่ง

๑๐. โยนิโสมนสิการ

จากพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าตรัส ไว้ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันใด ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุ ฉันนั้น”

“เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายในอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนโยนิโสมนสิการ ภิกษุผู้มีโยนิโสมนสิการ ย่อมกำจัดอกุศลได้ และย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น”

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัมมาทิฏฐิที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เจริญยิ่งขึ้น เหมือนโยนิโสมนสิการเลย”

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเหตุให้ความสงสัยที่ยังไม่เกิด ก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ถูกขจัดเสียได้ เหมือนโยนิโสมนสิการเลย”

“โยนิโสมนสิการ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่, เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญไม่อันตรธานแห่งสัทธรรม” ฯลฯ[๔๖]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า โยนิโสมนสิการ การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สาวหาเหตุผลจนตลอดสายแยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย[๔๗]

โยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยภายในมนุษย์ คือความเกี่ยวข้องกับการฝึกใช้ความคิดให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ คิดอย่างวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างตื้น ๆ ผิวเผินเป็นขั้นตอนสำคัญของการสร้างปัญญา ไม่ใช่ตัวปัญญาแต่เป็นเหตุให้เกิดปัญญา มีองค์ประกอบ ๔ ส่วน ได้แก่

๑. อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างถูกวิธี หมายถึงคิดถูกวิธีที่จะเข้าถึงความจริง

๒. ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผล เป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน กระโดดไปกระโดดมา ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักนำความนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

๓. การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึงการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

๔. อุปปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึง

---

[๔๖] ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑.

[๔๗] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๓๖.

การคิดอย่างมีเป้าหมาย หมายถึง การคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียรการรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง

โยนิโสมนสิการที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่งนั้น อาจมีครบทั้ง ๔ ข้อ หรือเกือบครบทั้งหมด สรุปสั้น ๆ ได้ว่าคิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล และคิดเร้ากุศล ซึ่งวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการสามารถประมวลสรุปเป็นแบบใหญ่ ๆ ได้ ๑๐ วิธี คือ

๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย เป็นการพิจารณาแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน

๒) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ เป็นวิธีคิดแบบวิเคราะห์

๓) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ เป็นวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา

๔) วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือคิดแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีคิดตามเหตุผล

๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ เป็นการคิดพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับความมุ่งหมาย นำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง

๖) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก เป็นการพิจารณาผลดีและผลเสียไปพร้อม ๆ กัน

๗) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับการใช้สอยหรือบริโภค ในชีวิตประจำวัน

๘) วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรมหรือเร้ากุศล เป็นวิธีคิดแบบส่งเสริมชักนำไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์

๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน เป็นวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์

๑๐) วิธีคิดแบบวิภัชวาท เป็นการมองหาความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละด้านครบทุกด้าน[๔๘]

การนำโยนิโสมนสิการไปใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ สามารถนำไปใช้ในขั้นจัดสภาพและองค์ประกอบ ด้านหลักสูตรการเรียนการสอน ในการดำเนินกิจการทางการศึกษาหรือการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการไตรสิกขา นอกจากจะอำนวยปรโตโฆสะหรือปัจจัยภายนอกที่ดีอยู่นั้น กัลยาณมิตรโดยฉพาะครูพึงระลึกเสมอว่าปรโตโฆสะที่อำนวยให้นั้น จะต้องปลุกเร้าโยนิโสมนสิการให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน เพราะเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคล เป็นวิธีการแห่งปัญญา เป็นแกนกลางเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ของการให้การศึกษา การศึกษาจะสำเร็จผลแท้จริง บรรลุจุดมุ่งหมายได้เพราะปัจจัยนี้

ครูผู้สอนควรทำความเข้าใจว่า โยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นการส่งเสริมคุณลักษณะที่ดีในการฝึกอบรมตนเองอย่างมีสติ รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระบบ คิดวิเคราะห์ ไม่มองสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน คิดตามเหตุผลและคิดแบบกุศล ทำให้ตนรู้จักเลือกรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบจากภายนอกและคิดใคร่ครวญพิจารณาอารมณ์นั้น ๆ

โยนิโสมนสิการไม่ใช่ตัวปัญญาแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญญาคือเกิดสัมมาทิฏฐิที่สามารถกำจัดอวิชชาโดยตรงและสกัดหรือบรรเทาตัณหาได้ หลักของโยนิโสมนสิการ ๔ ประการ

---

[๔๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ , (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๒๗.

และ ๑๐ วิธี ดังกล่าว ครูผู้สอนเองควรฝึกคิดเองให้เป็นและรู้จักใช้โยนิโสมนสิการ ในขณะเดียวกันต้องใช้นำไปประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือเป็นกัลยาณมิตรที่ดี ต้องช่วยชี้แนะส่องนำให้ผู้เรียนคิดเองให้เป็น ให้รู้จักใช้โยนิโสมนสิการ ให้คิดพิจารณาเข้าใจด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาตนเองและผู้เรียนให้รู้จัก “คิดเป็น ก็เป็นสุข”

สรุปได้ว่า การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธสามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ ดังนี้ ขั้นเตรียมการ ได้แก่ อิทธิบาท ๔ ศรัทธา (ตามอริยวัฑฒิ ๕) ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ได้แก่ ไตรสิกขา ปัญญาวุฒิธรรม ๔ สัปปายะ ๗ ภาวนา ๔ ปรโตโฆสะ โยนิโสมนสิการ ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ได้แก่ ไตรสิกขา ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ได้แก่ กัลยาณมิตร ขั้นปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง ได้แก่ อิทธิบาท ๔ อุปปัญญาตธรรม ๒

๒.๑.๘ การบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีนโยบายในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ จนถึงปัจจุบัน มีการพัฒนามาโดยลำดับ ซึ่งในปัจจุบันนี้ โครงการโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการ โดย สำนักงานคณะการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มวิจัยส่งเสริมคุณธรรมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา ได้ประสานงานและมอบนโยบายไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา และเขตพื้นที่การศึกษาได้มอบหมายภาระงานให้ศึกษานิเทศก์เป็นผู้รับผิดชอบโดยแบ่งเป็น ๑๘ ภาคสงฆ์ในชื่อว่าโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และส่วนหนึ่งได้มอบให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยดำเนินการในรูปแบบ TOR โครงการศึกษาและพัฒนาอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ จนถึงปัจจุบัน โดยมีการบริหารโครงการทั้ง ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับโรงเรียน ดังนี้

๑. การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธในระดับชาติ ดำเนินการ โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับการประสานความร่วมมือจากกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้มอบหมายให้กลุ่มงานวางแผนวิจัยและพัฒนา ส่วนงานวางแผนและพัฒนาการอบรม สถาบันวิปัสสนาธุระ ร่วมกับสำนักงานพระสอนศีลธรรม ดำเนินงานมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ในรูปแบบโครงการศึกษาและพัฒนาอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ ในการนี้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีการประสานงานกับสำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาดำเนินการ ดังนี้ การรับสมัครโรงเรียนวิถีพุทธทางเว็บไซต์โรงเรียนวิถีพุทธ การพิจารณาผลการประเมินตนเองตามอัตลักษณ์ ๒๙ ประการของโรงเรียนวิถีพุทธ การพิจารณาคัดเลือกและพัฒนาเป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ และโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน

๒. การบริหารงานระดับเขตพื้นที่การศึกษา ในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาแต่ละเขตพื้นที่การศึกษาได้มอบหมายกลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษาซึ่งมีนักวิชาการศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบ และกลุ่มนิเทศติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา ซึ่งมีศึกษานิเทศก์เป็นผู้ที่รับผิดชอบประสานงานและมอบนโยบายและดำเนินการสนับสนุนส่งเสริมการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

ทั้งนี้ การบริหารโครงการในระดับชาติและระดับเขตพื้นที่การศึกษามีกิจกรรมหลักในการดำเนินการ ดังต่อไปนี้ ๑) สร้างความเข้าใจแก่ผู้บริการโรงเรียน และผู้รับผิดชอบโครงการ ๒) ผลิตสื่อเอกสารวีดิทัศน์ เพื่อเผยแพร่แนวคิดและตัวอย่างการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ๓) สร้างความเข้าใจแก่ครู ทั้งในการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการวิถีพุทธ และการจัดกิจกรรมเสริมลักษณะต่าง ๆ ๔) นิเทศ เยี่ยมเยียน ประเมินผลการดำเนินงาน ๕) สัมมนาเพื่อสะท้อนประสบการณ์ผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น[๔๙] ดังแสดงเป็นโครงสร้างการบริการโรงเรียนวิถีพุทธ ดังแสดงแผนภาพที่ ๒.๓ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๓ โครงสร้างการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

---

[๔๙] กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๓๕.

ทั้งนี้ การบริหารโครงการในระดับชาติและระดับเขตพื้นที่การศึกษามีกิจกรรมหลักในการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑. สร้างความเข้าใจแก่ผู้บริหารโรงเรียน และผู้รับผิดชอบโครงการ

๒. ผลิตสื่อ เอกสารวีดิทัศน์ เพื่อเผยแพร่แนวคิดและตัวอย่างการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๓. สร้างความเข้าใจแก่ครู ทั้งในการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการวิถีพุทธ และการจัดกิจกรรมเสริมลักษณะต่าง ๆ

๔. นิเทศ เยี่ยมเยียน ประเมินผลการดำเนินงาน

๕. สัมมนาเพื่อสะท้อนประสบการณ์ผลการดำเนินงานโรงเรียนวีถีพุทธ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น[๕๐]

ส่วนการบริหารโครงการระดับโรงเรียน

โรงเรียนวิถีพุทธนอกจากจะต้องอาศัยขั้นตอนการบริหารจัดการ ๖ ขั้นตอน เป็นแบบแผนในการดำเนินการแล้ว กิจกรรมหลักที่ควรดำเนินการมี ดังนี้

๑. ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น ครูและบุคลากรทุกคน ผู้ปกครอง นักเรียน องค์กรสงฆ์ที่สถานศึกษาจะขอความอนุเคราะห์ ฯลฯ

๒. ปรับสภาพบรรยากาศของสถานศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ

๓. ปรับการจัดการเรียนรู้ โดยสอดแทรกหลักธรรมในการเรียนรู้สาระการเรียนรู้

๔. ปรับปรุงการจัดกิจกรรมเสริมหลักของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการโรงเรียนวิถีพุทธ

๕. นิเทศ เยี่ยมเยียน ชื่นชมให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานและปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น

๖. ร่วมสัมมนาเพื่อรับฟังประสบการณ์การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษา ๆ เพื่อนำมาปรับกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษาตนเองต่อไป[๕๑]

๒.๑.๙ ประโยชน์ของโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ระบุถึงประโยชน์ของโรงเรียนวิถีพุทธว่า ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขา มาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจน โดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์สภาพดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงามควบคู่กันไป

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของโรงเรียนวิถีพุทธไว้โดยสรุปว่า โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภาวนา ๔[๕๒] คือ พัฒนาการทางกาย (กายภาวนา) พัฒนาการทางสังคม (ศีลภาวนา) พัฒนาการทางจิต (จิตตภาวนา) พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) ผู้เรียนที่ได้รับ

---

[๕๐] กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๓๕.

[๕๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

[๕๒] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ขอบฟ้าแห่งความรู้ กับผลงานด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดาพ, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓.

การพัฒนาทั้ง ๔ ด้านนั้นจะเป็นคนเก่ง ดีและมีความสุข ด้วยเหตุผลคือจากการศึกษาวิชาชีพและพัฒนาทางปัญญา ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาการจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง จากการยึดมั่นในศีลธรรม รักษาระเบียบวินัยและจรรยาบรรณจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดีและ จากการบริหารจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่น ๆ จะทำให้ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนที่มี ความสุข สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ[๕๓] ที่ได้กล่าวถึงประโยชน์ของโรงเรียนวิถีพุทธ ไว้ว่าเมื่อโรงเรียนได้รับการพัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน จะสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลง และประโยชน์อันมากมายที่เกิดตามมาที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า ดังนี้

๑. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่าง ๆ อย่าง ชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่น ๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุขพร้อม ๆ กัน ที่ว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมของผู้ปกครอง ครู อาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกทั้งการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

๓. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมากในลักษณะที่เกื้อกูล ต่อการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

๔. โรงเรียน โดยครู ผู้บริหาร บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างต่อสังคม อีกเป็นพลังในการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ดีงามยิ่ง ๆ ขึ้นได้

ประไพ ประดิษฐ์ถาวร ได้กล่าวถึงประโยชน์ของโรงเรียนวิถีพุทธต่อเด็กไว้อย่างน่าสนใจ โดยกล่าวว่า เด็กนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธจะเข้าสู่กระบวนการฝึกและฝืน เพื่อให้รู้จักความคิดและความรู้สึกของตัวเอง มีสติ รู้เท่าทันอารมณ์ของตนเอง สามารถยั้งคิด กำกับดูแลคำพูดและการกระทำของตนให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องและเหมาะสม เกิดเป็นทักษะในการดำรงชีวิต ที่ได้ทั้งประโยชน์และมีความสุข สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความรู้เกี่ยวกับโลกภายในที่ทางโรงเรียนให้ความสำคัญไม่แพ้ความรู้ด้านอื่นๆ เด็กนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธอาจไม่สนุกที่ต้องล้างถ้วย จาน ชาม หลังรับประทานอาหารเสร็จ อาจเหนื็ดเหนื่อยและรู้สึกทุกข์ที่ต้องเก็บขยะหรือกวาดใบไม้ แต่สิ่งที่พวกเขาได้ซึมซับจาก “การฝึกและฝืน” คือ ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย ความอดทน และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นด้วยความเข้าใจ ด้วยความเคารพ ซึ่งลักษณะนิสัยเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าต่อชีวิตของพวกเขาต่อไป และสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ไม่เฉพาะแต่ในหนังสือเรียนเท่านั้น ทุกบทเรียนชีวิตในโรงเรียนวิถีพุทธล้วนเป็นไปเพื่อสร้างคนดีที่ได้ทั้งประโยชน์และมีความสุขตามแนวทางพุทธศาสนา ทุกคนล้วนต้องการความสุข ดังนั้น เมื่อมีการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับคุณธรรม การรู้เท่าทันอารมณ์ การรู้จักปล่อยวางอารมณ์ที่เศร้าหมอง การฝึกให้มีสติ การบริหารจัดการอารมณ์ต่าง ๆ การพยายามละสิ่งที่ไม่ดี รักษาสิ่งที่ดีงามที่เกิดขึ้นแล้วให้งอกงามยิ่งขึ้น สามารถป้องกันสิ่งที่ไม่ดีไม่งามที่ยังไม่เกิดขึ้น ไม่ให้เกิดขึ้น และสามารถสร้างสิ่งที่ดีงามที่ยังไม่มี ให้เกิดขึ้นได้ นี่จึงเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของการศึกษา ผลจากการฝึกสตินี้ จะทำให้เด็กทุกคนสามารถควบคุมและรู้เท่าทันอารมณ์ ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกโกรธ โลภ หรือหลง ไม่ว่าสภาพแวดล้อมจะเป็นอย่างไร ก็จะมีสติและเลือกได้ว่าอะไรควร อะไรไม่ควร ทุกอย่างล้วนมีเหตุ

---

[๕๓] กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๑๕ – ๑๖

ปัจจัย มีที่มา เมื่อเด็กสนใจศึกษาชีวิต ฝึกให้สามารถอยู่กับตัวเอง เรียนรู้จากประสบการณ์ตัวเอง มีศักยภาพ มีสติปัญญาที่จะเลือกสิ่งที่ดี และออกจากสิ่งที่ไม่ดีได้ รู้จักงดเว้น รู้จักควบคุม รู้จักชนะใจตัวเอง ฝึกเป็นผู้มีสติ มีความสันโดษ มีความอดทน มีความขยัน ฝึกให้คิดเป็น สงบในเวลาที่ควรสงบ สามารถปล่อยวางสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ มีจิตใจที่รักการต่อสู้เพื่อสิ่งที่ถูกต้อง และมีการพัฒนาในทุกๆ ด้านของชีวิต จนเกิดเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ดีงาม มีสมรรถภาพจิตที่ดี คือ มีจิตที่อดทนต่อความยากลำบาก อดทนต่อกิเลสทั้งปวง ละอายต่อความชั่ว และเกรงกลัวต่อบาป ครูจึงสร้างให้เด็กมีความอดทน “สุขง่าย ทุกข์ยาก” นึกถึงคนอื่น อยากให้คนอื่นมีความสุขด้วย สิ่งเหล่านี้ถ้าไม่ฝึก ความคิดความเข้าใจต่างๆ ที่ถูกต้อง อาจไม่เกิดขึ้น เพราะไม่เคยชิน ฉะนั้นถ้าครูและผู้ปกครองพาเด็กฝึกคิดสิ่งเหล่านี้ตั้งแต่เล็ก ให้เขาเห็นเหตุปัจจัยในทุกสิ่งที่อยู่รอบตัวเขา แยกแยะสิ่งที่เป็นคุณและเป็นโทษได้ แยกแยะได้ว่าอะไรเป็นคุณค่าแท้ อะไรเป็นคุณค่าเทียม เด็กเหล่านี้ก็จะเติบโตมาเป็นคนที่มีความเข้าใจที่ถูกต้อง มีความเข้าใจชีวิต เข้าใจโลก ไม่ติดยึดกับวัตถุ ไม่ว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นในชีวิตก็ตาม เขาก็จะรับมือได้ เป็นที่พึ่งให้กับตัวเองได้ นี่คือผลจากการศึกษาตามแนวทางพุทธศาสนา[๕๔]

สรุปได้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธ เมื่อได้รับการบริหารจัดการด้วยดี ย่อมอำนวยประโยชน์เป็นอเนกประการ กล่าวคือ ทั้งบ้าน วัด และโรงเรียน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธดังนี้ สมาชิกในบ้านและชุมชน เป็นคนดี มีศีล ๕ เป็นหลักปฏิบัติ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขและสิ่ง เสพติดให้โทษทุกชนิด เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น วัดได้ศาสนทายาทที่ดีและเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากขึ้น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่นและได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอย่างดี

๒.๑.๑๐ ผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ (ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๕๙)

การดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธมีปัจจัยสนับสนุนต่อการดำเนินงานที่สำคัญ ดังนี้

๑. อัตราส่วนประชากรประเทศไทย นับถือศาสนาพุทธ กว่าร้อยละ ๙๐ ดังนั้นการนำเรื่องการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และนำมาใช้จริงในการดำเนินชีวิตอย่างปกติในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ที่สมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีจำนวนประมาณร้อยละ ๕๕ ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา จึงเป็นปัจจัยที่สนับสนุนที่สำคัญ

๒. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๕๓ หมวด ๑ บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ มาตรา ๖ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

๓. จุดเน้นการขับเคลื่อนนโยบายรัฐบาลด้านการศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการภายใต้การบริหารงาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

๔. องค์กรภายนอกทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ที่สนับสนุน เป็นภาคีเครือข่ายกับการ

---

[๕๔] ประไพ ประดิษฐ์สุขถาวร, **วิถีพุทธมีประโยชน์ต่อเด็กอย่างไร**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://taamkru.com/th/%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%96%E0%B8%B5%E0%B8%9E%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98/#article105 [๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

ดำเนินการโครงการโรงเรียนวิถีพุทธมาตลอดเวลากว่า ๑๐ ปี อาทิ มหาเถรสมาคม กรมการศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย หอจดหมายเหตุพุทธทาสภิกขุ ศูนย์คุณธรรม สถาบันอาศรมศิลป์ มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ กลุ่มกัลยาณมิตรเพื่อการเสริมสร้างเครือข่ายวิถีพุทธ สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า และอีกหลายหน่วยงาน ได้ให้การสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ เพราะเห็นว่าเป็นทางรอดของสังคมไทย [๕๕]

ผลการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธมีดังต่อไปนี้

๑. ด้านความร่วมมือจากเขตพื้นที่ โรงเรียน และผลที่ปรากฏ

๑) มีผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ในทุกสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เพื่อการประสานงาน สื่อสารอย่างรวดเร็ว เป็นระบบ พร้อมทั้งจัดทำสมุดทำเนียบผู้รับผิดชอบมีรูป ชื่อ - สกุล ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์มือถือ แจกกับผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธทุกคน โดยมีการประชุมร่วมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง และปรับปรุงทำเนียบใหม่ทุกปี และได้พบว่าผู้รับผิดชอบโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับเขตพื้นที่การศึกษา ๒๒๕ เขต เกิดการตื่นตัวที่จะเยี่ยมเยียน นิเทศ โรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อให้โรงเรียนสามารถนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการบริหารจัดการในโรงเรียนทั้งระบบ

๒) ทุกโรงเรียนมีกรรมการโรงเรียนวิถีพุทธ และมีผู้รู้ทางศาสนา (พระสงฆ์ หรือ ฆราวาส) เป็นที่ปรึกษาโรงเรียน ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ตระหนักถึงความสำคัญ เริ่มปรับตัวนำหลักพุทธธรรมเข้าไปใช้ในการบริหารจัดการทั้งระบบโรงเรียน รวมทั้งในการดำเนินชีวิตตนเอง ลด ละ เลิก อบายมุข

๓) นักเรียน ได้เรียนรู้ และเริ่มปรับตัว นำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติในวิถีชีวิต โดยเน้นการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็นตามหลักไตรสิกขา เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข นักเรียนมีมารยาทเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ รู้จัก บาป บุญ คุณ โทษ และช่วยกับสืบสานประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น

๔) ผู้ปกครอง ชุมชน ชื่นชมยินดีให้การสนับสนุนงานของโรงเรียนมากขึ้นเกิดความสมานฉันท์ ของ บ้าน วัด โรงเรียน (บ ว ร) นำสู่ความสงบ และสันติสุขของสังคม

๒. ด้านการจัดทำสื่อการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้จัดทำสื่อสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ ดังนี้

๑) ชุดสื่ออบรมทางไกลให้โรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการใหม่ดำเนินการอบรมเอง (๑๓ หัวข้อ) โดยให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกครั้งที่จบแต่ละหัวข้อและก่อนจบการอบรมทางไกลให้ผู้เข้ารับการอบรมร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยนิมนต์พระสงฆ์ซึ่งเป็นกรรมการมาร่วมวางแผนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๒) เอกสารและวิดีโอในหัวข้อ “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” และสื่อเสริมความรู้ตั้งแต่เริ่มมีโครงการถึงปัจจุบัน กว่า ๒๐ เรื่อง เพื่อเสนอให้โรงเรียนได้ศึกษาเรียนรู้และประยุกต์ใช้ โดยไม่เป็นการบังคับ

๓) จดหมายข่าว “เพื่อนร่วมทางโรงเรียนวิถีพุทธ” แจกโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศ เพื่อเป็นสื่อกลางสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

---

[๕๕] สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ หมวด ๑ มาตรา ๖ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ และ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๓**, หน้า ๓.

๔) ร่วมกับสถาบันอาศรมศิลป์จัดทำวารสาร “รู้ตื่นและเบิกบาน” ออกวารสารต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ส่งถึงทุกโรงเรียน และจัดทำวีดิทัศน์ โรงเรียนวิถีพุทธเพื่อเผยแพร่แก่โรงเรียนในสังกัด

๓. ด้านการสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธที่ดำเนินการได้ดี

๑) ให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และโรงเรียนร่วมกันคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธที่ดำเนินการได้ดี มีความก้าวหน้า มีกิจกรรมน่าสนใจ สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้การปลูกฝังคุณธรรมแก่โรงเรียนอื่นๆ โดยให้ชื่อว่า “โรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร” จำนวนทั้งสิ้น ๒๐๖ โรงเรียน

๒) ให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และโรงเรียนร่วมกันคัดเลือกโรงเรียนที่ดำเนินการได้ดีมีความก้าวหน้า, มีกิจกรรมน่าสนใจ สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้การปลูกฝังคุณธรรมแก่โรงเรียนอื่น ๆ โดยให้ชื่อว่า “โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ” จำนวน ๓,๕๒๐ โรงเรียน และขยายผลเพิ่มเป็น ๓๐ % ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ประมาณ ๙,๙๐๐ โรงเรียนและมีกิจกรรมพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ดังนี้

(๑) จัดอบรมกระบวนการจัดการความรู้ให้แก่ ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ในทุกสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา โดยอาจารย์ทรงพล เจตนวณิชย์ เพื่อให้ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธฯ ขยายผลการจัดการความรู้ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรรม ให้กับโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ

(๒) โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (หมุนเกลียว ยกระดับ) ภายในโรงเรียนในระยะเวลา ๔ เดือน ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรรม โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้

(๓) โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้หมุนเกลียวยกระดับ ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรรมแล้วมานำเสนอโดยวิธีการเปิดบ้านโรงเรียนวิถีพุทธ ใช้เวลา ๒ วัน เน้นให้ ผู้มาเยี่ยมบ้านได้มาเห็นสภาพจริงและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในโรงเรียนสภาพใกล้เคียงกัน (๑ : ๘ - ๑๐ โรงเรียน)

(๔) โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ นำเสนอเรื่องราวที่ หมุนเกลียว ยกระดับ ความรู้ประสบการณ์ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรรม ในชื่อหนังสือ “เรื่องเล่าเร้าพลัง” โดยเผยแพร่แลกเปลี่ยนกันภายในและภายนอกเขตพื้นที่การศึกษา

๔. ด้านการจัดอบรมเสริมความรู้ โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานดำเนินการ ดังนี้

๑) จัดอบรมกิจกรรมแผนที่คนดีเป็นการเรียนรู้เรื่องราวผู้ทำความดีและนำเสนอด้วยภาพประกอบเรื่อง ผ่านสื่อภาพเคลื่อนไหวหรือสื่อกระดาษ ให้แก่รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน นักเรียนประถม นักเรียนมัธยมประมาณ ๓,๐๐๐ รูป/คนและร่วมกับกระทรวงต่างประเทศ พัฒนาครูเพื่อให้นำกิจกรรมไปขยายผลกับนักเรียนในกิจกรรมส่งเสริมนักเรียน “ยุวทูตความดี” ๘๔ โรงเรียน

๒) จัดอบรมการบริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (จิตตปัญญา) แก่ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๘๙๐ รูป/คน โดยวิทยากรจากอาศรมศิลป์ มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณเพื่อสร้างทีมคณะบริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญประจำสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และให้ขยายผลดำเนินการในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพื่อให้เกิดโรงเรียนที่บริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญ

จำนวนกว่า ๕,๐๐๐ โรงเรียน และให้ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๘๙๐ รูป/คน ที่ผ่านการอบรมการบริหารด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (จิตตปัญญา) หมุนเกลียว ยกระดับ ความรู้ประสบการณ์ ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรรม แล้วจับคู่ระหว่างสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ได้ ๘๐ คู่เพื่อเดินทางไปเยี่ยมกันและกันที่โรงเรียนจึงกลับมาหมุนเกลียว ยกระดับ ความรู้ประสบการณ์ตนเอง อีกระดับหนึ่ง และได้จัด Symposium ร่วมกัน โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิร่วมให้ต่อยอดความรู้ พร้อมทั้งร่วมมือกับมูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุ่นจัดทำเอกสาร “ผู้บริหาร Coaching Team โรงเรียนวิถีพุทธ การสร้างความรู้ใหม่ด้วยใจที่ใคร่ครวญ”เป็นบันทึกประสบการณ์การอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้าง Coaching Team เรื่องการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธเผยแพร่หน่วยงานและโรงเรียนในสังกัด

๓) จัดอบรมการการพัฒนานักเรียนโดยหลักการ “อริยะสร้างได้ ในโรงเรียนวิถีพุทธ” ให้แก่ผู้บริหาร และ ครู โดยร่วมมือกับเสถียรธรรมสถาน มีผู้ผ่านการอบรมทั้งที่เป็นผู้บริหารและครู ไม่น้อยกว่า ๑,๕๐๐ คน

๔) จัดอบรมพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นครู โดยจัดให้มีกระบวนการพัฒนาครูทั้ง ๔ ภูมิภาครวมไม่น้อยกว่า ๑,๒๕๐ คน ด้วยการเชิญวิทยากรที่มีประสบการณ์มาให้ความรู้ เช่น มูลนิธิสดศรี สฤษฎ์วงศ์ มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ วิทยากรจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพเป็นต้น

๕) จัดอบรมผลิตสื่อความดีให้แก่นักเรียน โดยร่วมมือกับคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีนักเรียนที่ได้เรียนรู้เทคนิคการผลิตสื่อ และมีมุมมองในการนำเสนอคุณความดีที่พร้อมจะผลิตสื่อดีเผยแพร่ จำนวนไม่น้อยกว่าปีละ ๘๐ โรงเรียน

๕. ด้านการสนับสนุนกิจกรรมโครงงานคุณธรรม

๑) เยาวชนไทยทำดี ถวายในหลวง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ร่วมกับศูนย์คุณธรรม จัดกิจกรรมโครงงานคุณธรรม เยาวชนไทยทำดี ถวายในหลวง โดยให้นักเรียนรวมกลุ่มคิดหาวิธีการแก้ปัญหาสังคม โดยใช้แนวพระราชดำริและหลักธรรมในศาสนาที่ตนนับถือ โดยร่วมกันดำเนินการ ๘ - ๑๐ คนมีครู พระ และผู้อำนวยการโรงเรียน เป็นที่ปรึกษา มีการประกวดคัดเลือกจากระดับโรงเรียน ระดับ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ระดับกลุ่มภาคสงฆ์ ระดับประเทศ โดยทุกครั้งที่มีการนำเสนอ ได้จัดให้นักเรียนและครูที่ปรึกษามาเข้าค่ายร่วมกัน และ พัฒนาต่อยอดความรู้ให้ทั้งครู และนักเรียนได้ประสบการณ์และนำไปพัฒนาโครงงานของตนเองต่อไป พ.ศ. ๒๕๔๙ เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน มีโครงงานร่วมประกวดกว่า ๑๐,๐๐๐ โครงงาน มีการจัดทำสื่อเอกสารบันทึกความสำเร็จ และ วีดิทัศน์โครงงานคุณธรรม สำหรับครูที่ปรึกษา

๒) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ร่วมกับสำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.สสส.) จัดกิจกรรมหลากหลายเพื่อรณรงค์ให้นักเรียน ตลอดจนผู้ปกครองเห็นพิษภัยของการดื่มเหล้า ความทุกข์ของนักเรียนที่มีผู้ปกครองดื่มเหล้า ทำโครงงานคุณธรรมเพื่อให้ช่วยกันทุกภาคส่วนบ้าน วัด โรงเรียนลด ละ เลิกอบายมุขเหล้า บุหรี่ สิ่งเสพติด คืนความสุขมาสู่นักเรียน เช่น มีโรงเรียนปลอดเหล้าด้วยคำพ่อสอน โครงการโพธิสัตว์น้อยชวนพ่อ แม่เลิกเหล้างดเหล้าเข้าพรรษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ยกย่องพร้อมทั้งมีการให้กำลังใจ มอบโล่ เกียรติบัตรครูดีไม่มีอบายมุขด้วย

๖. ด้านการสนับสนุนโรงเรียนและนักเรียนดีเด่น สำนักงานคณะการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ร่วมกับธนาคารออมสิน จัดโครงการประกวดโรงเรียนและนักเรียนดีเด่นด้านคุณธรรม จริยธรรม โดยคัดเลือกโรงเรียนปีละ ๓๘ โรงเรียนเพื่อรับทุนพัฒนาโรงเรียน ๑๐๐,๐๐๐ บาท และนักเรียน ๘๐ คนเพื่อรับทุนการศึกษาคนละ ๔๐,๐๐๐ บาท รวม ปีละ ๘ ล้านบาทจำนวน ๑๐ ปีต่อเนื่อง เป็นเงิน ๘๐ ล้านบาทเพื่อเทิดพระเกียรติในปีมหามงคล ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา

๗. ด้านการสนับสนุนกิจกรรมในโรงเรียนวิถีพุทธสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดสรรงบประมาณให้โรงเรียนดำเนินการกิจกรรมอย่างน้อย ๓ เรื่อง ได้แก่

๑) ศูนย์ Give & Take เพื่อให้ นักเรียนทุกโรงเรียนได้เรียนรู้การเป็นผู้ให้ และผู้รับ

๒) โครงงานคุณธรรมสำนึกดี CSR + โครงงานคุณธรรม ฯ เป็นการเสริมให้นักเรียนวางแผนการการทำดีอย่างมีทุนงบประมาณ ที่ได้มาจากปัญญาของนักเรียนที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม

๓) จัดทำค่ายพระ ครู ผู้ปกครอง เพื่อให้ทุกโรงเรียนได้สร้างความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมกันในการดูแล ปกป้องนักเรียนให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม

๘. ด้านการพัฒนาโรงเรียนเสริมสร้างคุณธรรมทั้งระบบ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานร่วมกับ สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน และมูลนิธิยุวสถิรคุณ พัฒนาโรงเรียนเสริมด้านสร้างคุณธรรมทั้งระบบ ๕ โรงเรียนได้แก่ โรงเรียนสบปราบวิทยาคม (จังหวัดลำปาง) โรงเรียนปรางค์กู่ (จังหวัดศรีสะเกษ) โรงเรียนชลบุรีสุขบท (จังหวัดชลบุรี) โรงเรียนนราสิกขาลัย (จังหวัดนราธิวาส) และโรงเรียนตะเครียะ (จังหวัดสงขลา)

๙. ด้านการสนับสนุนกิจกรรมจิตอาสา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจัดให้มีโรงเรียนวิถีพุทธเน้นจิตอาสาซึ่งเป็นโรงเรียนที่ผู้บริหารสมัครใจให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการพัฒนาพฤติกรรม และจิตใจด้านการเป็นอาสาสมัคร มีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการประมาณ ๒๓๒ โรงเรียน และได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับโรงเรียนต้นแบบด้านคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษาที่โรงเรียนบางมูลนากภูมิวิทยาคม จังหวัดพิจิตร

๑๐. ด้านการสนับสนุนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อให้การสื่อสารเรื่องราวดีที่เกิดขึ้นในโรงเรียน เป็นแรงบันดาลใจแก่ผู้ที่พบเห็น ผู้ที่รับทราบ เป็นแหล่งความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงได้ขอความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดำเนินการดังนี้

๑) จัดการเยี่ยม ประเมิน เสนอแนะ เพื่อการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำและโรงเรียนวิถีพุทธใน ๒ ปี เกือบ ๔,๐๐๐ โรงเรียน และคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธดีเด่น ๑๐๐ โรงเรียน จัดทำข้อมูลเป็นเอกสาร และแผ่น CD เผยแพร่ให้โรงเรียนอื่น

๒) จัดทำโครงการพัฒนาอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสังเคราะห์ความรู้การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นบทสรุปเงื่อนไขสำคัญที่โรงเรียนจะดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม มี ๒๙ ประการ สู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ มีการได้สื่อสารเผยแพร่ให้โรงเรียนวิถีพุทธและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบ พร้อมทั้งมีการพัฒนาพระนิเทศก์เพื่อให้ออกเยี่ยมประเมินการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ กระจายทั่วทุกภูมิภาค ฝ่ายบริการฝึกอบรม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษาปีที่ ๙ โดยได้สื่อสารเผยแพร่และดำเนินการเยี่ยมประเมินการดำเนินการ ดูความพร้อม ส่งเสริมสนับสนุนให้โรงเรียนดำเนินการอย่าง ต่อเนื่องให้เห็นเป็นรูปธรรม นำเป็นคะแนนในตัวชี้วัดตามคำรับรองการปฏิบัติราชการ ARS

๓) ยกระดับโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำเพื่อรับโล่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ และทุนสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยร่วมกันคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำตามเกณฑ์ที่กำหนด ปรากฏผลการคัดเลือก ดังนี้

รุ่น ๑ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
รุ่น ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
รุ่น ๓ ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
รุ่น ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ จำนวน ๒๖๕ โรงเรียน
รุ่น ๕ ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
รุ่น ๖ ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
รุ่น ๗ ปี พ.ศ. ๒๕๕๙ จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน
รุ่น ๘ ปี พ.ศ. ๒๕๖๐ จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน

๔) จัดให้มีการตรวจเยี่ยมโรงเรียนเชิงประจักษ์ เพื่อเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ได้มีการตรวจเยี่ยมเยียนโรงเรียนวิถีพุทธ ปรากฏดังนี้

ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ จำนวน ๘๐ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ จำนวน ๒๘ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ จำนวน ๑๔๑ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ จำนวน ๙๓ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๕๙ จำนวน ๑๓๐ โรงเรียน
ปี พ.ศ. ๒๕๖๐ จำนวน ๑๒๑ โรงเรียน

๕) ได้ขอพระราชทานโล่โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยใช้ตัวชี้วัด ๕๔ ประการ เป็นตัวประเมิน โดยคัดเลือกจากโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ ตั้งแต่ รุ่นที่ ๑ เป็นต้นมา มีโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน รุ่นที่ ๑ จำนวน ๒๗ โรงเรียน และรุ่นที่ ๒ จำนวน ๓๔ โรงเรียน

กล่าวโดยสรุปปัจจุบันโรงเรียนวิถีพุทธมี ๓ ระดับ คือ

ระดับที่ ๑ โรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน รวม ๒๒,๗๖๘ โรงเรียน[๕๖]

ตัวชี้วัด อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ เป็นเครื่องมือในการพัฒนา

ผู้รับผิดชอบ ศึกษานิเทศก์ผู้รับผิดชอบโรงเรียนวิถีพุทธประจำสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา ทั่วประเทศ

---

[๕๖] ฝ่ายบริการการฝึกอบรม ส่วนธรรมนิเทศ, **คู่มือดำเนินงานการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, (ส่วนธรรมนิเทศ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๑.

ระดับที่ ๒ โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ ๘ รุ่น จำนวน รวม ๘๖๕ โรงเรียน

ตัวชี้วัด อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ ที่เป็นผลสำเร็จในการดำเนินงาน

ผู้รับผิดชอบ พระนิเทศก์วิถีพุทธ คณะกรรมการเครือข่ายขับเคลื่อนวิถีพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ระดับที่ ๓ โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน จำนวน รวม ๖๑ โรงเรียน

ตัวชี้วัด ตัวบ่งชี้โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน ๕ มาตรฐาน ๕๔ ตัวบ่งชี้

ผู้รับผิดชอบ พระนิเทศก์วิถีพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โรงเรียนรุ่งอรุณ และสำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา

๒.๑.๑๑ ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาได้จัดประชุมปฏิบัติการเจ้าคณะสังฆาธิการและผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธเขตพื้นที่การศึกษา เรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเมื่อวันที่ ๑๓ - ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๗ ณ หอประชุมพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ซึ่งยุทธศาสตร์สำคัญที่เป็นข้อสรุปจากที่ประชุม ดังนี้

๑. การสร้างความเข้าใจเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และการรับทราบข้อมูลที่เป็นปัจจุบันร่วมกัน

๒. การแสดงเจตจำนงของผู้บริหารการศึกษาทุกระดับ รวมถึงบุคลากรทางการศึกษาทุกคนในการพัฒนาตนเอง และพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง

๓. การเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายโดยเฉพาะสถาบันสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษา

๔. การสนับสนุนส่งเสริมครู บุคลากรทางการศึกษาให้ศึกษาเรียนรู้พัฒนาตนเองอยู่เสมอ

๕. การสื่อสารประชาสัมพันธ์กับชุมชน ผู้ปกครอง ประชาชนทั่วไป เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง และร่วมชื่นชม ภูมิใจกับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

วาสนา ต๊ะกาบโค ได้วิจัยประเมินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธและได้เสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพ พร้อมผลการวิจัย ดังนี้

๑. การส่งเสริมพัฒนาระบบบริหารจัดการ เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน มีกระบวนการดำเนินการเป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง เป็นวงจรคุณภาพและเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง มีการสื่อสารเชื่อมประสานกันทุกฝ่ายเพื่อสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดี บรรยากาศขององค์กรเป็นแบบกัลยาณมิตรตามแนวทางวิถีพุทธ

๒. การส่งเสริมพัฒนาบุคลากรในสถานศึกษาให้สอดคล้องกับการปฏิบัติงานตามแนวทางวิถีพุทธ มีแนวทางการพัฒนาคือ บุคลากรในสถานศึกษาต้องมีการประชุม อบรม ศึกษาดูงาน เชิญวิทยากรมาให้ความรู้ ประสานความร่วมมือกับเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ รวมทั้งฝึกฝนพัฒนาตนอยู่เสมอด้วยวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งต้องฝึกฝนพัฒนาตนอยู่เสมอด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติตนในการเป็นแบบอย่างที่ดี

๓. การส่งเสริม พัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นบูรณาการไตรสิกขา มีแนวทางการพัฒนา คือ บูรณาการไตรสิกขาและหลักธรรมต่าง ๆ เข้าสู่การเรียนการสอนปกติทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และทุกกิจกรรม รวมถึงกิจกรรมพื้นฐานในชีวิตประจำวันของนักเรียน สอนจากเรื่องที่เป็น

รูปธรรมไปสู่เรื่องที่เป็นนามธรรม ให้สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน ให้เรียนรู้จากสถานการณ์จริงและได้ปฏิบัติจริง สถานศึกษาต้องมีหลักสูตรที่ชัดเจนเพื่อจัดเนื้อหาสาระต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับระดับชั้นของผู้เรียน รวมทั้งครู บุคลากรในสถานศึกษา และผู้ปกครองนักเรียนต้องเป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน

๔. การสร้างสรรค์ พัฒนาสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาการเรียนรู้ตามแนวทางวิถีพุทธ มีแนวทางการพัฒนา คือ การจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศของสถานศึกษา ควรสร้างบรรยากาศเป็นกัลยาณมิตร สภาพแวดล้อมเป็นธรรมชาติมากที่สุด สะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นสัดส่วน เน้นให้ทุกพื้นที่ในสถานศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่จะสามารถเรียนรู้ได้ จัดสภาพแวดล้อมที่เน้นวิถีชีวิตแบบไทยที่น้อมนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาปฏิบัติในทุกกิจกรรม และการจัดสภาพและบรรยากาศนั้นควรจะให้สอดคล้องกันทั้งที่บ้าน วัด โรงเรียนและชุมชน

๕. การพัฒนาและใช้สื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาผู้เรียนสู่การเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ แนวทางการพัฒนา คือ สื่อที่นำมาใช้ควรใช้สื่อของจริงหรือต้นแบบ ทั้งที่เป็นสภาพแวดล้อม หรือครู ผู้ปกครอง พระสงฆ์ ส่วนสื่อที่ใช้อีกประเภทหนึ่งที่จะสามารถพัฒนาผู้เรียน เช่น หนังสือ เกมส์ รูปภาพ วีดิทัศน์ สื่ออีเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ เพลง เทป เป็นต้น[๕๗]

วิจิตร ศรีสอ้าน ได้กล่าวถึง ยุทธศาสตร์เสริมสร้างคุณธรรมในระบบการศึกษาไทยของกระทรวงศึกษาธิการ ๔ ยุทธศาสตร์ ดังนี้

๑. ปลูกจิตสำนึก สร้างเจตคติ ปรับพฤติกรรม ด้วยการสร้างวัฒนธรรมสถานศึกษา/องค์กร ส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา

๒. ปรับกระบวนการเรียนรู้หาต้นแบบสืบทอด ด้วยการพัฒนาหลักสูตร สื่อ คู่มือกระบวนการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล พัฒนาครู คณาจารย์ บุคลากรทางการศึกษาและแกนนำ/ผู้สนใจ ส่งเสริม สนับสนุนการศึกษาวิจัยและพัฒนานวัตกรรม จัดทำแผนที่ความดี แลกเปลี่ยนเรียนรู้เผยแพร่ความดี สรรหาและประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติ

๓. เครือข่าย ขยายผล บ้าน วัด โรงเรียนและชุมชน ด้วยการแสวงหาแกนนำ บ้าน วัด โรงเรียน ชุมชน สร้างระบบเครือข่ายโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน ขยายเครื่อข่ายคุณธรรมทุกภาคีและเผยแพร่คุณธรรมนำความรู้

๔. กำกับ ติดตาม ประเมินผล ด้วยการส่งเสริมให้มีการกำกับ ติดตามและประเมินผลเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดี มีความรู้ และอยู่ดีมีสุข โดยการเร่งรัดปฏิรูปการศึกษายึดคุณธรรมนำความรู้ สร้างตระหนัก สำนึกในคุณค่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์ สันติวิธี วิถีประชาธิปไตย พัฒนาคนโดยใช้คุณธรรมเป็นพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของสถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันทางศาสนาและสถาบันการศึกษา[๕๘]

---

[๕๗] วาสนา ต๊ะกาบโค, “การประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑” **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

[๕๘] วิจิตร ศรีสอ้าน อ้างใน “ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างคุณธรรมในระบบการศึกษาไทย”, **วารสารการศึกษาไทย**, ปีที่ ๔, (กรกฎาคม ๒๕๕๐): ๔๓ – ๔๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาศึกษาขั้นพื้นฐานได้ ส่งเสริม สนับสนุนสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาทุกแห่ง เพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมพร้อมทั้งได้กำหนดให้มีสถานศึกษาที่พัฒนาเป็นแบบอย่างเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับสถานศึกษาอื่น ภายใต้กลยุทธ์การดำเนินงานอย่างเป็นระบบ อาทิ กลยุทธปลูกฝังคุณธรรม ความสำนึกในความเป็นชาติไทยและวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กลยุทธพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธให้เป็นแบบอย่าง โดยร่วมมือกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ – จนถึงปัจจุบัน

๒.๑.๑๒ ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ – ๒๕๔๘ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการสนับสนุนให้สถานศึกษาพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน ควบคู่กับการพัฒนาทุกด้านอย่างเป็นองค์รวม โดยส่งเสริมการดำเนินงานโครงการวิถีพุทธ และรับทุกโรงเรียนที่สมัครเข้าร่วมโครงการ ผลที่เกิดขึ้นมีสถานศึกษาทุกสังกัดจำนวนมาก ให้ความสนใจและสมัครเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทั่วประเทศเป็นจุดรับสมัคร ประสานงานและส่งเสริมการพัฒนา ส่งเสริมการพัฒนาด้านวิชาการเป็นหลัก และได้จัดทำเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” และเอกสารแนวคิดหลักการต่าง ๆ ในลักษณะเป็นหลักการกว้าง ๆ และมีตัวอย่างบางส่วนให้โรงเรียนเป็นแนวในการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตามความเหมาะสม เพื่อให้การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธในเชิงเป้าหมายภาพรวมมีความชัดเจน และสามารถเป็นเครื่องมือแก่สถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้องทุกระดับในการนิเทศติดตาม ตลอดจนการทบทวนและประเมินผลการดำเนินงานการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดทำ “ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” ขึ้นโดยการวิเคราะห์กำหนดจากเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” เป็นหลัก และได้รับการตรวจพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายคณะ ซึ่งคาดหวังว่า“ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” จะช่วยให้การดำเนินงานและการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธในทุกระดับเป็นไปตามหลักการที่เหมาะสมและเป็นไปในแนวทางหลักเดียวกัน

จุดมุ่งหมายการพัฒนาตัวชี้วัดฯ เพื่อให้โรงเรียนวิถีพุทธนำไปเป็นเครื่องมือในการทบทวนและพัฒนาตนเองได้อย่างมีทิศทางที่ชัดเจนมากขึ้น และผู้เกี่ยวข้องทุกระดับสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการนิเทศ ติดตามหรือประเมินผลการพัฒนา ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย ๔ ด้านใหญ่ คือ ด้านปัจจัย ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ ในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ตัวชี้วัดด้านปัจจัยนำเข้า (Input)

ตัวชี้วัดด้านปัจจัยกำหนดเฉพาะปัจจัยสำคัญที่จะเป็นเงื่อนไขหลักและส่งผลอย่างชัดเจนต่อการพัฒนานักเรียนและงานโรงเรียนวิถีพุทธตามระบบไตรสิกขา ตัวชี้วัดด้านปัจจัยนี้เพื่อให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญเชิงเหตุและผลของการดำเนินการพัฒนา ซึ่งมีจุดเน้นในการพัฒนาทั้งระบบโรงเรียน โดยมีมาตรฐานด้านปัจจัยที่ต้องการ คือ “โรงเรียนมีบุคลากรที่มีลักษณะที่ดีในวิถีพุทธ มีการบริหารจัดการ มีหลักสูตร มีแหล่งเรียนรู้และสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา”

ตารางที่ ๒.๑ รายละเอียดตัวชี้วัดด้านปัจจัยนำเข้า (Input)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๑. บุคลากรมีลักษณะที่ดี	๑. ผู้บริหาร	๑. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) ถือศีล ๕ และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ๒. มีพรหมวิหารประจำใจ ๓. มีความซื่อสัตย์ จริงใจในการทำงาน ๔. มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือศรัทธาในพระพุทธศาสนา
	๒. ครู	๑. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) มีศีลธรรมและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ๒. มีพรหมวิหารธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตรมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามหลักไตรสิกขา ๓. รู้ เข้าใจ หลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา
๒. การบริหารจัดการดำเนินการอย่างเป็นระบบ	๑. ระบบบริหาร	๑. มีวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ เป้าหมายธรรมนูญหรือแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ๒. แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และบริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) มีส่วนร่วม ๓. ปลูกฝังศรัทธาสร้างเสริมปัญญาในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและผู้ที่เกี่ยวข้อง ๔. ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน ๕. มีการนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง ๖. มีระบบตรวจสอบประเมินผล และเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะอย่างเป็นกัลยาณมิตรเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
	๒. ระบบหลักสูตรสถานศึกษา	มีหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

ตารางที่ ๒.๑ (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๓. กายภาพและสิ่งแวดล้อมจัดอย่างรอบคอบ	สภาพแวดล้อม	๑. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียนเหมาะสม ๒. มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญ คุณธรรม จริยธรรมโดยทั่วไปในบริเวณโรงเรียน ๓. สภาพห้องเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ ๔. บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด

๒. ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process)

ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ กำหนดโดยวิเคราะห์จากเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” เป็นหลัก ซึ่งเป็นเอกสารเชิงหลักการและแนวทางกลางของกระทรวงศึกษาธิการที่ใช้เป็นหลักทั่วประเทศ การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อส่งเสริมให้กระบวนการพัฒนาเป็นไปอย่างชัดเจน รอบคอบ มีประสิทธิภาพ ให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริงตามระบบไตรสิกขา โดยมีมาตรฐานด้านกระบวนการที่ต้องการให้เกิดคือ “โรงเรียนจัดบรรยากาศและกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนได้เป็นไปตามหลักไตรสิกขาและบูรณาการในวิถีชีวิต”

ตารางที่ ๒.๒ รายละเอียดตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบหลัก
๑. การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา	๑. กระบวนการจัดการเรียนรู้	๑. จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขา ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน ๒. ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์ และแก้ปัญหา ๓. จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ๔. จัดกิจกรรมบริหารจิตและเจริญปัญญาทั้งในการเรียนการสอนและ ในกิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวัน

ตารางที่ ๒.๒ (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบหลัก
	๒. การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้	๑. ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ ๒. นิมนต์พระสงฆ์หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาสอนนักเรียนสม่ำเสมอ ๓. จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัด หรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียน อย่างต่อเนื่อง
	๓. การวัดประเมินผล	มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลายครอบคลุมตามหลักภาวนา ๔ (กาย ศีล จิต ปัญญา) โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนานักเรียนต่อเนื่อง
๒. บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร	บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริม “การสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น”	๑. ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้ม มีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครอง ๒. ส่งเสริมบรรยากาศ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์๓. ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียน ให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น ๔. ส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เป็นประจำ
๓. กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต	๑. กิจกรรมพื้นฐานชีวิตประจำวัน	๑. ฝึกอบรมให้เกิดการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น (รู้เข้าใจเหตุผลและได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) ๒. จัดกิจกรรมการรับผิดชอบ ดูแลรักษา พัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย
	๒. กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา	๑. ส่งเสริมปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่า รู้เข้าใจเหตุผล ๒. จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ และในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต ๓. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา

๓. ตัวชี้วัดด้านผลผลิต (Output)

ตัวชี้วัดด้านผลผลิต กำหนดเฉพาะผลที่เกิดกับผู้เรียน กำหนดโดยวิเคราะห์จากหลักภาวนา ๔ มีองค์ประกอบด้านกายภาพ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นผลที่ผู้เรียนควรได้รับจากการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา การกำหนดปัจจัยด้านนี้ เพื่อส่งเสริมให้สถานศึกษามีเป้าหมายการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างชัดเจน โดยมีมาตรฐานด้านผลผลิตที่ต้องการให้เกิด คือ “ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเป็นผู้มีคุณลักษณะกิน อยู่ ดู ฟังเป็น (ภาวนา ๔) ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข”

ตารางที่ ๒.๓ รายละเอียดตัวชี้วัดด้านผลผลิต (Output)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
พัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาอย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔)	๑. กาย (กายภาพ)	๑. บริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมได้คุณค่าแท้ ๒. การดูแลร่างกาย และการแต่งกายสะอาดเรียบร้อย ๓. ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม
	๒. ศีล (สังคม)	๑. มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ๒. มีวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา ๓. สามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต
	๓. จิต (จิตใจ/อารมณ์)	๑. มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ ๒. มีจิตใจ เมตตากรุณา(เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน)ต่อกัน ๓. ทำงานและเรียนรู้ อย่างตั้งใจ อดทนขยันหมั่นเพียร ๔. มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริงเบิกบาน
	๔. ปัญญา	๑. มีความศรัทธาและเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย ๒. รู้บาป - บุญ คุณ - โทษ ประโยชน์ - มิใช่ประโยชน์ ๓. ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาแสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์พัฒนางานอยู่เสมอ ๔. รู้เท่าทัน แก้ไขปัญญาชีวิตและทำงานได้ด้วยสติปัญญา

๔. ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (Outcomes/Impact)

ตัวชี้วัดด้านผลกระทบกำหนดจากผลการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่สถานศึกษาดำเนินการทั้งระบบแล้วก่อให้เกิดผลดีและผลต่อเนื่องกับผู้เกี่ยวข้องนอกสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย บ้าน (ผู้ปกครอง ชุมชน) วัด และราชการอื่น การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธจะก่อให้เกิดผลต่อเนื่องและส่งผลดีต่อสังคมในวงกว้าง โดยมีมาตรฐานด้านผลกระทบที่ประสงค์ให้เกิด คือ “วัด บ้าน โรงเรียน ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ และเกิดความสมานฉันท์ร่วมมือกันพัฒนาโรงเรียนและสังคมตามวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง”

ตารางที่ ๒.๔ รายละเอียดตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (Outcomes/Impact)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
บ ว ร ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ	๑. บ้าน (ผู้ปกครองและชุมชน)	๑. บ้านและชุมชนมีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขเพิ่มขึ้น ๒. ชุมชนมีผู้ช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น
	๒. วัด	วัดได้ศาสนทายาทและกำลังช่วยงานส่งเสริมพุทธศาสนามากขึ้น
	๓. โรงเรียน	โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธาและได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (บ้าน วัด ราชการ)

สำหรับเกณฑ์ความคาดหวังหรือเกณฑ์การประเมินตัวชี้วัดฯแต่ละด้าน โรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องสามารถกำหนดตามความเหมาะสมของสภาพและเงื่อนไขความพร้อมของตนเอง มีการปรับปรุงได้ตามความเหมาะสมของช่วงเวลาและพัฒนาการที่มีในส่วนการกำหนดรายละเอียดเกณฑ์การประเมินตามตัวชี้วัดฯ ของกระทรวงศึกษาธิการเอง ซึ่งเป็นเกณฑ์กลาง ๆ จะได้มีการศึกษาพัฒนาให้รอบคอบตามลำดับ[๕๙]

สรุปได้ว่า ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ มี ๔ ด้านใหญ่ คือ ด้านปัจจัย มี ๓ องค์ประกอบหลัก ๕ องค์ประกอบย่อย ๑๘ ข้อบ่งชี้คุณภาพ ด้านกระบวนการมี ๓ องค์ประกอบหลัก ๖ องค์ประกอบย่อย ๑๗ ข้อบ่งชี้คุณภาพ ด้านผลผลิต มี ๑ องค์ประกอบหลัก ๔ องค์ประกอบย่อย ๑๔ ข้อบ่งชี้คุณภาพ และด้านผลกระทบ ๑ องค์ประกอบหลัก ๓ องค์ประกอบย่อย ๔ ข้อบ่งชี้คุณภาพ เพื่อให้โรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องทุกระดับใช้ในการนิเทศติดตาม ตลอดจนทบทวนและประเมินผลการดำเนินงานการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๗ และสามารถปรับปรุงได้ตามความเหมาะสมของช่วงเวลา ซึ่งพบว่าตัวชี้วัดนี้ถูกใช้เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียนวิถีพุทธอย่างมาก

[๕๙] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, หน้า ๔๕ – ๕๓.

๒.๑.๑๓ การประกันคุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า การบรรลุเป้าหมายของโรงเรียนวิถีพุทธจะต้องกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำ ในการดำเนินการเบื้องต้น ให้โรงเรียนเป็นแนวทางในการดำเนินการ และโรงเรียนจะต้องเพิ่มมาตรฐาน เฉพาะโรงเรียน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ใช้บริการและผู้สนับสนุนได้รู้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธกำลังทำสิ่งใดอยู่บ้าง กระทรวงศึกษาได้จัดทำ “ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” โดยปรึกษาหารือกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตัวชี้วัดนี้เป็นคู่มือสำคัญในการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ และโรงเรียนอาจจะกำหนดตัวชี้วัดเพิ่มเติม ซึ่งประกอบด้วยปัจจัย ๔ ด้าน คือ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ปัจจัยกระบวนการ (Process) ปัจจัยผลผลิต (Output) และปัจจัยผลกระทบ (Impact) ซึ่งปัจจัยแต่ละด้านมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ปัจจัยนำเข้า เป็นสิ่งที่โรงเรียนวิถีพุทธใส่เข้าไปในเบื้องต้น เพื่อเป็นทุนประเดิมในการจัดการดำเนินการ คือ โรงเรียนมีบุคลากรที่มีคุณลักษณะที่ดีในวิถีพุทธ มีการบริหารจัดการ มีหลักสูตร มีแหล่งเรียนรู้ และสภาพแวดล้อม ที่ส่งเสริมการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ดังนั้น ในด้านปัจจัยนำเข้า สิ่งที่โรงเรียนวิถีพุทธ ต้องทำเป็นอันดับแรก คือ พัฒนาด้านบุคลากร การบริหารจัดการ หลักสูตรแหล่งเรียนรู้ และสภาพแวดล้อมของโรงเรียน เช่นด้านบุคลากร ซึ่งโรงเรียนต้องมีการรณรงค์สร้างจิตสำนึก ให้ผู้บริหารและครูอาจารย์ มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม คือ ลด ละ เลิก อบายมุข ถือศีล ๕ และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งเป็นมาตรฐานขั้นต่ำ ในบางโรงเรียนอาจจะกำหนดมาตรฐานเพิ่มเติม ว่า ครูที่สอนวิชาพระพุทธศาสนาต้องผ่านการฝึกอบรม หลักสูตรครูสอนพระพุทธศาสนา หรือสอบได้ธรรมศึกษาชั้นตรี ด้านการบริหารการศึกษา หรือการจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องได้รับความร่วมมือกับผู้ปกครอง หรือวัดและชุมชน เกิดการประสานกันอย่างใกล้ชิดในลักษณะ บ ว ร หรือ บ้าน วัด โรงเรียน เป็นกรรมการสถานศึกษา ในการดำเนินงาน หรือที่ปรึกษาของโรงเรียน ด้วยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ด้านจัดการทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยทุกฝ่ายร่วมกันทำหลักสูตร หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นเหมือนเส้นด้ายร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกันเป็นเรื่องสำคัญที่ทั้งกรทรวงศึกษาและคณะสงฆ์ จะต้องเป็นที่ปรึกษาและช่วยจัดทำให้แก่โรงเรียนในลักษณะประจำแต่ละโรงเรียนเพื่อให้เกิดความมั่นใจแก่ผู้บริหารและครูอาจารย์ ด้านสภาพแวดล้อมของโรงเรียน ด้วยการยึดหลักความสะอาด (ศีล) ความสงบ (สมาธิ) และสว่าง (ปัญญา) เป็นการจัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนให้สะอาด ปราศจากยาเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียน สว่างทางปัญญาด้วยป้ายนิเทศ คติธรรม คำขวัญ และกิจกรรมที่สร้างสรรค์ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๒. ปัจจัยกระบวนการ เป็นวิธีการที่ครูอาจารย์ดำเนินการอบรมสั่งสอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเป็นคนที่เก่ง ดี และมีความสุขด้วย “ด้วยบรรยากาศ และกิจกรรมการเรียน การสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นไปตามหลักไตรสิกขา และบูรณาการในวิถีชีวิต” คือ การจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการฝึกอบรมด้านการบริหารจิต เจริญปัญญาเพื่อใช้ในการเรียนการสอน และในกิจกรรมต่าง ๆ

เช่น การฝึกให้ผู้เรียนใช้สติและสมาธิในการเรียน การสอน การเล่นกีฬาและกิจกรรมทั่วไป ทั้งนี้ โรงเรียนวิถีพุทธต้องกำหนดเป็นเป้าหมายว่า เมื่อฝึกอบรมให้ผู้เรียนมีสติ และสมาธิขึ้นแล้ว ปัญญาของผู้เรียนย่อมจะดีขึ้น และผลสัมฤทธิ์ ทางการศึกษาก็จะดีขึ้นด้วย ตัวเนื้อแท้ของ โรงเรียนวิถีพุทธต้องยึดหลักสำคัญในการจัดการศึกษาที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนและการปฏิบัติโดยครูอาจารย์ทำหน้าที่แนะนำให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้า และปฏิบัติด้วยตนเอง

ในยุคข้อมูลข่าวสาร ซึ่งมีข้อมูลข่าวสารมากมายครูอาจารย์ในโรงเรียนวิถีพุทธต้องสอนวิธีวิเคราะห์และการค้นคว้าข้อมูล เพื่อเลือกเฟ้นข้อมูลข่าวสารด้วยวิธีการที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ เป็นการคิดเป็น เนื่องจากจิตต้องการเรื่องสำหรับคิดเป็นอาหารใจ เช่น เดียวกับร่างกายต้องการอาหารทางกายสู่ท้อง การที่จิตเสาะหาเรื่องคิด หรือรับรู้เรียกว่า มนสิการ แปลว่า ทำไว้ในใจ เมื่อคนรู้จักเลือกเรื่องสำหรับคิดอย่างฉลาด และคิดเรื่องนั้นด้วยมุมมองที่ถูกต้อง โดยแยบคาย เรียกว่า มีโยนิโสมนสิการ แปลว่า ทำไว้ในใจอย่างถูกต้อง หากผู้ใส่ใจเรื่องที่ไม่มีคุณค่า ไม่มีสาระ หรือไม่รู้จักพิจารณาเรื่องที่ผู้นั้นกำลังรับรู้ให้ถี่ถ้วน เรียกว่ามี อโยนิโสมนสิการ แปลว่า ทำไว้ในใจอย่างไม่ถูกต้อง แต่การที่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นพิษต่อจิตใจของผู้เรียนมีมากมาย ดังนั้น ครูอาจารย์ในโรงเรียนวิถีพุทธจึงต้องสอนให้ผู้เรียนมีโยนิโสมนสิการเพื่อรู้จักเลือกอาหารใจที่มีคุณค่า มีสาระ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตให้กับผู้เรียน เมื่อผู้เรียนในโรงเรียนวิถีพุทธมีโยนิโสมนสิการเขาก็จะรู้จักแสวงหาปัญญาให้ครบทั้ง ๓ ประการ คือ ๑) สุตมยปัญญา เป็นความรอบรู้ที่เกิดจากการรับข้อมูลหรือรู้จำ ๒) จินตมยปัญญา เป็นความรอบรู้เกิดจากการคิดหรือรู้คิด ๓) ภาวนามยปัญญา เป็นความรอบรู้เกิดจากการทำหรือรู้ทำ คือ เมื่อผู้เรียนมีโยนิโสมนสิการเขาจะสามารถเลือกฟังหรืออ่านเรื่องที่ดีมีประโยชน์ทำให้สุตมยปัญญาเกิดขึ้น และเมื่อผู้เรียนมีโยนิโสมนสิการเขาจะคิดวิเคราะห์เรื่องที่อ่านหรือมานั้นอย่างชาญฉลาด ทำให้เกิดผลตามมา คือ เกิดจินตามยปัญญา พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ปญฺญา สุตวินจฺฉินี” แปลว่า ปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัย สุตะ หมายความว่า จินตามยปัญญาทำหน้าที่ตรวจสอบวิเคราะห์วิจารณ์เรื่องที่รับข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าจะนำไปใช้ในชีวิตจริง การลงมือปฏิบัติจะตามมา ความรอบรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ ซึ่งเป็นประสบการณ์ตรง เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

การเรียนการสอน ในโรงเรียนวิถีพุทธที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ปัญญาทั้งสามประการ เช่น ในขณะที่เรียนภาษาอังกฤษ การจดจำคำบรรยายของครูจัดเป็นสุตมยปัญญา กระบวนการคิดตามคำบรรยายจนเกิดความเข้าใจ เรียกว่า internalization เป็นการจมหายแล้วกลายเป็นเราจัดเป็นจิตมยปัญญา ทักษะที่เกิดจากการฝึกพูด หรือเขียนภาษาอังกฤษจัดเป็นภาวนามยปัญญา จึงเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาที่มุ่งสร้างปัญญาทั้งสามไปพร้อมกันนั้นเป็นบทบาทของครูในฐานะกัลยาณมิตร คือผู้ป้อนข้อมูลให้เกิดสุตมยปัญญาจึงมีความสำคัญมากเพื่อให้เกิดการป้อนข้อมูลที่ถูกต้องและเหมาะสม ครูเป็นผู้สอนวิธีคิดวิเคราะห์ข้อมูล และคิดวิเคราะห์ให้ผู้เรียนได้หัดคิดตามทำให้เกิดจินตมยปัญญา เป็นการแตกหน่อในจิตของผู้เรียนให้เกิดการคิดเองได้ ในการฝึกทักษะ หรือการปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน ถ้าครูเป็นแบบอย่างที่ดีจะทำให้ผู้เรียนเกิดภาวนามยปัญญาที่สามารถทำด้วยตนเองได้ เช่น ครูออกเสียงภาษาอังกฤษได้ถูกต้อง ผู้เรียนก็จะออกเสียงได้ถูกต้องตามครู บทบาทของครูในฐานะที่สอนให้รู้ ทำให้ดู และอยู่ให้เห็นจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับการสร้างปัญญาทั้งสามประการให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน โดยเฉพาะการสอนวิชาศีลธรรม หรือพระพุทธศาสนา ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีจึงจะทำให้ผู้เรียนทำตาม

เพราะมีเรื่องศรัทธาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การที่ครูสอนอย่างไรแล้วทำอย่างนั้น จะมีอิทธิพลต่อผู้เรียนเป็นที่สุด ดังนั้น จึงกำหนดครูในฐานะปัจจัยนำเข้าของโรงเรียนวิถีพุทธว่า “ครูมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) มีศีลธรรมและ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี”

ในเรื่องการสอนศีลธรรมนั้น พระสงฆ์จะทำหน้าที่ในการสอนให้รู้ ทำให้ดู และอยู่ให้เห็นเป็นอย่างดี ดังนั้น จึงถือเป็นนโยบายหลักของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ การนิมนต์พระสงฆ์มาสอนในโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ และจัดให้นักเรียนรู้ที่วัดโดยใช้ศาสนาวัตถุ และศาสนาสถานเป็นสื่อประกอบการสอน เมื่อถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาทางโรงเรียนจึงต้องจัดให้นักเรียนไปประกอบศาสนาพิธีที่วัด และโรงเรียนอยู่เสมอ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ผู้สอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน คือ การเตรียมการสอนโดยเฉพาะสื่อและอุปกรณ์การสอนเนื่องจากวิชาศีลธรรม เป็นนามธรรม จึงต้องมีสื่อและอุปกรณ์ที่เหมาะสม และผู้สอนต้องซึ้งเข้าถึงธรรมซึ่งสำคัญมากกว่าสื่อทั้งนี้ วัดแต่ละแห่งทั่วประเทศมีสื่อและอุปกรณ์การสอนจำนวนมาก เช่น พระพุทธรูป ภาพจิตกรรมฝาผนังสถาปัตยกรรม เป็นต้น ซึ่งวัด และพระภิกษุสงฆ์ควรเปิดวัดต้อนรับ ให้นักเรียนได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาจากปูชนียวัตถุและปูชนียสถานภายในวัด พร้อมทั้ง ความร่วมมือของคณะสงฆ์และโรงเรียนวิถีพุทธในการผลิตสื่อและอุปกรณ์การสอนธรรม เพื่อให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้ธรรมได้ง่าย และสนุกสนาน โดยระดมผู้เชี่ยวชาญมาช่วยกันผลิตสื่อ ทั้งสิ่งพิมพ์ วีดิทัศน์ มัลติมีเดียคราวละมาก ๆ มาจำหน่าย และจัดรวมไว้ให้แก่โรงเรียนวิถีพุทธให้ทั่วถึง

๓. ปัจจัยผลผลิต เป็นผลของการพัฒนาของผู้เรียนที่จบการศึกษาจากโรงเรียนวิถีพุทธจะต้องได้รับการพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน คือ ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเป็นผู้มีคุณลักษณะพิเศษกินอยู่ ดู ฟัง เป็น (ภาวนา ๔) ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข ดังนี้ ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทางกาย โดยเริ่มตั้งแต่สอนให้รู้จักกินอยู่อย่างมีคุณภาพ บริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ คือ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคที่คุณค่าแท้ หลีกเลี่ยงคุณค่าเทียม ด้วยวิธีคิดที่เป็นโยนิโสมนสิการ มุ่งเป็นผู้ผลิตมากกว่าเป็นผู้บริโภค และดำรงชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมผู้เรียนได้รับการพัฒนาทางสังคมด้วยการเป็นคนดีมีศีล ๕ มีจรรยาบรรณในการประกอบอาชีพ มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา พร้อมที่จะทำงานเป็นทีม ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทางจิต คือ ผู้เรียนมีสติ และสมาธิเป็นพื้นฐานในการศึกษาเล่าเรียน และในการทำงาน มีสุขภาพจิตร่าเริง แจ่มใส เบิกบาน และมีความสุขในการศึกษาเล่าเรียนเป็นหลักสำคัญและเป็นหัวใจสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธ และผู้เรียนได้รับการพัฒนาปัญญา คือผู้เรียนมีศรัทธาที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย เป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาแสวงหาความจริง สนใจศึกษาหาความรู้ตลอดชีวิต และมีทักษะในการคิดด้วยโยนิโสมนสิการ สามารถแก้ปัญหาชีวิตด้วยสติปัญญาด้วยสันติวิธี ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ไม่ฆ่าตัวตาย ไม่อาฆาตพยาบาท เป็นต้น

๔. ปัจจัยผลกระทบ เป็นผลที่ตามมาของโรงเรียนวิถีพุทธที่สามารถดำเนินการจนประสบความสำเร็จ คือ บ้าน วัด โรงเรียนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ และเกิดความสมานฉันท์ร่วมมือกันพัฒนาโรงเรียน และสังคมตามวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง เชื่อมั่นได้ว่าโรงเรียนวิถีพุทธจะช่วยแก้ปัญหาศีลธรรม ในเด็กและเยาวชนไทย ได้แก่ ปัญหายาเสพติด ปัญหาทางเพศ ปัญหาอบายมุข ซึ่งทำให้สังคมอ่อนแอลงเพราะปัญหาเหล่านี้ ที่ระบาดหนักในเด็กและเยาวชน ซึ่งขยายไปในวงกว้างไปในทุกสังคม จึงจำเป็นที่ทุกฝ่ายทั้งบ้าน วัด โรงเรียน จะต้องร่วมมือกันแก้ปัญหาโดยโรงเรียนวิถีพุทธ

เป็นหลักสำคัญ และเป็นความหวังในการช่วยแก้ปัญหาด้วยการแปลพุทธปรัชญาการศึกษาสู่ภาคปฏิบัติในสังคมไทยจากเดิมอยู่ในขั้นทดลองมาสู่การปฏิบัติในวงกว้างกับโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งเป็นพลวัตที่สำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการปฏิรูปการศึกษาของไทยกระทรวงศึกษาธิการ จึงควรถือเป็นโอกาสที่จะส่งเสริมอย่างจริงจัง แก่โรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งจะทำให้ผู้บริหาร และครูอาจารย์ในโรงเรียนวิถีพุทธตื่นตัว และบุคคลเหล่านี้ จะพร้อมเข้าร่วมโครงการและผลักดันเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

ในงานปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการให้สำเร็จง่ายขึ้นโดยอาศัยเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธมาใช้ประโยชน์ เป็นการนำพุทธปรัชญามาทดลองใช้จัดการศึกษาไทยเป็นทางเลือกที่น่าจะเหมาะสมกับสังคมตะวันออก และการจัดการศึกษาของไทยรวมไปถึงทางเลือกใหม่ของปรัชญาการศึกษาของสังคม โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นปรากฏการณ์สำคัญประการหนึ่งในวงการศึกษาไทยที่พยายามเปลี่ยนวิกฤติในชาติให้เป็นโอกาสที่จะก้าวสู่เวทีโลก จึงควรที่ทุกฝ่ายจะได้ร่วมมือกันผลักดันให้โครงการโรงเรียนวิถีพุทธประสบความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ทุกประการ[๖๐]

๒.๑.๑๔ การพัฒนาตัวบ่งชี้และเกณฑ์การประเมิน

ในช่วงปี ๒๕๕๐ มีการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ สู่โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ สืบเนื่องจากกระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายให้โรงเรียนสมัครเข้าร่วมโครงการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนทั้งระบบ มีคุณธรรมจริยธรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการศึกษาสอดคล้องกับรากฐานของสังคมไทย ดังนั้น เพื่อไม่ให้การนับถือศาสนามาเป็นอุปสรรคในการบริหารโรงเรียน จึงนำมาสู่การเกิดของ “โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ” ทั้งนี้เพื่อให้โรงเรียน ครู นักเรียนมีความเป็นอิสระในการเลือกนับถือศาสนา สามารถปฏิบัติตนให้มีคุณธรรม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงได้กำหนดเกณฑ์และคุณสมบัติของโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำไว้ ๔ ประการ ได้แก่ ๑) เป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพในการปลูกฝังศีลธรรมคุณธรรมจริยธรรมมาอย่างต่อเนื่องเป็นที่ยอมรับของชุมชนรอบโรงเรียน ๒) เป็นโรงเรียนที่ใช้หลักธรรมาภิบาลในการดำเนินงาน ๓) เป็นโรงเรียนที่นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่คุณธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และการเรียนรู้สอดแทรกในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและการบริหารจัดการ ๔) บุคคลส่วนใหญ่ในโรงเรียนสามารถเป็นแบบอย่างในด้านคุณธรรม ด้านการใช้หลักธรรมาภิบาลและด้านการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่คุณธรรมในวิถีชีวิต

๑. แนวคิดการพัฒนาตัวบ่งชี้และเกณฑ์ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการขับเคลื่อนนโยบาย ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยกำหนดกลยุทธ์เป้าหมายตัวชี้วัดและแนวทางดำเนินงานของกิจกรรมของโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ให้เป็นกลยุทธ์ที่ ๑ คือ กลยุทธ์เร่งรัดการปฏิรูปการศึกษาโดยยึดคุณธรรมนำความรู้ตามหลัก “เศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์ สันติวิธีวิถีประชาธิปไตย” ดังนั้นการพัฒนาตัวบ่งชี้และเกณฑ์การประเมินโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ จึงยึดหลักการสำคัญ ดังนี้

๑) เป็นตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นให้สอดรับกับนโยบายและวัตถุประสงค์ของการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำของสำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

---

[๖๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕ – ๔๔.

๒) เป็นตัวบ่งชี้ที่มีความครอบคลุมทุกองค์ประกอบคุณภาพของคุณธรรมนำความรู้ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

๓) เป็นตัวบ่งชี้ที่ไม่ซ้ำซ้อนกับตัวบ่งชี้ของการประเมินคุณภาพภายนอกของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา แต่มีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันและมุ่งเน้นความเป็นระบบคุณภาพของการดำเนินงานตามวงจรคุณภาพ (PDCA Cycle)

๔) เป็นตัวบ่งชี้ที่มีความสมดุลในมุมมองการบริหารจัดการ เน้นภาวะผู้นำในการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ปี พ.ศ. ๒๕๕๑ คณะกรรมการอำนวยการได้จัดให้มีการประชุมสัมมนาพัฒนาแนวทางการดำเนินงานและจัดทำคู่มือโครงการการประเมิน เสนอแนะ และพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องประกอบด้วย ศึกษานิเทศก์ ครู นักเรียน พระผู้ประเมิน คณะกรรมการอำนวยการ พระผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกร่วมกันให้ข้อคิดเห็นจากการประเมินในปีที่ผ่านมา จากการบรรยายและการประชุมกลุ่มย่อย ได้ข้อมูลสรุปที่ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาตัวบ่งชี้และเกณฑ์การประเมินโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ดังต่อไปนี้

๑. เกณฑ์และคุณสมบัติของโรงเรียนวิถีพุทธ ที่มีแนวปฏิบัติชัดเจน นำมาสู่ระบบการประเมินโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ

๒. การประพฤติปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่องการจัดทำโครงการและการจัดนิทรรศการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะนำมาซึ่งการเป็นโรงเรียนคุณธรรมที่มีคุณภาพอย่างแท้จริง

๓. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่กับคุณธรรม ต้องคิดพึ่งตนเอง โดยอาศัยการเรียนรู้จากตนเอง (ภูมิปัญญา) และสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เกิดแรงบันดาลใจร่วมกัน

๔. การ Coaching เพื่อการพัฒนาคุณภาพ โดยเน้นไปที่การทำงานให้ได้ตามเป้าหมายของงานนั้น หรือ การช่วยให้สามารถนำความรู้ความเข้าใจที่มีอยู่และ/หรือได้รับการอบรมมาไปสู่การปฏิบัติได้

๕. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดคุณธรรมและคุณลักษณะพื้นฐานของผู้เรียน พ.ศ. ๒๕๕๑ ไว้ ๓ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคุณธรรมเพื่อการพัฒนาตน กลุ่มคุณธรรมเพื่อการพัฒนาการทำงาน และกลุ่มคุณธรรมเพื่อการพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคม

๖. การกำหนดตัวบ่งชี้การประเมินเพื่อการพัฒนาและให้ข้อเสนอแนะจำนวน ๑๒ ตัวบ่งชี้ ซึ่งมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมใน ๓ มาตรฐาน คือ

๑) โรงเรียนมีการปลูกฝังคุณธรรมอย่างต่อเนื่องเป็นที่ยอมรับของผู้บริหาร และครูในเขตพื้นที่การศึกษา รวมทั้งเป็นที่ยอมรับของชุมชนรอบโรงเรียน

๒) มีธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ

๓) มีการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตและการเรียนรู้สอดแทรกในกลุ่มสาระต่าง ๆ ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและการบริหารจัดการ

๒. มาตรฐานตัวบ่งชี้และเกณฑ์การประเมินโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำการกำหนดมาตรฐานตังบ่งชี้และเกณฑ์การประเมินโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ เน้นการใช้ข้อมูลเดิมที่มีอยู่มาประเมินขั้นตอนการทำงานที่แสดงว่าโรงเรียนมีระบบคุณภาพของการทำงาน (PDCA Cycle) โดยมีมาตรฐานตัวบ่งชี้

และเกณฑ์การประเมินโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ประกอบด้วย ๓ มาตรฐาน และ ๑๒ ตัวบ่งชี้ รายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๒.๕ มาตรฐานและตัวบ่งชี้โรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ

มาตรฐาน	ตัวบ่งชี้
๑. มาตรฐานการปลูกฝังคุณธรรม	๑.๑ การกำหนดแนวปฏิบัติ/แผนในการปลูกฝังผู้เรียนและบุคลากรให้มีคุณธรรม ๑.๒ ร้อยละของโครงการ/กิจกรรมที่ได้ดำเนินการตามแผนการปลูกฝังคุณธรรม ๑.๓ การประเมินผลการดำเนินงานโครงการ/กิจกรรมการปลูกฝังคุณธรรม ๑.๔ การพัฒนาผลการดำเนินงานด้านการปลูกฝังคุณธรรมอย่างยั่งยืน
๒. มาตรฐานหลักธรรมาภิบาลเสริมสร้างคุณธรรม	๒.๑ การใช้หลักธรรมาภิบาลในการเสริมสร้างคุณธรรม ๒.๒ การดำเนิน งานตามหลักธรรมาภิบาลในการเสริมสร้างคุณธรรม ๒.๓ การประเมินผลการปลูกฝังคุณธรรมตามหลักธรรมาภิบาล ๒.๔ ระดับความ สำเร็จของการใช้หลักธรรมาภิบาลในการเสริมสร้างคุณธรรม
๓. มาตรฐานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่วิถีชีวิต	๓.๑ การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่วิถีชีวิตมาใช้ในโรงเรียน ๓.๒ การน้อมนำเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในวิถีชีวิต ๓.๓ การประเมินผลการดำเนินงานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่วิถีชีวิต ๓.๔ การพัฒนา การใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่วิถีชีวิตควบคู่คุณธรรม

กำหนดเกณฑ์การประเมินตัวบ่งชี้เป็น ๓ ระดับ มีคะแนนตั้งแต่ ๑ ถึง ๓ โดยมีความหมายดังนี้

คะแนน ๑ หมายถึง มีการดำเนินงานตามตัวบ่งชี้ที่กำหนดบางส่วน และต่ำกว่ามาตรฐานที่ควรจะเป็น หรือผลการดำเนินการต่ำกว่ามาตรฐานที่ควรจะเป็น

คะแนน ๒ หมายถึง มีการดำเนินงานตามตัวบ่งชี้ที่กำหนดในระดับที่ยอมรับได้และใกล้เคียงกับมาตรฐาน หรือมีผลการดำเนินงานที่ใกล้เคียงกับมาตรฐาน

คะแนน ๓ หมายถึง มีการดำเนินงานตามตัวบ่งชี้ที่กำหนดครบถ้วนเป็นไปตามมาตรฐาน หรือมีผลการดำเนินงานที่ได้มาตรฐาน หรือมีผลการดำเนินงานเกินมาตรฐาน

ในกรณี ที่ยังไม่มีการดำเนินงาน หรือไม่มีผลการดำเนินงาน หรือผลการดำเนินงานไม่ถึงเกณฑ์การประเมินคะแนนระดับ ๑ ให้ถือว่าได้ ๐ คะแนน[๖๑]

๒.๑.๑๕ อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ คณะดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ได้สังเคราะห์ความรู้การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่ดำเนินการต่อเนื่องได้เป็นบทสรุปว่าเงื่อนไขสำคัญที่โรงเรียนจะดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ อย่างเป็นรูปธรรม มี ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ มีชื่อเรียกว่า “อัตลักษณ์วิถีพุทธ ๒๙ ประการ” โดยได้สื่อสารเผยแพร่ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๓ และดำเนินการเยี่ยมประเมินการดำเนินการ ดูความพร้อม ส่งเสริมสนับสนุนให้โรงเรียนดำเนินการอย่างต่อเนื่องให้เห็นเป็นรูปธรรม นำเป็นคะแนนในตัวชี้วัดตามคำรับรองการปฏิบัติราชการ ARS[๖๒]

๑. การศึกษาและพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธที่ได้ดำเนินมานั้นมีขั้นตอน ดังนี้

๑) การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อศึกษา เพื่อให้การศึกษาและพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธครอบคลุมและเป็นตัวแทนที่ดีของโรงเรียนของประเทศไทย ผู้วิจัยจึงได้พัฒนาเครื่องมือสำหรับการรับสมัครโรงเรียนทั่วไปประเทศทั้งที่เป็นโรงเรียนวิถีพุทธและไม่เป็นโรงเรียนวิถีพุทธผ่านเครือข่ายอินเตอร์เน็ตด้วยเว็บไซต์โรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อให้โรงเรียนที่มีความพร้อมและสนใจได้ลงทะเบียนสมัคร โดยโรงเรียนจะต้องส่งข้อมูลเพื่อใช้ประกอบในการพิจารณาโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียน และข้อมูลการดำเนินงานตามแนวทาง ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ แล้วทำการคัดเลือกตัวแทนโรงเรียนทั้งหมดจำนวน ๑๐๐ โรงเรียน เพื่อนำมาศึกษาต่อไป

๒) จัดทำสนทนากลุ่ม (Focus group) โดยนำโรงเรียนทั้งหมด จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน ที่เป็นตัวแทนของโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศมาประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รับฟังปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะการดำเนินงานตามแนวทาง ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อสังเคราะห์หาข้อสรุป แนวปฏิบัติของการพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ ในขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยการแบ่งกลุ่มออกเป็น ๕ กลุ่มๆละ ๒๐ คน แบ่งตามประเด็นพิจารณา ได้แก่ ภูมิภาคที่ตั้ง ขนาดโรงเรียน ในเมืองกับชนบท โรงเรียนแกนนำกับไม่เป็นโรงเรียนแกนนำ และโรงเรียนที่มีระดับมากที่สุดกับน้อยที่สุด

๓) ทดลองใช้ในสภาพจริง นำแนวปฏิบัติของการพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธไปทดลองใช้ในสภาพจริงกับโรงเรียนที่ได้สมัครใจเพื่อทดลองใช้จำนวน ๒๐ โรงเรียน จากตัวแทนโรงเรียนจำนวน ๑๐๐ โรงเรียน ใช้ระยะเวลาทดลอง ๓ เดือน

๔) ประเมินผลโดยคณะทำงานประเมินผล เพื่อตรวจสอบผลสำเร็จของการดำเนินงานโดยใช้กรอบแนวคิด CIPP model ของสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) ได้แก่ การประเมินสภาพแวดล้อม การประเมินปัจจัยนำเข้า การประเมินกระบวนการ และการประเมินผลผลิตที่ได้จากผู้

---

[๖๑] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “รายงานผลการดำเนินงานโครงการประเมิน เสนอแนะ และพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ ระยะที่ ๑”, (ฝ่ายบริการฝึกอบรม ส่วนธรรมนิเทศ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๙ - ๔๔.

[๖๒] ฝ่ายบริการฝึกอบรม ส่วนธรรมนิเทศ, “คู่มือดำเนินงานการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ”, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๒ – ๑๕.

มีส่วนได้ส่วนเสียได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ บุคลากรในโรงเรียน นักเรียน และสำนักงานเขตพื้นที่

๕) สรุปผลการดำเนินงานและรายงาน สรุปผลและรายงานอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธการประเมินผลความสำเร็จของโครงการต่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นแนวทาง ในการนำไปปฏิบัติ ซึ่งจากแนวทางการดำเนินการที่รับทราบร่วมกันตั้งแต่เริ่มต้น คณะผู้บริหาร ครู และพระอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ร่วมกันวิเคราะห์สังเคราะห์ แนวทางดำเนินการเดิมยกร่างเป็นแนวทางดำเนินการที่เป็นรูปธรรมอีกครั้งสอดคล้องกับตัวชี้วัดแนวทางการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ พ.ศ. ๒๕๔๘ แบ่งเป็น ๕ ด้าน รวม ๒๙ ประการ และคณะยกร่างได้นำร่างฯไปสอบถามความเห็นของผู้เกี่ยวข้อง หลายครั้ง รวมทั้งผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๓ จึงประกาศให้โรงเรียนวิถีพุทธทราบและเป็นแนวทางในการประเมินตนเอง อีกทั้งใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธไปในทิศทางเดียวกันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นต้นมา และนอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ร่วมกันนำอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ไปเป็นตัวชี้วัดในการคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อรับใบประกาศเกียรติคุณยกย่องจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอีกด้วย

๒. อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ[๖๓] ประกอบด้วย ๕ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านกายภาพ ๒) ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ๓) ด้านการเรียนการสอน ๔) ด้านพฤติกรรมนักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรีย ๕) ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ ซึ่งแต่ละด้านประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังตารางที่ ๒.๖ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๖ อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ	**กิจกรรม**
ด้านกายภาพ	๑. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ๒. มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน ๓. มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน ๔. มีพุทธศาสนสุภาษิต วาทธรรม พระราชดำรัสติดตามที่ต่างๆ ๕. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น ๖. มีห้องพระพุทธศาสนาหรือลานธรรม ๗. ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ในโรงเรียน ๑๐๐%

[๖๓] สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, **อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.vitheebuddha.com/main.php [๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

ตารางที่ ๒.๖ (ต่อ)

อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ	**กิจกรรม**
ด้านกิจกรรมประจำวันพระ	๑. ใส่เสื้อขาวทุกคน ๒. ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ ๓. รับประทานอาหารมังสวิรัติในมื้อกลางวัน ๔. สวดมนต์แปล
ด้านการเรียนการสอน	๑. บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เช้า-บ่าย ทั้งครู และนักเรียน ๒. บูรณาการวิถีพุทธ ทุกกลุ่มสาระ และในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ๓. ครู พานักเรียนทำโครงงานคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสาสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ๔. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคน ไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ ๕. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคน เข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง
ด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน	๑. รักษาศีล ๕ ๒. ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม ๓. ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหาร รับประทานอาหารไม่ดัง ไม่หก ไม่เหลือ ๔. ประหยัด ออม ถนอมใช้เงิน และสิ่งของ ๕. มีนิสัยใฝ่รู้ สู้สิ่งยาก
ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ	๑. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน ๒. ไม่ดุด่า นักเรียน ๓. บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการประชุมทุกครั้ง ๔. ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน ๕. โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่ได้ทำความดี ๖. ครู ผู้บริหารและนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี ๗. ครู ผู้บริหาร และนักเรียน สอบได้ธรรมะศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย ๘. มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ

สรุปได้เป็นแผนภาพ อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ สู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ[๖๔] ได้ดังแผนภาพที่ ๒.๔ ดังนี้

[๖๔] สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, **อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.vitheebuddha.com/main.php [๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

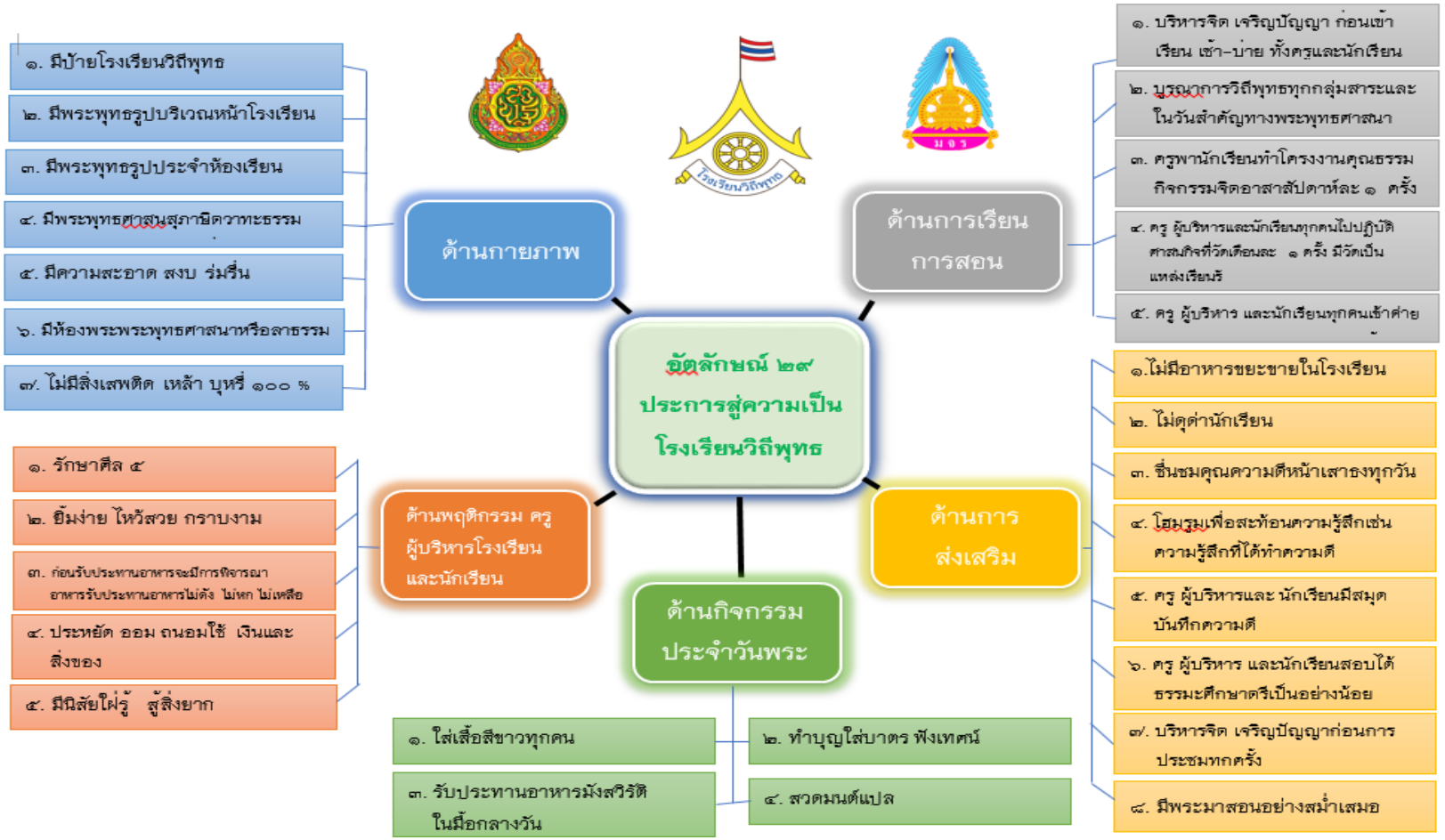

แผนภาพที่ ๒.๔ อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

เพื่อให้โรงเรียนได้มีการพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นอัตลักษณ์ ๒๙ ประการของความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ จึงได้กำหนดให้มีแนวปฏิบัติที่ดีเป็นแนวทางการประเมินเพื่อพัฒนาตนเองสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่สมบูรณ์แบบ มีรายละเอียด ดังแสดงในตารางที่ ๒.๗ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๗ แนวปฏิบัติที่ดีของอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี (หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๑. มาตรฐานด้านกายภาพ	
๑.๑ มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ขนาด ๑.๕ ม. x ๘๐ ซม.	๑. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้ภายในห้องใดห้องหนึ่ง ๒. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้หน้าอาคารใดอาคารหนึ่ง ๓. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้หน้าบริเวณโรงเรียน ๔. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้หน้าบริเวณโรงเรียนเห็นเด่นชัด * ป้ายโรงเรียนวิถีพุทธมีข้อความ ดังตัวอย่าง*
๑.๒ มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน	๑. มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน ๒. มีพระพุทธรูปอยู่ในซุ้มบริเวณหน้าโรงเรียน ๓. มีพระพุทธรูปอยู่ในซุ้มบริเวณหน้าโรงเรียนและเครื่องบูชา ๔. มีพระพุทธรูปอยู่ในซุ้มบริเวณหน้าโรงเรียนมีเครื่องบูชาและให้นักเรียนไหว้ทุกวัน
๑.๓ มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน	๑. มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน ๒. มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียนอยู่ด้านหน้าในที่ที่สมควร ๓. มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียนอยู่ด้านหน้าในที่ที่สมควรและมีการทำความสะอาด ๔. มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียนอยู่ด้านหน้าในที่ที่สมควรมีการทำความสะอาดและมีการเคารพพระพุทธรูปเป็นประจำ
๑.๔ มีพระพุทธศาสนสุภาษิต วาทธรรม พระราชดำรัสติดตามที่ต่างๆ	๑. มีพุทธศาสนสุภาษิต วาทธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆ ๒. มีพุทธศาสนสุภาษิต วาทธรรมพระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆ และมีการปรับปรุงอยู่เสมอ

ตารางที่ ๒.๗ (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี (หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
	๓. มีพุทธศาสนสุภาษิต วาทธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆ และมีการปรับปรุง อยู่เสมอโดยนักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำ ๔. มีพุทธศาสนสุภาษิต วาทธรรม มีพระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆ และมีการปรับปรุงอยู่เสมอโดยนักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำอย่างต่อเนื่อง
๑.๕ มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น	๑. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่นในห้องเรียนและบริเวณโรงเรียน ๒. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่นในห้องเรียน บริเวณโรงเรียนโดยดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ๓. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่นในห้องเรียน บริเวณโรงเรียนโดยดำเนินการอย่างต่อเนื่องและนักเรียนมีส่วนร่วม ๔. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่นในห้องเรียน บริเวณโรงเรียนโดยดำเนินการอย่างต่อเนื่องและนักเรียนมีส่วนร่วมทุกคน
๑.๖ มีห้องพระพระพุทธศาสนา หรือลานธรรม	๑. มีห้องพระพุทธศาสนา หรือลานธรรม ๒. มีห้องพระพุทธศาสนา หรือลานธรรมและมีตารางการใช้ ๓. มีห้องพระพุทธศาสนา หรือลานธรรมมีตารางการใช้มีการใช้จริง ๔. มีห้องพระพุทธศาสนา หรือลานธรรมมีตารางการใช้มีการใช้จริง และนักเรียนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา
๑.๗ ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ๑๐๐ %	๑. มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียนระหว่าง ๔๐ - ๕๐ % ๒. มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียนระหว่าง ๒๐ - ๓๙ % ๓. มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียนระหว่าง ๑๐ - ๑๙ % ๔. ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียน ๑๐๐ %
๒. มาตรฐานด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน	
๒.๑ รักษาศีล ๕	๑. ผู้บริหาร ครู นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติได้ครบ ๕ ข้อ ๒. ผู้บริหาร ครู นักเรียน ร้อยละ ๕๐ – ๖๙ ปฏิบัติได้ครบ ๕ ข้อ

ตารางที่ ๒.๗ (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี (หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
	๓. ผู้บริหาร ครู นักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติได้ครบ ๕ ข้อ ๔. ผู้บริหาร ครู นักเรียน ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติได้ครบ ๕ ข้อ
๒.๒ ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม	๑. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๒.๓ ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหาร รับประทานอาหารไม่ดัง ไม่หก ไม่เหลือ	๑. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๒.๔ ประหยัด ออม ถนอมใช้ เงินและสิ่งของ	๑. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๒.๕ มีนิสัยใฝ่รู้ สู้สิ่งยาก	๑. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๓. มาตรฐานด้านกิจกรรมประจำวันพระ	
๓.๑ ใส่เสื้อสีขาวทุกคน ทุกวันพระ	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๓.๒ ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ

ตารางที่ ๒.๗ (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี (หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๓.๓ รับประทานอาหารมังสวิรัติในมื้อกลางวัน ทุกวันพระ	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๔. มาตรฐานด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ	
๓.๔ สวดมนต์แปล ทุกวันพระ	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๔.๑ ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน	๑. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนเป็นบางวัน ๒. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนทุกวัน ๓. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนทุกวัน แต่นักเรียนนำมาเอง ๔. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนทุกวัน และ ปลูกฝังให้นักเรียนไม่ซื้ออาหารขยะนอกโรงเรียน
๔.๒ ไม่ดุด่านักเรียน	๑. ครู ผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๔.๓ ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน	๑. ปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจ ๒. ปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจและทำตามคำสั่ง ๓. ปฏิบัติด้วยความเต็มใจ ๔. ปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจ เห็นคุณค่า และโน้มน้าวให้นักเรียนทำความดี
๔.๔ โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึก เช่นความรู้สึกที่ได้ทำความดี	๑. ปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจ ๒. ปฏิบัติโดยไม่เต็มใจและทำตามคำสั่ง ๓. ปฏิบัติด้วยความเต็มใจ ๔. ปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจ เห็นคุณค่า และโน้มน้าวให้นักเรียนดี

ตารางที่ ๒.๗ (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี (หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๔.๕ ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๔.๖. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนสอบได้ธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๔.๗. บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการประชุมทุกครั้ง	๑. ครูและปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจ ๒. ครูและปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจและทำตามคำสั่ง ๓. ครูและปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจ ๔. ครูและปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจและเห็นคุณค่า
๔.๘. มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ	๑. นักเรียนได้เรียนกับพระ ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ๒. นักเรียนได้เรียนกับพระ ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียนได้เรียนกับพระ ร้อยละ ๗๐ – ๘๙ ปฏิบัติ ๔. นักเรียนได้เรียนกับพระ ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๕. มาตรฐานการเรียนการสอน	
๕.๑. บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เช้า – บ่าย ทั้งครูและนักเรียน	๑. นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครูและนักเรียน ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครูและนักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครูและนักเรียน ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๕.๒. บูรณาการวิถีพุทธทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพุทธศาสนา	๑. มีครู ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. มีครู ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. มีครู ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. มีครู ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๕.๓. ครูพานักเรียนทำโครงงานคุณธรรม หรือกิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง	๑. มีครู ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. มีครู ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. มีครู ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. มีครู ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ

ตารางที่ ๒.๗ (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี (หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๕.๔. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ
๕.๕. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐ - ๑๐๐ ปฏิบัติ

๓. แนวทางการดำเนินงานสนับสนุนการพัฒนาอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ มี ๓ ระดับ ดังนี้

ระดับที่ ๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๑. ประกาศ สื่อสารสร้างความเข้าใจ จัดทำสื่อประกอบเรื่อง แนวทางดำเนินการ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ให้ผู้เกี่ยวข้อง เช่น ศึกษานิเทศก์ ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ของทุก สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาผู้บริหารโรงเรียน ครู นักเรียน พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้รับทราบ

๒. ประสานงานกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประมัธยมศึกษา คัดเลือกโรงเรียนตัวอย่าง ที่สามารถดำเนินการได้ และโรงเรียนที่ไม่สามารถดำเนินการมาแลกเปลี่ยนวิธีการแนวทาง เพื่อทราบปัญหาอุปสรรคของโรงเรียน

๓. ประสานงานกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประมัธยมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกาศรายชื่อ ยกย่อง มอบเกียรติบัตรและรางวัลเพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่โรงเรียน

๔. ประสานงานกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดทำแนวทางการประเมินตนเองของโรงเรียน โดยผ่านเว็บไซต์โรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

๕. ประสานงาน กับ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประมัธยมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สุ่มในการเยี่ยมเยียน และให้ข้อเสนอแนะการดำเนินงาน

๖. สรุปประมวลผลการดำเนินงาน

ระดับที่ ๒ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา

๑. เผยแพร่แนวทางดำเนินการ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ให้โรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องได้รับทราบ

๒. จัดทำเอกสารแนวทาง หรือคู่มือดำเนินการ

๓. จัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แนวทางดำเนินการ

๔. นิเทศ ตรวจเยี่ยม ให้กำลังใจแก่โรงเรียน สอบถามปัญหาอุปสรรค และวิธีแก้ไข

๕. สรุปประมวลผลการดำเนินงาน

ระดับที่ ๓ โรงเรียน

๑. ศึกษา ทำความเข้าใจ แนวทางดำเนินการ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. บริหารจัดการ วางแผน ปรับปรุงการดำเนินงานของโรงเรียนให้สอดคล้อง

๓. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แก้ไขปัญหาอุปสรรค

๔. ประเมินตนเอง สรุปประมวลผลการดำเนินงานตามที่กำหนด

๒.๑.๑๖ คุณสมบัติของโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ และโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน

สำหรับโรงเรียนที่จะเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำและโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทานมีคุณสมบัติ ดังนี้

๑. คุณสมบัติของโรงเรียนวิถีพุทธที่มีสิทธิ์สมัครรับการคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ (ต้องมีทุกข้อ)

๑) สมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และได้ลงทะเบียนในเว็บไซต์โรงเรียนวิถีพุทธ ก่อนวันที่ ๑ พฤษภาคม

๒) มีผลการประเมินตนเองตามอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ ในเว็บไซต์ โรงเรียนวิถีพุทธ ก่อนวันที่ ๑ พฤษภาคมได้ผลการประเมินโดยรวมระดับดี ขึ้นไป

๓) ผู้บริหาร และคณะครู อาจารย์ มีความใส่ใจในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

๔) ไม่เคยได้รับประกาศยกย่องเป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำมาก่อน

๕) เอกสารที่โรงเรียนต้องส่งประกอบการสมัครตามกำหนด ได้แก่ (๑) เขียนรายงาน กิจกรรม/ผลงานดีเด่น ของสถานศึกษาด้านที่เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ ปีการศึกษาที่ผ่านมา (๒) เขียนอธิบายโดยรวม ไม่ควรเกิน ๕ กิจกรรม/โครงงาน พร้อมภาพ เอกสารประกอบอื่นๆ จำนวน ๔ – ๘ หน้ากระดาษ A4 ไม่ต้องมีภาคผนวก (๓) ตัวอย่างแผนการสอน ๑ คาบ ของสาระพระพุทธศาสนาระดับชั้นใด สาระย่อยเรื่องใดก็ได้ (ไม่เกิน ๓ หน้า) ที่แสดงให้เห็นวิธีจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาทักษะศตวรรษที่ ๒๑ (หากโรงเรียนผ่านการพิจารณารอบแรก จะมีคณะไปเยี่ยมและขอชมการจัดการเรียนรู้แผนนี้) (๔) แนบรายงานผลการประเมินตนเองของโรงเรียน จากเว็บไซต์โรงเรียนวิถีพุทธ (ให้สั่ง print จากเว็บไซต์ได้)

๖) ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการดำเนินงานการคัดเลือกโรงเรียนที่สมัครโดยพิจารณาจากความครบถ้วนและคุณภาพของเอกสารที่โรงเรียนส่งประกอบการสมัคร

๗) ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการออกตรวจเยี่ยมเชิงประจักษ์เพื่อประเมิน ได้แก่ (๑) ผลเชิงประจักษ์อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ (๒) ผลที่เกิดจากการพัฒนาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ ได้แก่ ผลที่เกิดกับนักเรียน ครู ผู้บริหาร และผลความสำเร็จด้าน บ ว ร (๓) ผลการจัดการเรียนการสอนบูรณาการพุทธศาสนาสู่ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ด้านกระบวนการการจัดการเรียนรู้ เนื้อหาสาระ สื่อการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล และ การบูรณาการพุทธศาสนาสู่การเรียนรู้ (๔) โครงการ/กิจกรรมเด่น ด้านวัตถุประสงค์ของโครงการ/กิจกรรมเด่น การบูรณาการสู่วิถีพุทธการนำกิจกรรมสู่ชุมชน

และผลสำเร็จของโครงการ/กิจกรรมเด่น

๒. คุณสมบัติของโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำที่มีสิทธิ์สมัครรับการคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน (ต้องมีทุกข้อ)

๑) เป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ

๒) มีการประเมินตนเองตามอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ ๒๙ ประการผ่านเว็บไซต์โรงเรียนวิถีพุทธ

๓) มีการดำเนินงานตามตัวชี้วัดของโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน ๕๔ ตัวชี้วัด

๔) มีการบูรณาการวิถีพุทธสู่แผนการสอนลงสู่สาระการเรียนรู้เป็นที่ประจักษ์

๕) มีการดำเนินการอบรมครูในการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธอยู่เสมอ

๖) บุคลากรภายในโรงเรียนทั้งโรงเรียนสามารถปฏิบัติธรรมได้

๗) นักเรียนมีการอบรมตามแนวทางวิถีพุทธ

๘) ขั้นตอนการสมัครโดย ดาวน์โหลดใบสมัครที่เว็บไซต์โรงเรียนวิถีพุทธในหัวข้อ “โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน” แล้วกรอกใบสมัครตามแบบฟอร์มที่กำหนด

๙) เอกสารที่ต้องส่งประกอบการสมัครภายในวันที่กำหนด ได้แก่ ๑) แบบรายงานผลการประเมินโรงเรียนตามอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ได้ประเมินตนเองแล้วในช่วงปี โดยปริ้นท์จากเว็บไซต์โรงเรียนวิถีพุทธ พร้อมรับรองสำเนาถูกต้อง ๒) แบบรายงานผลการประเมินโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน ๕๔ ตัวชี้วัด ตามแบบฟอร์มที่กำหนด โดยดาวน์โหลดจากเว็บไซต์โรงเรียนวิถีพุทธ ๓) ตัวอย่างแผนการสอน สาระการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่บูรณาการวิถีพุทธสู่สาระการเรียนรู้ที่สามารถใช้จริง และประเมินได้จำนวน ๒ แผนการสอน ทั้งนี้โรงเรียนใดผ่านการคัดเลือกรอบแรก ทางผู้ตรวจเยี่ยมจะไปดูแผนการสอนที่ได้ส่งมานี้ ๑ แผน ๔) รายงานนวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ที่มีจุดเด่นในการพัฒนาโรงเรียนสู่ความเป็นวิถีพุทธเป็นที่ประจักษ์ โดยดำเนินการจัดทำตามที่กำหนด ๕) ดำเนินการจัดทำรูปเล่มรายงานนวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ที่มีจุดเด่นในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตาม ข้อบ่งชี้คุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน จำนวน ๒ นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม มีความยาวรวมไม่เกิน ๓๐ หน้ากระดาษ A4 รวมทั้งรูปภาพและเอกสารหลักฐานประกอบ โดยดาวน์โหลดเอกสารรายละเอียดรายงานนวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ทางเว็บไซต์โรงเรียนวิถีพุทธในหัวข้อ “โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน” เรื่องโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน ได้แก่ นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรมมีความสอดคล้องกับตัวชี้วัดด้านปัจจัยนำเข้า (Input) จำนวน ๑ นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม และนวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ที่มีความสอดคล้องกับตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process) จำนวน ๑ นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ๖) ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการดำเนินงานการคัดเลือกโรงเรียนที่สมัคร โดยพิจารณาจากความครบถ้วนและคุณภาพของเอกสารที่โรงเรียนส่งประกอบการสมัคร ๗) ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการออกตรวจเยี่ยมเชิงประจักษ์ เพื่อประเมินตามตัวชี้วัด ๕๔ ประการ ประกอบด้วย ๔ มาตรฐาน คือ

(๑) มาตรฐานด้านปัจจัยนำเข้า ได้แก่ บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี (ผู้บริหาร ครู) การบริหารจัดการดำเนินการอย่างมีระบบ (ระบบบริหาร ระบบหลักสูตรสถานศึกษา) กายภาพและสิ่งแวดล้อมจัดอย่างรอบคอบ (สภาพสิ่งแวดล้อม) รวม ๑๘ ตัวชี้วัด

(๒) มาตรฐานด้านกระบวนการ ได้แก่ การเรียน การสอนที่บูรณาการไตรสิกขา (กระบวนการจัดการเรียนรู้ การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ การวัดและประเมินผล) บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร (บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น) กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต (กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตประจำวัน กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา) รวม ๑๘ ตัวชี้วัด

(๓) มาตรฐานด้านผลผลิต ได้แก่ พัฒนา กาย ศีล จิต และปัญญา (ภาวนา ๔) อย่างบูรณาการ (กาย (กายภาพ) ศีล จิต ปัญญา) รวม ๑๔ ตัวชี้วัด

(๔) มาตรฐานด้านผลกระทบ ได้แก่ บวร ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ (บ้าน (ผู้ปกครองและชุมชน) วัด โรงเรียน) รวม ๔ ตัวชี้วัด ดังมีรายละเอียดปรากฏ ดังนี้

ตัวชี้วัดโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน

ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน พ.ศ. ๒๕๕๘ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการได้สนับสนุนให้สถานศึกษามีการพัฒนาคุณธรรมควบคู่กับการพัฒนาทุกด้านอย่างองค์รวม โดยมีการส่งเสริมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ พร้อมทั้งจัดทำเอกสารแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อเป็นเครื่องมือในการนิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยกำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธไว้อย่างชัดเจน ซึ่งได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายคณะแล้ว ตัวชี้วัด จะประกอบด้วย ๔ ด้าน คือ ๑. ด้านปัจจัยนำเข้า ๒. ด้านกระบวนการ ๓. ด้านผลผลิต ๔. ด้านผลกระทบ ดังแสดงในตารางที่ ๒.๘ – ๒.๑๑

ตารางที่ ๒.๘ ตัวชี้วัดด้านปัจจัยนำเข้า (Input)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๑. บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี	๑. ผู้บริหาร	๑. มีวิถีชีวิตสอดคล้องหลักพุทธธรรม (มีศีล ๕) ๒. มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ ๓. มีความซื่อสัตย์ จริงใจในการทำงาน ๔. มีความเข้าใจพระรัตนตรัย นับถือศรัทธาพระพุทธศาสนา
	๒. ครู	๑. มีวิถีชีวิตสอดคล้องหลักพุทธธรรม (เป็นแบบอย่างที่ดี) ๒. มีพรหมวิหารธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตร ๓. พัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา
๒. การบริหารจัดการดำเนินการอย่างมีระบบ	๑. ระบบบริหาร	๑. มีวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญ แผนกลยุทธ์เน้นใน การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ๒. แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธและบริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องโดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) มีส่วนรวม

ตารางที่ ๒.๘ (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
		๓. ปลูกฝังศรัทธา สร้างเสริมปัญญาในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง ๔. ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน ๕. มีการนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง ๖. มีระบบตรวจสอบประเมินผล และเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะอย่างเป็นกัลยาณมิตร เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
	๒. ระบบหลักสูตรสถานศึกษา	มีหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ แผน การจัดการเรียนรู้ ที่บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้
๓. กายภาพและสิ่งแวดล้อมจัดอย่างรอบคอบ	๑. สภาพแวดล้อม	๑. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียนเหมาะสม ๒. มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญคุณธรรม จริยธรรมโดยทั่วไป ในบริเวณโรงเรียน ๓. สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่ายใกล้ชิดธรรมชาติ ๔. บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด

ตารางที่ ๒.๙ ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๑. การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา	๑. กระบวนการจัดการเรียนรู้	๑. จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน ๒. ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา ๓. จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ตนเอง ๔. จัดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ทั้งผู้เรียนรู้และผู้จัดการเรียนรู้ ๕. จัดกิจกรรมบริหารจิตเจริญปัญญา ทั้งในการเรียนการสอนและในกิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวัน

ตารางที่ ๒.๙ (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	๒. การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้	๑. ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ ๒. นิมนต์พระสงฆ์ หรือเชิญวิทยากรภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาสอนนักเรียนสม่ำเสมอ ๓. จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัด หรือที่ศาสนสถานที่ใช้แหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง
	๓. การวัดประเมินผล	มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมตามหลักภาวนา ๔ (กาย ศีล จิต ปัญญา) โดยมีจุดประสงค์เน้นเพื่อพัฒนานักเรียนต่อเนื่อง
๒. บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร	๑. บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น	๑. ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันยิ้มแย้มมีเมตตาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครอง ๒. ส่งเสริมบรรยากาศใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ ๓. ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียน ให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น ๔. ส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี
๓. กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต	๑ กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตประจำวัน	๑. ฝึกฝนอบรมให้เกิด การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น (รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) ๒. ส่งเสริมกิจกรรม การรับผิดชอบดูแลรักษาพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย
	๒ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา	๑. ส่งเสริมปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่า รู้เข้าใจเหตุผล ๒. จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึก และศรัทธาในพระรัตนตรัย ประจำ และในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต ๓. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วม และคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา

ตารางที่ ๒.๑๐ ตัวชี้วัดด้านผลผลิต (Output)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๑. พัฒนา กาย ศีล จิต และปัญญาอย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔)	๑. กาย (กายภาพ)	๑. บริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมได้คุณค่าแท้ ๒. การดูแลร่างกาย และการแต่งกายสะอาดเรียบร้อย ๓. ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม
	๒. ศีล	๑. มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ๒. มีวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ๓. สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต
	๓. จิต	๑. มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ ๒. มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) ๓. ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อดทน ขยัน หมั่นเพียร ๔. มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริงเบิกบาน
	๔. ปัญญา	๑. มีศรัทธา และความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย ๒. มีศรัทธา และความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย ๓. ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาแสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์พัฒนางานอยู่เสมอ ๔. รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา

ตารางที่ ๒.๑๑ ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (Outcome/Impact)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๑. บ ว ร ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ	๑. บ้าน (ผู้ปกครองและชุมชน)	๑. บ้าน (ผู้ปกครองและชุมชน) ๒. ชุมชนมีผู้ช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น
	๒. วัด	๑. วัดได้ศาสนาทายาทและกำลังช่วยงานส่งเสริมพระพุทธศาสนามากขึ้น
	๓. โรงเรียน	๑. โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง (บ้าน วัด ราชการ)

สรุปได้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา โดยกระทรวงศึกษาธิการเสนอแนวทางการดำเนินงาน ๕ ด้านให้โรงเรียนนำไปปรับใช้อย่างเหมาะสม

โดยเฉพาะด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งมีขั้นตอนสำคัญ ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ขั้นการพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ขั้นปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง และขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินการ

ทั้งนี้บริบทที่ต้องคำนึงถึงในการบริหารจัดการคือ จุดเน้นและลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธตลอดจนการจัดสภาพของโรงเรียนในด้านต่าง ๆ พร้อมกับการนำหลักธรรมสำคัญไปใช้ในการดำเนินงานบริหารจัดการในแต่ละขั้นตอนให้ประสบผลสำเร็จ ที่สำคัญคือมีตัวชี้วัดการดำเนินงานการประกันคุณภาพโรงเรียนวิถีพุทธ เกณฑ์การประเมินโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ และอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่สมบูรณ์พร้อมเกณฑ์ตัวชี้วัดให้ประเมินและพัฒนาตนเองตลอดจนมีแนวทางให้โรงเรียนวิถีพุทธยกระดับเป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำและโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทานต่อไป

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการจำเป็น

๒.๒.๑ ความหมายของความต้องการจำเป็น

ความต้องการจำเป็น (Needs) จากพจนานุกรม Webster หมายถึง สิ่งที่เป็นประโยชน์ซึ่งขาดแคลนและเป็นที่ต้องการหรือปรารถนาที่จะได้[๖๕]

Dunster, Andrew กล่าวว่า ความต้องการจำเป็น หมายถึง แรงจูงใจขั้นพื้นฐานหรือความจำเป็นของสิ่งมีชีวิตในขั้นพื้นฐานคือ อาหาร ที่พัก เครื่องนุ่งห่มและอากาศที่สะอาด[๖๖]

Barrow,R., and,ed. Milburn กล่าวว่า ความต้องการจำเป็น หมายถึง บางสิ่งบางอย่างที่ขาดแคลน หรืออาจจะไม่ขาดแคลนแต่จำเป็นสำหรับวัตถุประสงค์บางอย่าง[๖๗]

Witkin, B. R.,and J. W. Altschuld กล่าวว่า ความต้องการจำเป็น หมายถึง ความแตกต่างหรือช่องว่างระหว่างสิ่งที่เป็นอยู่หรือสภาพที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและสภาพที่ควรจะเป็นหรือสภาพที่พึงปรารถนา[๖๘]

Reviere,R,. and others กล่าวว่า ความต้องการจำเป็น เป็นช่องว่างระหว่างสภาพที่เป็นจริงและที่เป็นอุดมคติ ซึ่งเป็นที่รับรู้ทั้งของค่านิยมในชุมชนและยอมรับให้มีการเปลี่ยนแปลงได้[๖๙]

---

[๖๕] **ความต้องการจำเป็น**, .[ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.gotoknow.org/posts/462404 https://dict.longdo.com/ index.php?lang=th&search=want [30 พฤษภาคม 2560].

[๖๖] Dunster, K., and J.Andrew, **Dictionary of Natural Resource Management**, (Canada : University of British Columbia, 1996), p. 219.

[๖๗] Barrow,R., and,ed. Milburn,G, **a Critical Dictionary of Educational Concepts**, (2 nd ed.) (New York:Teach College Press, 1990), pp. 222 - 224.

[๖๘] Witkin, B. R.,and J. W. Altschuld, **Planning and Conducting Needs Assessments**, (Thound Oaks:sage Publications., 1995), p. 4.

[๖๙] Reviere,R, and others, **Needs Assessments a Creative and Practical guide for social scientists**, (United State of America:Taylor & Francis, 1996), p. 5.

Kaufman กล่าวว่า ความต้องการจำเป็น เป็นผลต่างของผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและผลที่ต้องการ[๗๐]

Stufflebeam,D.L., and others กล่าวว่า ความต้องการจำเป็น หมายถึง สิ่งที่จำเป็นต้องได้รับการตอบสนองหรือก่อให้เกิดประโยชน์เมื่อได้รับการตอบสนอง โดยจำแนกความต้องการจำเป็นตามมุมมองที่แตกต่างกันได้ ๔ มุมมอง ดังนี้

๑. มุมมองความแตกต่าง (discrepancy view) ความต้องการจำเป็น หมายถึง ความแตกต่างระหว่างการกระทำหรือผลการปฏิบัติงานที่ต้องการ (desired performance) กับการกระทำหรือผลการปฏิบัติงานที่สังเกตได้จากการปฏิบัติจริง (observed performance)

๒. มุมมองของความเป็นประชาธิปไตย (democratic view) ความต้องการจำเป็น หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ต้องการให้เกิดโดยกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้อง

๓. มุมมองของการวิเคราะห์ (analytic view) ความต้องการจำเป็น หมายถึง ทิศทางหรือแนวทางที่คาดว่าต้องมีการปรับปรุง พัฒนาในหน่วยงานจากข้อมูลสารสนเทศสำคัญที่มีอยู่ในปัจจุบัน

๔. มุมมองของการวินิจฉัย (diagnostic view) ความต้องการจำเป็น หมายถึง สิ่งที่บุคคลพิจารณาแล้วเห็นว่ามีความบกพร่องหรือขาดหายไป (deficience or absence) และพิสูจน์ได้ว่าสิ่งที่ขาดหายไปนั้นจะทำให้เกิดความเสียหายต่อหน่วยงาน[๗๑]

Mckillip กล่าวว่า ความต้องการจำเป็น หมายถึง การตัดสินคุณค่าของกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเกี่ยวกับปัญหาที่พบ และพยายามหาหนทางในการแก้ปัญหา ความหมายดังกล่าวจะเกี่ยวข้องใน ๔ ลักษณะ คือ

๑. เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล

๒. เป็นเรื่องเฉพาะของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

๓. เป็นเรื่องที่อยู่ในรูปของปัญหาเมื่อผลผลิตไม่เพียงพอ

๔. เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจหรือการพิจารณาหาหนทางในการแก้ปัญหา[๗๒]

คมศร วงษ์รักษา กล่าวว่า ความต้องการจำเป็น หมายถึง สภาพที่ต่างกันหรือไม่สอดคล้องกันของเหตุการณ์หรือผลการปฏิบัติงานที่ควรจะเป็นและสภาพที่แตกต่างกันนี้จะก่อให้เกิดผลเสียกับหน่วยงานได้ แต่ถ้าความต้องการจำเป็นได้รับการสนองหรือ ปรับปรุงให้ดีขึ้นจะส่งผลให้หน่วยงานมีการพัฒนาขึ้นไปด้วย[๗๓]

สุวิมล ว่องวาณิช ได้สังเคราะห์และจัดประเภทของความหมายความต้องการจำเป็นไว้เป็นหมวดหมู่ในมุมมองนักจิตวิทยาและทางการประเมินไว้ ดังนี้

---

[๗๐] Kaufman,R,. **Mega planning**, (Thousand Oaks:Sage Publications., 2000), p. 11

[๗๑] Stufflebeam,D.L., and others, **Conducting Educational Needs Assessment**, (United State of America:Kluwer academic, 1985), pp. 6 - 7.

[๗๒] Mckillip,J, **Need Analysis Tools for the Human Services and Education**, (Newbury Park: Sage Publications, 1978), p. 10.

[๗๓] คมศร วงษ์รักษา, “การเปรียบเทียบคุณภาพและความสอดคล้องของเทคนิคการจัดเรียงลำดับ ความสำคัญที่อิงโมเดลความแตกต่างในการประเมินความต้องการจำเป็น”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), บทคัดย่อ.

๑. ทางจิตวิทยา เจ้าของทฤษฎีความต้องการจำเป็น (needs) ที่เป็นที่รู้จักทั่วไป คือ อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) พบว่า ความต้องการจำเป็นมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับพื้นฐานถึงระดับสูง และไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์จำเป็นต้องได้รับการตอบสนองความต้องการจำเป็นพื้นฐานก่อน Maslow ได้เสนอลำดับขั้นในรูปพีระมิดความต้องการจำเป็นในช่วงปี ค.ศ. ๑๙๖๐ เรียกว่า Maslow's Hierarchy of Needs Pyramid ดังแสดงในแผนภาพที่ ๒.๕[๗๔]

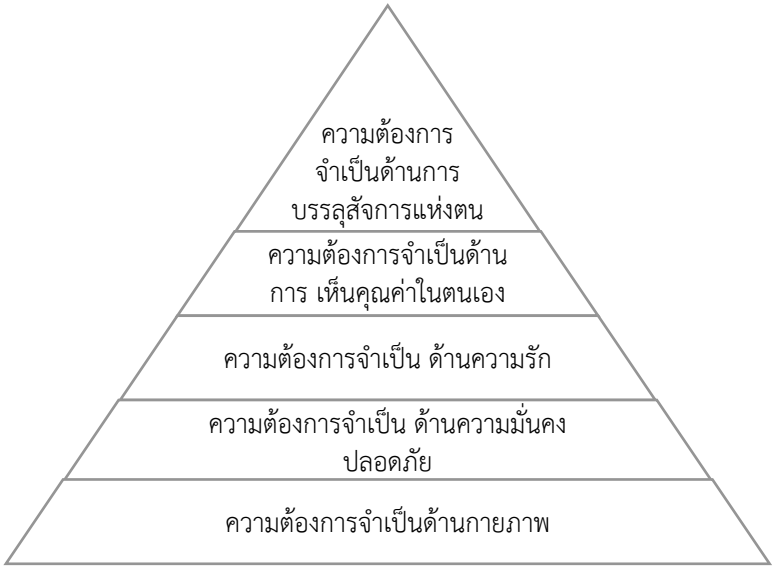

แผนภาพที่ ๒.๕ แสดงลำดับความต้องการจำเป็นของ Maslow อ้างใน สุวิมล ว่องวาณิช

มาสโลว์ (Maslow) กำหนดไว้ว่า ความต้องการจำเป็นพื้นฐานซึ่งเป็นขั้นแรกของมนุษย์ คือ ความต้องการจำเป็นทางกายภาพ (physiological needs) หมายถึง อากาศ ความอบอุ่น อาหาร การนอน ความต้องการจำเป็นนี้ มีความเข้มมาก เป็นความต้องการตลอดชีวิตของคนเรา หากไม่ได้รับมนุษย์ก็ต้องตาย ความต้องการจำเป็นขั้นที่สอง คือ ความต้องการจำเป็นด้านความมั่นคงปลอดภัย (security/safety needs) หมายถึง ความปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง โดยเฉพาะในเด็กเล็กยิ่งต้องได้รับความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ความต้องการจำเป็นขั้นที่สาม คือ ความต้องการจำเป็นด้านความรักและการได้เป็นเจ้าของ (love and belonging needs) เป็นความต้องการจำเป็นที่ต้องการเพื่อน คนรัก รู้สึกว่าตนเองเป็นที่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ความต้องการจำเป็นขั้นที่สี่ คือ ความต้องการจำเป็นด้านการเห็นคุณค่าในตนเอง (esteem needs) หมายถึง ความรู้สึกภาคภูมิใจในการเป็นที่ยอมรับจากตนเองและผู้อื่น ในขั้นนี้มีความรู้สึกแยกเป็น ๒ ระดับ ระดับที่ต่ำกว่าคือ ต้องการให้คนเชื่อถือ มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จัก ระดับที่สูงกว่าคือ ต้องการความนับถือในตนเองมีความเชื่อมัน มีความสามารถ บรรลุความสำเร็จ ของเป้าหมายที่กำหนดความต้องการจำเป็นขั้นที่ห้า ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายคือ ความต้องการจำเป็นในการบรรลุสัจการแห่งตน (self-actualization needs)

---

[๗๔] สุวิมล ว่องวาณิช, **การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ ฉบับปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี.พริ้น (๑๙๙๑) จำกัด สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๔.

เป็นความต้องการจำเป็นที่บุคคลไม่รู้สึกว่าตนเองมีความขาดแคลน แต่รู้สึกถึงการบรรลุความต้องการทั้งมวลที่ตนเองอยากได้ เป็นสภาวะที่ตนเองรู้สึกได้ว่าสิ่งที่ต้องการครบถ้วนสมบูรณ์

ความต้องการจำเป็นใน ๔ ขั้นแรก เป็นความต้องการจำเป็นประเภทที่ยังบกพร่อง หรือขาดแคลน (Deficit needs; D - needs) หมายความว่า เป็นความต้องการจำเป็นที่หากยังไม่ได้รับการตอบสนอง ก็จะยังคงอยู่ในสภาวะที่ขาดแคลน แต่หากได้รับการตอบสนองความต้องการจำเป็นที่มีอยู่ก็จะหายไป เช่น ถ้าหิวก็รับประทานอาหาร ความหิวก็จะหายไป ถ้าต้องการความรัก และได้รับความรักตอบ ความต้องการจำเป็นด้านความรักก็หมดไป เนื่องจากได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการจำเป็นทั้ง ๔ ขั้นนี้ จะมีระดับความเข้มเป็นลำดับขั้น หากความต้องการจำเป็นที่อยู่ในขั้นแรก ๆ ยังไม่ได้รับการตอบสนอง ความต้องการจำเป็นขั้นต่อมาจะจำเป็นน้อยกว่า เช่น หากยังไม่มีความมั่นคงปลอดภัยก็ยังไม่จำเป็นที่จะคิดถึงความต้องการจำเป็นด้านความรัก สำหรับความต้องการจำเป็นขั้นสุดท้ายที่เป็นความต้องการบรรลุสัจการแห่งตนนั้น ก็เช่นเดียวกัน จะเกิดขึ้น ต่อเมื่อความต้องการจำเป็นทั้ง ๔ ขั้นแรกได้รับการตอบสนองแล้ว เป็นความต้องการจำเป็นในการได้เป็นในสิ่งที่ต้องการจะเป็น (Being needs: B - needs) เพราะฉะนั้นการที่คนเราจะมีความรู้สึกว่าตนเองประสบความสำเร็จแล้วจะยังไม่เกิด หากยังรู้สึกหิว ไม่รู้สึกมั่นคงปลอดภัย ไม่มีคนรัก ไม่เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป บุคคลที่บรรลุความต้องการจำเป็นระดับขั้นที่ห้านี้มีน้อยมาก

๒. ทางการประเมิน นักประเมินทางการศึกษาหรือทางสังคมให้นิยามและความหมายของคำว่า “ความต้องการจำเป็น” ไว้หลากหลาย แต่ที่ปรากฏชัดเจนสามารถจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มแรก ความต้องการจำเป็น คือ ความแตกต่าง (discrepancy) และกลุ่มที่สอง ความต้องการจำเป็น คือ ประโยชน์ที่ได้รับ (benefits)

กลุ่มที่ ๑ ความต้องการจำเป็น คือ ความแตกต่าง/ความขาดแคลน การนิยามความต้องการจำเป็นเช่นนี้ ให้ความสำคัญกับการศึกษาผลต่างของสภาพที่เกิดขึ้นจริงกับสภาพที่พึงประสงค์อยากให้เกิด แม้จะนิยามความต้องการจำเป็นคือความแตกต่างแต่นักวิชาการก็ยังมีมุมมองที่จำแนกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรก นิยามความต้องการจำเป็นตามมิติของความแตกต่าง ระหว่างสภาพที่เป็นอยู่ (what is) และสภาพที่ควรจะเป็น (what should be) กลุ่มที่สอง นิยามความต้องการจำเป็นตามมิติของความแตกต่างและเพิ่มมิติความเสียหายที่เกิดขึ้นตามมา หากไม่ได้รับการตอบสนอง เช่นอยู่ในสภาพที่เป็นทุกข์ อันตราย หรือสภาพที่ไม่น่าพอใจ

กลุ่มที่ ๒ ความต้องการจำเป็นคือประโยชน์ที่ได้รับ มีนักวิชาการแสดงความคิดเห็นว่านิยามความต้องการจำเป็นที่ยอมรับกันส่วนมากคือ นิยามความแตกต่าง ไม่ค่อยเหมาะสมนัก ปัญหาของนิยามนี้อยู่ที่ระดับที่พึงประสงค์ซึ่งมักจะเป็นอุดมคติมากเกินไป ไม่สามารถปฏิบัติได้ และในความคิดของแต่ละคนการกำหนดระดับที่ควรจะเป็นก็แตกต่างกัน ยกตัวอย่างประกอบการอธิบายว่าหากถามว่า “หลักสูตรในอุดมคติ” มีลักษณะเช่นไร ก็จะมีคำตอบมากมายและเห็นว่า ความต้องการจำเป็นไม่จำเป็นต้องกำหนดในรูปของความแตกต่าง หลายสิ่งที่เป็นสิ่งจำเป็นและมีอยู่ในสภาพจริงโดยไม่ต้องกำหนดสภาพที่ควรจะเป็น เช่น อากาศ น้ำ อาหาร ดังนั้นจึงควรนิยามความต้องการจำเป็นในเชิงวินิจฉัย (diagnostic needs) เป็นการกำหนดความต้องการจำเป็นสำหรับอะไรก็ตามที่ทำให้เกิดความพอใจ และระดับความพอใจนี้ขึ้นอยู่กับบริบท (context) ความต้องการจำเป็นของคนกลุ่มหนึ่ง

อาจไม่ใช่สิ่งจำเป็นของคนอีกลุ่มหนึ่งก็ได้ แต่ต้องมาหาวิธีเลือกความต้องการจำเป็นที่สำคัญที่สุด[๗๕]

การกำหนดนิยามของความต้องการจำเป็นตามนิยามความแตกต่าง ในลักษณะที่ “ความต้องการจำเป็นเป็นคำนาม” แสดงถึงผลที่ได้รับซึ่งสะท้อนถึงปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น เด็กมีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน แสดงว่าน้ำหนักที่มีอยู่ไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน ความแตกต่างของน้ำหนักแสดงถึงความต้องการจำเป็นที่เด็กคนนี้ควรได้รับการดูแลเอาใจใส่หรือแก้ไขปัญหา และสภาวะนี้เด็กคนนี้กำลังมีปัญหาเรื่องน้ำหนัก ถ้าพูดสั้น ๆ ก็จะได้ว่า ความต้องการจำเป็น (คำนาม) ของเด็กคนนี้คือ “น้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์” ในขณะที่การกำหนดความต้องการจำเป็นโดยมุ่งไปที่สิ่งที่ต้องการหรือสิ่งที่พึงปรารถนาเพื่อที่จะนำมาขจัดช่องว่างที่เกิดขึ้น ในกรณีนี้ความต้องการจำเป็นถูกใช้เป็น “คำกริยา” โดยผลที่ได้รับสะท้อนแนวทางแก้ไขปัญหาหรือวิถีทางที่จะไปสู่จุดมุ่งหมาย จากตัวอย่างเดียวกัน หากพูดว่าเด็กคนนั้นต้องการสารอาหาร หรือต้องการบริโภคอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ ข้อความตามหลังคำว่า “ต้องการ” (คำกริยา) แสดงถึงแนวทางแก้ไขปัญหา ถ้าพูดสั้น ๆ ก็จะได้ว่า ความต้องการจำเป็นคือ “สารอาหาร” หรือ “การบริโภคที่ถูกหลักโภชนาการ”

นอกจากนี้ยังได้นิยามความต้องการจำเป็น เป็น ๒ ประเภท คือโมเดลความแตกต่างกับโมเดลแก้ไขปัญหา ซึ่งทั้งสองโมเดลนี้ต่างมีบทบาทการออกแบบประเมินความต้องการจำเป็น

ประเภทที่ ๑ นิยามตามโมเดลความแตกต่าง (Discrepancy Model) หมายถึง ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่มุ่งหวังกับสิ่งที่เป็นอยู่จริง แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มแรก กำหนดความต้องการจำเป็นในลักษณะของความแตกต่างที่เกิดขึ้น แต่ไม่ได้กำหนดว่าต้องมีความแตกต่างกันเท่าใด จึงจะถือว่าเป็น “ความต้องการจำเป็น” กลุ่มที่สอง กำหนดความต้องการจำเป็นว่าเป็นความแตกต่างของผลที่เกิดขึ้นก็ได้ ไม่ใช่ก็ได้ เกณฑ์การพิจารณาว่าจะเป็นความต้องการจำเป็นหรือไม่ ให้พิจารณาจากประโยชน์ที่ได้รับ หากความต้องการจำเป็นได้รับการตอบสนอง หรือความเสียหายหรือผลเสียที่จะเกิดขึ้นในกรณีที่ความต้องการจำเป็นนั้นไม่ได้รับการตอบสนอง

ประเภทที่ ๒ นิยามตามโมเดลการแก้ไขปัญหา (Solution Model) ความต้องการจำเป็นไม่จำเป็นต้องกำหนดในรูปของความแตกต่างเสมอไป แต่สามารถกำหนดเป็นสิ่งซึ่งหากไม่ได้รับการตอบสนองจะทำให้เกิดสภาวะที่ไม่พึงประสงค์ขึ้น หรือสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ามีความจำเป็นและเป็นประโยชน์ซึ่งต้องเสริมให้กับส่วนที่ขาดหายไปให้มีความสมบูรณ์ขึ้น ดังนั้นความต้องการจำเป็นจึงหมายความว่าสิ่งที่ต้องการและจำเป็นต้องทำให้ได้ หรือทำให้เกิด หรือทำให้มี หากไม่ได้รับจะอยู่ในสภาวะที่ไม่พึงประสงค์ การประเมินความต้องการจำเป็นจึงต้องสามารถระบุแนวทางการแก้ปัญหาด้วย พร้อมทั้งได้แสดงความคิดเห็นว่านักวิชาการด้านการประเมินความต้องการจำเป็นส่วนใหญ่จะนิยามตามโมเดลความแตกต่าง ซึ่งน่าที่จะมีความสำคัญและเหมาะสม เนื่องจากในการประเมินความต้องการจำเป็นใด ๆ ควรมีการวิจัยเพื่อศึกษาสภาวะที่เป็นความแตกต่างก่อนเพื่อระบุความต้องการจำเป็นทั้งหมด และค่อยเลือกเฉพาะความต้องการจำเป็นที่สำคัญมาวิเคราะห์หาแนวทางแก้ไขปัญหา การนิยามความต้องการจำเป็นตามโมเดลการแก้ไขปัญหาจะมีประโยชน์มากก็ต่อเมื่อผู้รับผิดชอบมี

---

[๗๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔ – ๓๗.

ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นตามโมเดลความแตกต่างที่หนักแน่นรองรับ[๗๖]

สรุปได้ว่า ความต้องการจำเป็น หมายถึง สภาพความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างสิ่งที่ต้องการหรือสิ่งที่ควรจะเป็นซึ่งเป็นประโยชน์ กับสิ่งที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน ซึ่งความแตกต่างนี้แสดงถึงสภาพปัญหาที่มีอยู่และควรได้รับการปรับปรุงแก้ไข

๒.๒.๒ การจัดประเภทของความต้องการจำเป็น

สุวิมล ว่องวานิช กล่าวว่า การจัดแบ่งประเภทความต้องการจำเป็นมีหลากหลาย ขึ้นอยู่กับเกณฑ์การจัดประเภท ดังนี้

๑. เกณฑ์ช่วงระยะเวลา เช่น ความต้องการจำเป็นในปัจจุบัน (present หรือ current needs) และ ความต้องการจำเป็นในอนาคต (future needs)

๒. เกณฑ์ความขาดแคลนหรือการแก้ปัญหา เช่น ความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับผลงานหรือความสามารถในการปฏิบัติงาน และความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับสิ่งทดลอง

๓. เกณฑ์ผลลัพธ์ของการดำเนินงาน เช่น ความต้องการจำเป็นด้านปัจจัย (input needs) ความต้องการจำเป็นด้านกระบวนการ (process needs) ความต้องการจำเป็นด้านผลลัพธ์ (outcome needs) และความต้องการจำเป็นด้านการแก้ปัญหา (solution needs) ซึ่งความต้องการจำเป็นด้านผลลัพธ์ ถือเป็นความต้องการจำเป็นที่แท้จริง ส่วนความต้องการจำเป็นด้านปัจจัยและด้านกระบวนการ ถือเป็นความต้องการจำเป็นเทียม (quais – needs)

๔. เกณฑ์ลักษณะของข้อมูล เช่น ความต้องการจำเป็นเชิงปริมาณ (quantitative needs) และความต้องการเชิงคุณภาพ (qualitative needs)

๕. เกณฑ์แหล่งที่มาของข้อมูล เช่น ความต้องการจำเป็นจริง (actual หรือ true needs) และความต้องการจำเป็นตามการรับรู้ (perceived needs) หรือความต้องการจำเป็นตามที่รายงาน (reported needs) ถือเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่สำคัญ

๖. เกณฑ์ผู้รับหรือผู้ให้บริการ จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ ความต้องการจำเป็นระดับปฐมภูมิ (primary needs) เป็นความต้องการจำเป็นของผู้รับบริการ หรือลูกค้า ในทางการศึกษาส่วนใหญ่เป็นความต้องการจำเป็นของนักเรียน ความต้องการจำเป็นระดับทุติยภูมิ (secondary needs) เป็นความต้องการจำเป็นของผู้ให้บริการ เช่น ความต้องการจำเป็นของบุคลากรในหน่วยงานความต้องการจำเป็นของผู้บริหาร และความต้องการจำเป็นระดับตติยภูมิ (tertiary needs) เป็นความต้องการจำเป็นด้านทรัพยากรและการแก้ปัญหา (resources solution) ซึ่งช่วยในการดำเนินงานของหน่วยงาน ในความต้องการจำเป็นทั้งหมด ความต้องการที่มีความสำคัญที่สุดคือความต้องการจำเป็นระดับปฐมภูมิเนื่องจากเป็นกลุ่มเป้าหมายซึ่งองค์กรต้องรับใช้ นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการแบ่งความต้องการจำเป็นเป็น ๓ ระดับ ความต้องการจำเป็นระดับ ๑ ผู้รับบริการ เช่น นักเรียน ความต้องการจำเป็นระดับ ๒ ผู้ให้บริการและผู้กำหนดนโยบาย เช่น ครู ผู้บริหาร และความต้องการจำเป็นระดับ ๓ ทรัพยากรและแนวทางแก้ไขปัญหาเช่น อาคาร สิ่งอำนวยความสะดวก วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี รูปแบบการดำเนินงาน และสภาพการทำงาน

---

[๗๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓ – ๔.

๗. สาระของความต้องการจำเป็น เช่น ความต้องการจำเป็นด้านการพัฒนาบุคลากร (staff development needs) ความต้องการจำเป็นด้านการฝึกอบรม (training needs) ความต้องการจำเป็นด้านการพัฒนา (development needs) และความต้องการจำเป็นด้านการพัฒนาหลักสูตร (curriculum development needs)

๘. เกณฑ์กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการกำหนดความต้องการจำเป็น เช่น ๑) ความต้องการจำเป็นระดับบุคคล (personal needs) ๒) ความต้องการจำเป็นของกลุ่ม (group needs) ๓) ความต้องการจำเป็นขององค์กร (organizational needs) เช่น ความต้องการจำเป็นของสถานศึกษาในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

๙. เกณฑ์วิธีการประเมิน เช่น ความต้องการจำเป็นตามปทัสถาน เป็นความต้องการจำเป็นที่เปรียบเทียบสภาพที่เป็นอยู่จริงกับมาตรฐาน ความต้องการจำเป็นตามการรับรู้ เป็นความต้องการจำเป็นที่กำหนดหรือนิยามโดยทัศนะของผู้ถูกประเมิน

๑๐. เกณฑ์ขอบเขตของการวิจัย เนื่องจากการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ (complete needs assessment) มีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ ๓ ขั้นตอนคือ การระบุความต้องการจำเป็นที่มีความสำคัญที่สุด (needs identification) การวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็น (needs analysis) และการกำหนดทางเลือกของการแก้ไขปัญหา (needs solution) ดังนั้น ความต้องการจำเป็นสามารถจำแนกตามขอบเขตการวิจัยได้ ๓ กลุ่ม ขึ้นอยู่กับผู้วิจัยว่าต้องการได้ข้อมูลประเภทใด ซึ่งส่วนใหญ่จะดำเนินการกำหนดความต้องการจำเป็นแบบแรก คือ การระบุความต้องการจำเป็น ไม่ได้ดำเนินการถึงขั้นการกำหนดสาเหตุของความต้องการจำเป็น และการกำหนดวิธีการแก้ปัญหา[๗๗]

สรุปได้ว่า การจัดประเภทของความต้องการจำเป็นตามเกณฑ์การจัดประเภทในมิติที่แตกต่างกันเป็นประโยชน์ทำให้เข้าใจความต้องการจำเป็นมากขึ้น และช่วยให้ผู้วิจัยออกแบบวิธีวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นง่ายขึ้น โดยเลือกประเภทของความต้องการจำเป็นให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการประเมินความต้องการจำเป็น

๒.๒.๓ ความหมายของการประเมินความต้องการจำเป็น

คำว่า การประเมินความต้องการจำเป็น (Needs Assesment) มีความหมาย ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน การประเมินความต้องการจำเป็น หมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดข้อมูลสารสนเทศเพื่อกำหนดความแตกต่างของสภาพที่เกิดขึ้นจริงกับสภาพที่ควรจะเป็น โดยระบุสิ่งที่ต้องการให้เกิดว่ามีลักษณะใดและสิ่งที่เกิดขึ้นจริงเป็นอย่างไร เพื่อนำไปสู่การประมวลสังเคราะห์และประเมินค่าสิ่งที่เกิดขึ้นจริงควรเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง การประเมินตามความจำเป็นนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางบวกและสร้างสรรค์[๗๘]

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการประเมินความต้องการจำเป็นไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

---

[๗๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗ – ๕๔.

[๗๘] ราชบัณฑิตสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๗๐.

Witkin ให้นิยามว่า การประเมินความต้องการจำเป็นหมายถึง กระบวนการที่เป็นระบบ ซึ่งใช้เพื่อการกำหนดความแตกต่างระหว่างสภาพที่มุ่งหวังกับสภาพที่เป็นอยู่จริง ส่วนใหญ่จะเน้นที่ความแตกต่างของผลลัพธ์ จากนั้นมีการเรียนลำดับความสำคัญของความแตกต่างนั้น แล้วเลือกความต้องการจำเป็นที่สำคัญมาแก้ไข[๗๙]

Kaufman Rojas and Maye กล่าวว่า การประเมินความจำเป็น เป็นกระบวนการที่ใช้เพื่อกำหนดช่องว่างผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน (current result) กับที่ปรารถนาจะให้เกิด (desired) แล้วจัดเรียงลำดับความสำคัญ (priority order) ของช่องว่างดังกล่าว จากนั้นเลือกช่องว่างที่สำคัญที่สุดมาเป็นประเด็นที่ต้องดำเนินการต่อไป[๘๐]

Reviere and orther ให้ความหมายว่า การประเมินความต้องการจำเป็นเป็นกระบวนการที่มีการดำเนินการอย่างเป็นระบบสำหรับการคัดเลือกหรือวิเคราะห์ปัจจัยเพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายและการดำเนินโครงการทุกขั้นตอน ผลการประเมินใช้ได้เฉพาะกลุ่มประชากร แต่มีความเป็นระบบบนฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์และเน้นที่ผลลัพธ์[๘๑]

Gelmore and Campbell กล่าวว่า การประเมินความต้องการจำเป็น เป็นกระบวนการวางแผนเพื่อชี้ถึงความต้องการจำเป็นของคนหรือกลุ่มคน โดยการรวบรวมความต้องการจำเป็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแล้วพิจารณาความต้องการจำเป็นที่มีความสัมพันธ์กัน รวมทั้งเป็นความต้องการจำเป็นที่มีความสำคัญและเหมาะสมจากการพิจารณาของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละคน และจากการร่วมพูดคุยกันระหว่างตัวแทนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการกำหนดจุดประสงค์ของแผนการทำงาน[๘๒]

คมศร วงษ์รักษา กล่าวว่า การประเมินความต้องการจำเป็น หมายถึง กระบวนการในการกำหนดช่องว่าง หรือความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันกับสิ่งที่ควรจะเป็น โดยมีการนำช่องว่างที่ได้มาจัดเรียงลำดับความสำคัญก่อนที่จะเลือกช่องว่างหรือความต้องการจำเป็นที่สำคัญที่สุดไปดำเนินการต่อไป[๘๓]

ปิยมาภรณ์ โชคอวยชัย กล่าวว่า การประเมินความต้องการจำเป็น หมายถึง กระบวนการประเมินความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ควรจะเป็นหรือสภาพที่คาดหวังกับสภาพที่เป็นอยู่จริง หรือสภาพปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไข รวมถึงการประเมินความต้องการที่แท้จริงของผู้รับบริการ

---

[๗๙] Witkin, B. A., **Assessing needs in education and social program**, San Francisco, CA: jossey-Boss Publishers, 1984), p. 60.

[๘๐] Kaufman, R., Rojas, A. M., & Mayer, H, **Needs assessment: A user'sguide**, (Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology Publications, 1993), p. 49.

[๘๑] Reviere, R., Berkowitz, S., Carter, C. C. & Ferguson, C. G., **Needs assessment: A creative and practical guide for social scientists**, Washington,D.C: Taylor & Francis, 1996), p. 62.

[๘๒] Gelmore G. D., & Campbe M. D., **Needs assessment strategies for heath education and heath promotion.** (Madison, Wi: Brown & Benchmark Publishers, 1996), p. 50.

[๘๓] คมศร วงษ์รักษา, "การเปรียบเทียบคุณภาพและความสอดคล้อง ของเทคนิคการจัดเรียงลำดับความสำคัญ ที่อิงโมเดลความแตกต่างในการประเมินความต้องการจำเป็น", **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

แล้วนำผลความต้องการหรือความแตกต่างดังกล่าวมาจัดเรียงลำดับความสำคัญเพื่อใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจเลือกวางแผนโครงการต่อไปในอนาคต[๘๔]

มยุรี เขียวฉะอ้อน กล่าวว่า การประเมินความต้องการจำเป็น หมายถึง การวิเคราะห์ช่องว่างหรือความแตกต่างระหว่างสภาพปัจจุบัน กับสภาพที่ต้องการหรือสภาพที่ควรจะเป็น แล้วจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นอันเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา[๘๕]

ปานจันทร์ โหทอง กล่าวว่า การประเมินความต้องการจำเป็น หมายถึง กระบวนการในการค้นหาความแตกต่างระหว่างสภาพที่คาดหวังกับสภาพที่แท้จริงซึ่งเป็นสภาวะที่ไม่พึงประสงค์ที่ต้องได้รับการแก้ไข พัฒนา ปรับปรุง ให้ความแตกต่างหรือปัญหานั้นลดลง[๘๖]

ศิริรัตน์ ศรีสะอาด กล่าวว่า การประเมินความต้องการจำเป็น เป็นวิถีทางในการหาความแตกต่างระหว่างสภาพที่มุ่งหวังกับสภาพที่เกิดขึ้นจริง และนำความแตกต่างดังกล่าวมาจัดลำดับความสำคัญเพื่อให้ได้แนวทางในการตัดสินใจว่าควรดำเนินการแก้ไขด้านใดก่อนหลังตามลำดับ[๘๗]

ทิพวรรณ ประเสริฐอำไพสกุล กล่าวว่า การประเมินความต้องการจำเป็นเป็นกระบวนการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างสภาพในปัจจุบันกับสภาพที่ควรจะเป็นที่มีระบบเพื่อจัดลำดับความสำคัญก่อนหลัง โดยเป็นการระบุความต้องการจำเป็น พิจารณาตัดสินความขัดแย้งตรวจสอบสภาพทั่วไปตามธรรมชาติ และหาสาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็นและจัดลำดับความสำคัญก่อนหลังของสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจเกี่ยวกับการปรับปรุง แก้ไข การจัดสรรงบประมาณการจัดทำแผน การดำเนินงานขององค์กร ดังนั้นการประเมินความต้องการจำเป็นจะทำให้เห็นถึงความแตกต่างกันระหว่างสถานภาพของสิ่งที่เป็นอยู่กับสิ่งที่ควรจะเป็นซึ่งแสดงถึงสภาวะที่ไม่พอใจอันเป็นจุดเริ่มต้นของการเริ่มต้นหาหนทางแก้ปัญหาต่อไปตัวเทคนิคในการประเมินความต้องการจำเป็นไม่ได้ระบุวิธีการแก้ปัญหาแต่จะชี้แนะทางเลือกในการตัดสินใจเลือกหรือหาวิธีการแก้ปัญหา[๘๘]

สุวิมล ว่องวานิช ให้นิยามของการประเมินความต้องการจำเป็นว่า เป็นกระบวนการการประเมินเพื่อกำหนดความแตกต่างของสภาพที่เกิดขึ้นกับสภาพที่ควรจะเป็น โดยระบุสิ่งที่ต้องการให้เกิดว่ามีลักษณะเช่นใด และประเมินสิ่งที่เกิดขึ้นจริงว่ามีลักษณะเช่นใด จากนั้นนำผลที่ได้มาวิเคราะห์ประเมินและสิ่งที่เกิดขึ้นจริงว่าสมควรเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง การประเมินความต้องการจำเป็นทำให้ได้ข้อมูลที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนการจัดการศึกษา หรือการเปลี่ยนแปลงผลที่เกิดขึ้นปลายทาง

---

[๘๔] ปิยมาภรณ์ โชคอวยชัย, “การเปรียบเทียบผลการประเมินความต้องการจำเป็นระหว่างวิธีการจัดเรียงลำดับความสำคัญที่ต่างกัน โดยใช้เครื่องมือการประเมินความต้องการจำเป็นที่มีการตอบสนองเดี่ยว”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘

[๘๕] มยุรี เขียวฉะอ้อน, “การประเมินความต้องการจำเป็นด้านทักษะพื้นฐานของครูอนุบาล โดยใช้การวิเคราะห์งาน”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์มหาบัณฑิต,** (คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑) ,หน้า ๑๐

[๘๖] ปานจันทร์ โหทอง, “การเปรียบเทียบผลการประเมินความต้องการจำเป็นในการจัดการเรียนแบบเรียนร่วมระหว่างเทคนิคสตอรี่บอร์ดดิ้งแบบเดิมและแบบปรับปรุง”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์มหาบัณฑิต**, (คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘.

[๘๗] ศิริรัตน์ ศรีสะอาด, “การศึกษาประเภทของบุคลิกภาพของสมาชิก และขนาดของกลุ่มที่ส่งผลต่อการประเมินความต้องการจำเป็นโดยใช้เทคนิคกลุ่มสมมตินัย”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

[๘๘] ทิพวรรณ ประเสริฐอำไพสกุล, “การเปรียบเทียบผลการประเมินความต้องการจำเป็นและการยอมรับในผลการประเมินของครูคณิตศาสตร์ระหว่างการประเมินความต้องการจำเป็นแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔.

การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการประเมินความต้องการจำเป็นจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์และเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางบวก[๘๙]

สรุปได้ว่า การประเมินความต้องการจำเป็นนั้น เป็นกระบวนการประเมินที่เป็นระบบก่อให้เกิดข้อมูลสารสนเทศเพื่อการกำหนดความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันกับสิ่งที่ควรจะเป็นโดยนำมาจัดเรียงลำดับ ทำให้เราทราบถึงความต้องการจำเป็นที่สำคัญที่สุดหรือสภาพปัญหาอย่างแท้จริง เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจเลือกหรือหาวิธีแก้ไขปัญหาได้ตรงกับสภาพหรือความต้องการที่แท้จริง อันจะนำมาซึ่งการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เราจะดำเนินการในทางที่ดีขึ้น

๒.๒.๔ สารบทจำแนกของการประเมินความต้องการจำเป็น (Taxonomy of Needs Assessment)

จากแนวคิดเชิงระบบของ Kaufman ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนการปฏิบัติงานที่สำคัญ ๖ ขั้นตอน ได้แก่

๑. ระบุปัญหาที่เกิดขึ้น (เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน)

๒. กำหนดเงื่อนไขที่ใช้ในการแก้ปัญหาและหนทางการแก้ปัญหา (เป็นการกำหนดเงื่อนไขบริบท แนวทางการแก้ไขขององค์กร)

๓. เลือกวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสม (การกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงาน)

๔. นำทางเลือกนั้นไปปฏิบัติ (เป็นการนำยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติ)

๕. ทดสอบสัมฤทธิ์ผลของโครงงาน (การประเมินผล)

๖. แก้ไขปรับปรุงโครงการ (เป็นการนำผลประเมินไปใช้ประโยชน์)

ด้วยแนวคิดเชิงระบบดังกล่าว Kaufman ได้เสนอสารบทจำแนกของการประเมินความต้องการจำเป็นซึ่งเขาเรียกว่า Taxonomy of Needs Assessment โดยจำแนกความต้องการจำเป็นเป็น ๖ ประเภท มีความเชื่อมโยงกัน ในการนี้ สุวิมล ว่องวาณิช ได้วิเคราะห์ขั้นตอนการทำงานตามแนวคิดเชิงระบบของ Kaufman และแสดงความเห็นว่าการดำเนินงานทั้ง ๖ ขั้นตอน ต่างถือว่าเป็นการประเมินความต้องการจำเป็นทั้งสิ้น แต่ให้ผลของกระบวนการประเมินความต้องการจำเป็นที่มีจุดมุ่งหมายต่างกัน และประเภทความต้องการจำเป็นที่ได้รับจากแต่ละขั้นตอนก็แตกต่างกัน ซึ่งได้แก่

๑. การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Alpha (Outcome gap) เป็นการกำหนดความต้องการจำเป็นในรูปของปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการกำหนดสภาพที่ควรจะเป็นในระดับเมกะหรือระดับสังคมหรือความต้องการจำเป็นภายนอก ซึ่งเน้นผลที่เกิดขึ้นในระดับสังคม จากนั้นทำการออกแบบวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายระดับสังคม ความต้องการจำเป็นประเภทนี้เป็นผลต่างระหว่างสภาพที่เป็นอยู่จริงกับสภาพที่ควรจะเป็นในสังคม (ผลแตกต่างของผลลัพธ์) ในขั้นตอนนี้จึงต้องมีการกำหนดเป้าหมายของการปฏิบัติงานที่ต้องการบรรลุผล จึงเน้นผลที่เกิดขึ้นกับสังคมในวงกว้าง ถือเป็นวิสัยทัศน์ขององค์กร จุดเน้นขั้นตอนนี้เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของผลลัพธ์

๒. การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Beta เป็นการกำหนดความต้องการจำเป็นเพื่อระบุทางเลือกและเงื่อนไขต่าง ๆ สำหรับแนวทางการแก้ปัญหานั้น ๆ งานในขั้นตอนนี้ เป็นการ

---

[๘๙] สุวิมล ว่องวาณิช, **การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น**, หน้า ๖๒.

กำหนดความแตกต่างระหว่างผลการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นจริงกับที่ควรจะเป็นในระดับองค์กร โดยเป็นช่องว่างของปัจจัย กระบวนการ ผลผลิต และผลิตผล ผลการดำเนินงานในขั้นตอนนี้จะทำให้ได้ข้อมูลที่ระบุว่า ความต้องการจำเป็นระดับองค์กรมีอะไรบ้าง และมีทางเลือกอะไรบ้างที่สามารถำใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จุดเน้นขั้นตอนนี้เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของกระบวนการ (Process gap) และวิธีแก้ไขปัญหา (solution gap)

๓. การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Gamma เป็นการกำหนดความต้องการจำเป็นเพื่อระบุทางเลือกที่คิดว่าเหมาะสมที่สุดที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาได้ มีการพิจารณาถึงความคุ้มค่าของการลงทุนเพื่อการปฏิบัติงาน เพื่อนำไปสู่การเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด งานในขั้นตอนนี้เป็นการระบุความแตกต่างของวิธีการปฏิบัติงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นที่ควรปฏิบัติว่ามีความสอดคล้องกันมากน้อยเพียงใด จุดเน้นขั้นตอนนี้เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของวิธีการแก้ไขปัญหาตามทางเลือกแบบต่าง ๆ

๔. การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Delta เป็นการกำหนดความต้องการจำเป็น เพื่อนำวิธีการแก้ไขปัญหาสู่การปฏิบัติ ในขั้นตอนนี้ต้องมีการตรวจสอบช่องว่างระหว่างแผนการปฏิบัติงานกับงานที่ได้ลงมือปฏิบัติจริงจุดเน้นขั้นตอนนี้เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของการปฏิบัติงานตามแผน

๕. การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Epsilon เป็นการกำหนดความต้องการจำเป็นเพื่อระบุประสิทธิผลของการปฏิบัติงานว่าบรรลุเป้าหมายระดับใด ถือเป็นการประเมินผลแบบสรุปรวม ลักษณะของความต้องการจำเป็นในขั้นตอนนี้ นักวิจัยอาจไม่เรียกว่าเป็นความต้องการจำเป็น แต่ตามนิยามของ Kaufman ถือเป็นความต้องการจำเป็นประเภทหนึ่ง เพราะมีการวิเคราะห์ความแตกต่างของผลการปฏิบัติงานกับเป้าหมาย จุดเน้นขั้นตอนนี้เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของผลการปฏิบัติงาน (performance gap)

๖. การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Zeta เป็นการกำหนดความต้องการจำเป็นเพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการปรับปรุงวิธีการปฏิบัติงาน หากพบว่าไม่ได้ผลตามที่มุ่งหวัง ถือว่าเป็นการประเมินความก้าวหน้า จุดเน้นขั้นตอนนี้เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของกระบวนการและความก้าวหน้าในระหว่างการดำเนินงานและสิ้นสุดโครงการ

จะเห็นได้ว่าการประเมินความต้องการจำเป็นเกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน และเป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างของสภาพที่ควรจะเป็นกับสภาพที่เป็นอยู่จริงในประเด็นสำคัญที่ต่างกัน กล่าวคือ การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Alpha เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของผลลัพธ์ (Outcome gap) นำไปสู่การกำหนดเป้าหมายขององค์กร การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Beta เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของกระบวนการ (process gap) และวิธีการแก้ไขปัญหา การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ gamma เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของวิธีการแก้ไขปัญหาตามทางเลือกแบบต่าง ๆ นำไปสู่การกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Delta เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของการปฏิบัติงานตามแผน นำไปสู่การกำหนดวิธีการบริหารจัดการ การกำกับให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผน การประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Epsilon เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของผลการ

ปฏิบัติงาน (performance gap) นำไปสู่การกำหนดระดับความสำเร็จหรือประสิทธิภาพของการทำงาน และการประเมินความต้องการจำเป็นแบบ Zeta เป็นการวิเคราะห์ความแตกต่างในรูปของกระบวนการและความก้าวหน้าในระหว่างการดำเนินงานและสิ้นสุดโครงการ นำไปสู่การกำหนดวิธีการปรับปรุงแก้ไขการทำงานในรอบต่อไป ซึ่งสุวิมล ว่องวาณิช ได้แสดงความคิดว่า ถ้าวิเคราะห์แนวคิดของ Kaufman จะเห็นว่าในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน ผู้เกี่ยวข้องต้องวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในทุกขั้นเพื่อทำให้ผลลัพธ์สุดท้ายสนองความต้องการจำเป็นให้มากที่สุด ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินงานในขั้นตอนการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน ขั้นตอนการประเมินความก้าวหน้าหรือการประเมินผลสรุป หากใช้แนวคิดของ Kaufman จะเห็นได้ว่าทุกขั้นตอนเป็นความต้องการจำเป็นหมด เพราะต้องวิเคราะห์ว่าอะไรเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ต้องกระทำมากที่สุดในขั้นตอนนั้น ๆ[๙๐]

๒.๒.๕ ขั้นตอนของการประเมินความต้องการจำเป็น

ณัชภิตษา เชาวนแช่มชื่น ได้ศึกษาขั้นตอนการประเมินความต้องการจำเป็น ซึ่งนำไปใช้ในการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร มี ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขั้นก่อนการประเมิน (Pre - assessment) ในขั้นนี้เป็นขั้นตอนของการสำรวจ (exploration) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

๑. วางแผนสำหรับการประเมินความต้องการจำเป็น

๒. นิยามหรือกำหนดจุดประสงค์ทั่วไปสำหรับการประเมินความต้องการจำเป็น

๓. กำหนดขอบเขตของการประเมินความต้องการจำเป็นหลักและ/หรือประเด็นที่ต้องการประเมิน

๔. กำหนดรายละเอียดและข้อมูลความต้องการตามขอบเขตที่จะประเมินซึ่งรวมถึงกลุ่มเป้าหมายในการประเมิน

๕. ตัดสินใจกำหนดเกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูล แหล่งข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการใช้ประโยชน์จากข้อมูล

ผลที่ได้จากขั้นตอนนี้ คือ แผนเบื้องต้นสำหรับการประเมินความต้องการจำเป็นและการนำไปใช้ในขั้นที่ ๒ และ ๓

ขั้นที่ ๒ ขั้นการประเมิน (Assessment) หลังจากการสำรวจความต้องการจำเป็นต่าง ๆ แล้ว ในขั้นนี้เป็นขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูล (data gathering) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

๑. สรุปตัดสินใจกำหนดเกี่ยวกับบริบท ขอบเขต และสิ่งที่เกี่ยวข้องในการประเมินความต้องการจำเป็น

๒. เก็บรวบรวมข้อมูลของความต้องการ ซึ่งในขั้นตอนนี้ย่อมทำให้ทราบความต้องการของผู้รับบริการหรือกลุ่มเป้าหมาย

๓. หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว นำข้อมูลที่ได้มาจัดเรียงลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นในเบื้องต้นระยะแรก

๔. วิเคราะห์หาสาเหตุของความต้องการหรือประเด็นปัญหา

๕. วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด

---

[๙๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒ – ๖๕.

ผลที่ได้จากขั้นตอนนี้ คือ ความต้องการจำเป็นหรือปัญหาที่ต้องการการแก้ไขตามลำดับความสำคัญในระยะแรก

ขั้นที่ ๓ ขั้นหลังการประเมิน (Post Assessment) เมื่อได้ผลการประเมินความต้องการจำเป็นแล้วในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่ง คือ การนำผลการประเมินไปใช้ (utilization) ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

๑. จัดเรียงลำดับ (Set priority) ความสำคัญของความต้องการจำเป็น เทคนิคที่ใช้ในการจัดเรียงลำดับ เช่น การวิเคราะห์ความแตกต่างของค่าเฉลี่ย (mean difference analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลหลายมิติ (multi component data analysis) การกำหนดดัชนีความต้องการจำเป็นที่มีการถ่วงน้ำหนัก (weighted needs index)

๒. พิจารณาหาทางเลือกสำหรับการแก้ไขปัญหา จากข้อที่ ๑ การจัดเรียงลำดับทำให้ทราบปัญหาที่สำคัญเร่งด่วนที่สุด ถ้าหากไม่นำมาแก้ปัญหาก็จะสูญเปล่าในการทำการประเมิน ดังนั้นจึงต้องช่วยกันพิจารณาหาทางเลือกในการแก้ปัญหา

๓. พัฒนาแผนการปฏิบัติ เพื่อใช้ในการดำเนินการต่อไป

๔. ประเมินผล ของการประเมินความต้องการจำเป็น

๕. รายงานผล การประเมินความต้องการจำเป็น[๙๑]

๒.๒.๖ การใช้การประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์การวางแผนพัฒนาโรงเรียน

การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ (complete needs assessment) ประกอบด้วยกิจกรรม ๓ ส่วน ได้แก่ ๑) การระบุความต้องการจำเป็น (needs identification) เพื่อสำรวจความต้องการจำเป็นที่เกิดขึ้นทั้งหมดในองค์กร ๒) การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (needs analysis) เพื่อวิเคราะห์หาสาเหตุที่นำไปสู่การเกิดความต้องการจำเป็นนั้น ๆ และ ๓) การกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหาความต้องการจำเป็น (needs solution) เพื่อขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นจากความต้องการจำเป็นให้หมดไป โดยมีการประเมินขั้นสรุปสุดท้ายว่าทางเลือกใดที่สมควรนำไปปฏิบัติมากที่สุด ผลการวิจัยทุกขั้นตอนจะให้ข้อมูลที่รองรับการตัดสินใจของผู้บริหาร[๙๒]

ตัวอย่างการนำความคิดการการประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ไปใช้ในการวางแผนพัฒนาโรงเรียนแบบองค์รวม ซึ่งมีกิจกรรมดำเนินงานแบ่งออกเป็น ๓ ขั้น ดังนี้

๑. ระบุความต้องการจำเป็น (needs identification) มีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันโรงเรียนในทุกส่วนก่อนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การวางแผนจำเป็นต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียน หลังจากรับรู้ข้อมูลโรงเรียนแล้ว จึงนำข้อมูลนั้นมาใช้ระบุลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น มีการเก็บข้อมูลวิจัยและการออกแบบโครงการ

๒. กระบวนการค้นหาสาเหตุและวิธีการแก้ไข (needs analysis) เป็นการวิจัยเพื่อค้นหาแนวทางการแก้ไขและทรัพยากรที่ใช้เพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็นที่ได้จากการศึกษาในช่วงแรก โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ทรงคุณวุฒิ องค์กรในชุมชน การศึกษา

---

[๙๑] ณัชภิตษา เชาวนแช่มชื่น, **ขั้นตอนการประเมินความต้องการจำเป็น**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.gotoknow.org/posts/462404 [๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

[๙๒] สุวิมล ว่องวาณิช, **การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น**, หน้า ๘๐ – ๘๔.

เอกสาร และการระดมความคิด การสำรวจโครงการต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จและแนวคิดเกี่ยวกับทางเลือกต่าง ๆ กิจกรรมในขั้นตอนนี้ ได้แก่ การศึกษาเหตุผลรองรับความต้องการจำเป็นที่มีการจัดลำดับความสำคัญ การศึกษาทางเลือกจากการวิจัย และการเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมที่สุดสำหรับบริบทของโรงเรียน

๓. การออกแบบโครงการพัฒนาโรงเรียนจากทางเลือกที่กำหนด (needs solution) ขั้นตอนนี้มีการวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา และเกิดความต้องการจำเป็น เพื่อกำหนดยุทธวิธีที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับบริบท มีการออกแบบการพัฒนาตามทางเลือก ได้แก่ การเขียนเป้าหมายของการพัฒนา การระบุการเปลี่ยนแปลงหรือองค์ประกอบของโครงการซึ่งช่วยให้โรงเรียนบรรลุเป้าหมาย และการกำหนดตารางการทำงานเพื่อนำแผนไปปฏิบัติ

สุวิมล ว่องวาณิช ได้นำเสนอตัวอย่างซึ่งแสดงให้เห็นว่าการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น จะให้ผลการวิจัยที่ตอบคำถามวิจัยสำคัญ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. อะไรคือความต้องการจำเป็นที่ต้องให้ความสนใจมากที่สุด

ตัวอย่างการกำหนดความต้องการจำเป็น

ผลการประเมินความต้องการจำเป็นของนักเรียนในโรงเรียนหนึ่งพบว่านักเรียนมีความต้องการจำเป็นหลายประการ เมื่อเรียงลำดับความสำคัญพบว่า ความต้องการจำเป็นที่สำคัญที่สุดลำดับที่ ๑ คือผลสัมฤทธิ์ทางการอ่าน ลำดับที่ ๒ คือ คุณธรรม ลำดับที่ ๓ คือ สุขภาพ ลำดับที่ ๔ คือ การสื่อสาร

๒. อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็นนั้น ๆ มากที่สุด

ตัวอย่างผลการวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็น

การประเมินความต้องการจำเป็นประเภทที่มีการวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการอ่านของนักเรียนต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนด ผลปรากฏว่ามีสาเหตุที่เป็นไปได้ ๕ ประการ เมื่อจัดเรียงลำดับความสำคัญแล้วพบว่า ลำดับที่ ๑ ได้แก่ ครูขาดทักษะในการสอนอ่านอย่างถูกวิธี ลำดับที่ ๒ ได้แก่ สื่อเอกสารที่ใช้ตามหลักสูตรล้าสมัยและไม่สะท้อนปรัชญาการสอนและวิธีสอน ลำดับที่ ๓ ได้แก่ ทางบ้านไม่ได้มีการส่งเสริมทักษะการอ่าน ลำดับที่ ๔ ได้แก่ การวัดและประเมินผลไม่สอดคล้องกับการจัดการเรียนการสอน ลำดับที่ ๕ ได้แก่ หลักสูตรการอ่านไม่สัมพันธ์กันระหว่างระดับชั้น

๓. อะไรเป็นทางเลือกที่จำเป็นต้องนำไปปฏิบัติมากที่สุดเพื่อสนองความต้องการจำเป็นนั้น

ตัวอย่างการวิเคราะห์วิธีการแก้ไขปัญหา

การกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาภายใต้สาเหตุหลักคือครูขาดทักษะในการสอนอ่านอย่างถูกทุกวิธี ซึ่งต้องหาวิธีการที่เหมาะสมสำหรับแก้สาเหตุนี้ ในขั้นตอนนี้ ผู้รับผิดชอบการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นต้องวิเคราะห์หาทางเลือกที่เป็นไปได้ทั้งหมด แล้วคัดเลือกวิธีที่เหมาะสมที่สุดตามตัวอย่างนี้มีวิธีการแก้ไขมีทั้งหมด ๔ ทางเลือก เรียงลำดับทางเลือกที่เป็นไปได้มากที่สุดลำดับที่ ๑ การจัดประชุมฝึกอบรมครูด้านการสอนอ่าน ลำดับที่ ๒ การนิเทศการสอนของครูและให้ข้อมูลย้อนกลับเป็นรายบุคคล ลำดับที่ ๓ การกำหนดอาจารย์อาวุโสเป็นพี่เลี้ยงคอยดูแลให้ความช่วยเหลือ ลำดับ ๔ การจัดซื้อเอกสาร สื่อสำหรับครูใช้ในการพัฒนาตนเอง[๙๓]

---

[๙๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔ - ๘๖.

๒.๒.๗ การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

สุวิมล ว่องวาณิช กล่าวว่า รากความคิดของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นมีพื้นฐานมาจากแนวคิดของการประเมินซึ่งนำมาใช้ในการวางแผนหรือการบริหารคำที่นิยมใช้กันทั่วไปในการกำหนดความต้องการจำเป็น คือ การประเมินความต้องการจำเป็น (needs assessment) แต่ในปัจจุบันนี้เริ่มมีผู้ใช้คำว่า needs assessment research ซึ่งสุวิมล ว่องวาณิช แปลเป็นไทยว่า “การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น แต่อย่างไรก็ตามยังคงใช้คำว่า” การวิจัยความต้องการจำเป็น” หรือการประเมินความต้องการจำเป็นในความหมายเดียวกันในหนังสือการวิจัยการประเมินความต้องการจำเป็นที่ตนเขียนขึ้น[๙๔]

๒.๒.๗.๑ ลักษณะของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น สรุปได้ ดังนี้

๑. การใช้คำว่าประเมินความต้องการจำเป็น (needs assessment) จะเป็นแนวคิดที่มีการดำเนินงานในลักษณะของการประเมินมากกว่าการวิจัย คือ มุ่งหาคำถามที่สนองความต้องการจำเป็นของผู้ใช้ประโยชน์ จากการประเมิน แต่หากยกระดับเป็นการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น (needs assessment research) จะเป็นแนวคิดที่ทำให้ต้องออกแบบการประเมินความต้องการจำเป็นโดยใช้หลักการวิจัยซึ่งทำให้ผลการวิจัยให้คำตอบที่ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ และสามารถอ้างอิงผลการวิจัยไปใช้ในวงกว้างมากขึ้น ทั้งนี้ วิธีการวิจัยที่ใช้ในการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น เหมือนงานวิจัยทั่วไปที่มีขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ มีกระบวนการค้นหาความจริงที่เชื่อถือได้ แต่เทคนิคที่ใช้ในการวิจัยอาจมีลักษณะเฉพาะ โดยการนำเทคนิคการเก็บข้อมูลที่มีอยู่มาใช้หรือประยุกต์หรือดัดแปลงให้สามารถกำหนดความต้องการจำเป็นที่เหมาะสมได้ วิจัยประเมินความต้องการจำเป็นมีจุดเด่นที่เทคนิควิธีการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นทั้งตัวความต้องการจำเป็น สาเหตุและทางเลือกซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้การวิจัยนี้แตกต่างไปจากงานวิจัยอื่น

๒. การวิจัยความต้องการจำเป็นมีความคล้ายคลึงกับการวิจัยอนาคต (future research) เนื่องจากเป็นการวิจัยที่มุ่งหาคำตอบที่นำไปใช้ในการวางแผนที่เกิดขึ้นในอนาคต ดังนั้น วิธีวิทยาที่ใช้ในการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น จึงใช้เทคนิควิธีที่พัฒนามาจากการวิจัยอนาคตส่วนใหญ่ ความแตกต่างอยู่ที่การวิจัยอนาคตมุ่งหาภาพในอนาคต และแสวงหามาตรการที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพปัจจุบันเพื่อให้ได้สภาพที่ต้องการในอนาคต ส่วนการประเมินความต้องการจำเป็นนั้น เทคนิคการเก็บข้อมูลไม่ว่าจะเป็นแบบใด จะมีการดำเนินงานในส่วนที่เป็นการจัดลำดับความสำคัญของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นประกอบด้วย ซึ่งถือเป็นลักษณะเฉพาะของเทคนิคการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

๓. การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นสามารถจัดกลุ่มประเภทของวิธีวิจัยในกลุ่มเดียวกับการวิจัยประเมินผล (evaluation research) แต่คำว่าวิจัยประเมินผล มีเป้าหมายของการวิจัยเพื่อตอบคำถามวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวัดความสำเร็จของกระบวนการดำเนินงานและผลงานตามเป้าหมายที่กำหนด สำหรับการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น ก็เป็นวิจัยประเภทหนึ่งที่ตอบคำถามวิจัยเชิงประเมินเช่นกัน แต่มีเป้าหมายของการวิจัยเพื่อตอบคำถามวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการกำหนด

---

[๙๔] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๕ - ๒๖

ความต้องการจำเป็นที่ผู้วิจัยต้องการเสาะแสวงหาโดยใช้กระบวนการวิจัย ดังนั้น การกำหนดชื่อวิธีวิจัยแบบนี้จึงมีจุดเน้นที่ต้องการสื่อให้เห็นประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษา คือ “ความต้องการจำเป็น” (needs)

๔. วิจัยประเมินความต้องการจำเป็น เป็นการวิจัยปฏิบัติการประเภทหนึ่ง (action research) เนื่องจากกระบวนการดำเนินงานจะเกิดขึ้นในขั้นตอนทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการดำเนินงาน โดยผลการวิจัยแต่ละขั้นตอนสามารถนำมาใช้ในการปรับปรุงกระบวนการดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง จะเห็นว่าการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นเป็นกระบวนการที่แทรกอยู่กับการบริหารจัดการในทุกขั้นตอน จนกว่าความต้องการจำเป็นจะได้รับการตอบสองครบถ้วน

๕. งานวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น จัดว่าเป็นงานวิจัยประเภทหนึ่งที่มีลักษณะงานประเมินผสมอยู่ ให้ความสำคัญกับการออกแบบการวิจัยที่ได้มาตรฐานของงานวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นทั้งก่อนการดำเนินงาน ระหว่างการดำเนินงาน และหลังการดำเนินงาน ออกแบบที่เหมาะสมในทุกขั้นตอนเพื่อให้ได้ผลวิจัยที่น่าเชื่อถือ เป็นงานวิจัยที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน (อิงมาตรฐานการวิจัยและมาตรฐานการประเมินแบบบูรณาการ) ๔ ด้านได้แก่ มาตรฐานอรรถประโยชน์ มาตรฐานด้านความเป็นไปได้ มาตรฐานด้านความเหมาะสม และมาตรฐานด้านความถูกต้อง เพื่อให้ผลวิจัยมีการนำไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจ การวางแผนพัฒนางานได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับบริบท

๖. หลักการของวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นอยู่บนพื้นฐานแนวคิดของการวิเคราะห์ความแตกต่าง (discrepancy) ระหว่างสภาพที่เป็นอยู่จริงกับที่ควรจะเป็น สภาพปัจจุบันของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น ในช่วงแรกของการพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นมักให้ความสำคัญเพียงแค่การวิเคราะห์สภาพที่เป็นจริงกับสภาพที่ควรจะเป็นเฉพาะในส่วนของผลที่ต้องการให้เกิด (Result) ทำให้ผลการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นเหล่านี้ไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้ในการวางแผนได้อย่างเหมาะสม ในช่วงหลังเริ่มมีการพัฒนาแนวคิดที่จะทำให้การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นมีประโยชน์มากขึ้น โดยการพัฒนาเทคนิคหรือวิธีการวิเคราะห์สาเหตุ การกำหนดทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อนำสู่การปฏิบัติ ทำให้เริ่มมีการเสนอแนวคิดการประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ (complete needs assessment หรือเรียกว่า comprehensive needs assessment หรือ total process in needs assessment) เพื่อให้การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นได้ประโยชน์คุ้มค่า โดยกำหนดลักษณะของคำถามครบถ้วนตามแนวคิดการประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ คือ มีคำถามวิจัย ๓ ข้อ ได้แก่ ๑. คำถามเพื่อระบุความต้องการจำเป็น (needs identification) ความต้องการจำเป็นที่สำคัญมีอะไรบ้าง ๒. คำถามเพื่อวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (needs analysis) อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็นนั้น และ ๓. คำถามเพื่อหาแนวทางสนองความต้องการจำเป็น (needs solution) แนวทางการแก้ปัญหาที่สำคัญที่สุดมีอะไรบ้าง ทางเลือกใดควรนำมาใช้ในการตอบสนองความต้องการจำเป็นมากที่สุด ทำให้เป็นการประเมินความต้องการจำเป็นที่ครบวงจรเป็นความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อให้ได้ข้อมูลช่วยในการตัดสินใจในขั้นตอนของการวางแผน (planning stage) และคำนึงถึงการนำผลการประเมินความต้องการจำเป็นไปใช้ประโยชน์ (needs assessment utilization)[๙๕]

---

[๙๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๗ - ๕๑๙.

๒.๒.๗.๒ ความสำคัญของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

การวางแผนการทำงานจะต้องเริ่มที่การประเมินบริบท เพื่อให้เข้าในสภาพที่เป็นอยู่ของหน่วยงาน และรู้ความต้องการของหน่วยงาน จำเป็นต้องได้รับการตอบสนองในด้านใด การดำเนินงานดังกล่าวจำเป็นต้องมีเครื่องมือที่ช่วยในการทำงานการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญในขั้นตอนของการวางแผนและพัฒนาองค์กรหรือหน่วยงาน

การวิจัยและประเมินความต้องการจำเป็นมีความสำคัญ ดังนี้

๑. ช่วยกำหนดเป้าหมายของการทำงานและแนวทางดำเนินงานที่สนองความต้องการจำเป็นที่เกิดขึ้น

๒. มีบทบาทต่อการวางแผนและพัฒนาองค์กรเริ่มจากการกำหนดจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทาง กิจกรรมการวางแผนและพัฒนาองค์กรจึงมี ๒ ส่วน ได้แก่ กิจกรรมการวิจัยและประเมินความต้องการจำเป็น และกิจกรรมการบริหารจัดการทั้งสองกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

๓. ช่วยป้องกันปัญหาการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นจึงมีความสำคัญต่อการวางแผนและพัฒนาองค์กร หากการวางแผนงานหรือโครงการโดยมิได้คำนึงถึงความต้องการจำเป็นในระดับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ และหาแนวทางปรับความต้องการจำเป็นย่อมจะก่อให้เกิดปัญหาให้บริการไม่ตรงกับความต้องการจำเป็นหรือไม่ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย ทำให้เกิดความล่าช้าหรือสูญเสียทรัพยากรไปโดยเปล่าประโยชน์

๔. สามารถระบุสิ่งที่จำเป็นของผู้เรียนซึ่งนำมาใช้ในการออกแบบพัฒนาการจัดการเรียนการสอน ชี้ให้เห็นจุดอ่อนของผู้เรียน ระบุจุดอ่อนที่ครูควรได้รับการพัฒนา ชี้ทิศทางที่โรงเรียนต้องพัฒนาในอนาคต และยังใช้ประโยชน์ในการเสาะแสวงหาวิธีการพัฒนาผู้เรียนที่คาดว่าจะส่งผลกระทบตามมาที่เหมาะสมที่สุด

๕. สามารถกำหนดเป้าหมายของหน่วยงาน กำหนดระดับความสำเร็จที่มุ่งหวังและกำหนดแนวทางการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยในการทำงาน นอกจากนี้ยังสามารถชี้จุดบกพร่องหรือปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางแก้ไข การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นจึงเป็นกิจกรรมสำคัญที่ขาดไม่ได้ในการวางแผนและพัฒนางาน และเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการตั้งแต่ก่อนเริ่มวางแผนงาน ระหว่างการปฏิบัติงาน หรือหลังสิ้นสุดการทำงาน

๖. ช่วยให้การวางแผนและการพัฒนาองค์กรมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเฉพาะในการวางแผนกลยุทธ์ ซึ่งต้องการข้อมูลที่ชี้สภาพขององค์กรและทิศทางที่ควรพัฒนาอย่างแม่นยำ

๗. การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นมีความสำคัญมากในกระบวนการพัฒนางานหรือองค์กร เพราะจำเป็นต้องมีการวิจัยประเมินผลในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน เพื่อให้มีข้อมูลหลักฐานรองรับการตัดสินใจที่หนักแน่น[๙๖]

สรุปได้ว่า การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น มีความสำคัญสำหรับการวางแผนและการพัฒนาองค์กรในทุกสาขาวิชาชีพ เพราะการวางแผน การพัฒนานโยบาย และการบริหารงานในองค์กรจำเป็นต้องมีข้อมูลจากผลการประเมินความต้องการจำเป็นประกอบ เพื่อให้เข้าใจสภาพบริบทขององค์กรและสิ่งที่องค์กรต้องพัฒนาในทิศทางที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็น จึงควรต้อง

---

[๙๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖ - ๒๘.

ส่งเสริมให้การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นให้เป็นงานปกติเป็นงานกระแสหลักที่ควรยึดติดอยู่ในชีวิตการทำงานปกติ

๒.๒.๗.๓ ประโยชน์ของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น มีประโยชน์ดังนี้

๑. สามารถช่วยระบุปัญหาที่เป็นปัญหาอย่างแท้จริง ทำให้เกิดการแก้ปัญหาได้ตรงจุดเป็นไปตามความต้องการของผู้เกี่ยวข้องกับโครงการและ/หรือองค์กร

๒. เป็นเครื่องมือบริหารที่มีประสิทธิภาพ ทำให้สามารถกำหนดแผนงานที่สอดคล้องกับความต้องการของหน่วยงาน ป้องกันการสูญสียทรัพยากรกับการดำเนินงานที่ไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์การดำเนินงานมาอย่างแท้จริง

๓. ผลที่เป็นข้อมูลที่สะท้อนสภาพบริบทที่เกิดขึ้นของหน่วยงาน ข้อมูลดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การวางแผน การกำหนดแนวการพัฒนาองค์กรให้สอดคล้องกับสภาพที่เกิดขึ้นและสนองความต้องการขององค์กร กล่าวได้ว่านักวิชาการใช้ข้อมูลที่ได้จาการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นในการกำหนดนโยบายใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กรทุกขั้นตอน ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ความเข้าใจอันดีระหว่างชุมชนกับองค์กร และระหว่างองค์กร นอกจากนี้ข้อมูลที่ได้จาการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นยังสามารถใช้เป็นหลักเทียบในการดำเนินงาน นำมาช่วยกำหนดวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานให้มีความชัดเจนและมั่นใจว่าวัตถุประสงค์ดังกล่าวสอดคล้องกับความต้องการขององค์กรนั้นอย่างแท้จริง

๔. ให้คำตอบแก่บุคคลทั่วไปเกี่ยวกับการนำทรัพยากรไปใช้ในการพัฒนางานและสร้างความมั่นใจในสิ่งที่ได้ปฏิบัติจะสนองความต้องการขององค์กรอย่างแท้จริง เนื่องจากมีข้อมูลเชิงประจักษ์ที่รองรับการตัดสินใจ เป็นประโยชน์ต่อการวางแนวการพัฒนาองค์กร เป็นการป้องกันปัญหาการลงทุนไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ได้ข้อมูลที่ชี้ความต้องการและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยเป็นเกราะป้องกันไม่ให้เกิดการใช้อำนาจทางการเมืองในการวางแผนการดำเนินงานในทิศทางที่พึงประสงค์ รวมทั้งเป็นกลไกรสำคัญที่ทำให้เกิดความมั่นใจกันทุกฝ่ายและเป็นการป้องกันการตัดสินใจทางการเมืองได้ว่าเป็นไปอย่างโปร่งใสยุติธรรม

๕. เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการดำเนินงานที่นำไปสู่การพัฒนาองค์กรตั้งแต่ขั้นตอนแรก ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติงานและการพัฒนาโครงการ การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นจะช่วยกำหนดเป้าหมายขององค์กร จากผลการวิจัยซึ่งแสดงความต้องการจำเป็นของลูกค้าหรือองค์กร ขั้นตอนระหว่างการดำเนินงาน การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น เป็นกระบวนการที่ช่วยให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามแผนที่กำหนด และขั้นตอนสุดท้ายการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น เป็นกระบวนการที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดผลกระทบของโครงการทำให้การพัฒนาการศึกษาได้รับการชี้แนวทางจากฐานข้อมูลที่มีอยู่ ทำให้สามารถวัดการเปลี่ยนแปลงของการปฏิบัติงานในช่วงเวลาหนึ่ง

๖. มีประโยชน์อย่างมากในการทำให้การวางแผนมีทิศทางเป็นไปได้ และมีโอกาสเกิดผลสัมฤทธิ์ผลตามที่มุ่งหวัง นอกจากนี้ ยังเป็นข้อมูลที่ใช้เป็นหลักเทียบความสำเร็จของการ

ดำเนินงาน ทำให้นักประเมินสามารถวางแผนการปฏิบัติภายใต้ทางเลือกที่เหมาะสม เป็นเทคนิคที่ช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรในการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ คุ้มค่าและสามารถตรวจสอบได้ ควรดำเนินการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นหากเห็นว่ามีอิทธิพลต่อการวางแผน และมีทรัพยากรเพียงพอ แต่หากพบว่ามีกระแสต่อต้านมาก ผลการประเมินไม่ทันใช้ก็ไม่ควรดำเนินการให้เสียเวลาและค่าใช้จ่าย[๙๗]

สรุป การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น จะมีประโยชน์ต่อการวางแผนการบริหารและการดำเนินงานโครงการหรือองค์กร ประโยชน์จากผลที่ได้จากการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น คือ การนำไปใช้ในการพัฒนาองค์กร ตามหลักการบริหารองค์กร

๒.๒.๗.๔ ปัจจัยที่ใช้ในการตัดสินใจเลือกทำการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

แม้ว่าการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นจะมีประโยชน์ต่อการวางแผนการบริหารและการดำเนินโครงการ และ/หรือองค์กร แต่ก็มิได้หมายความว่า เมื่อใดก็ตามที่บุคคลใดมีความประสงค์จะทำการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นก็สามารถทำได้ทันที แต่ควรพิจารณาความพร้อมของการทำงานก่อนตัดสินว่าจะทำวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น โดยพิจารณาจากเกณฑ์ของ Domone ต่อไปนี้

๑. แนวโน้มที่เชื่อได้ว่าผลการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจโครงการ

๒. ทรัพยากรในการดำเนินงานมีเพียงพอที่จะทำวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

๓. ข้อมูลที่มีอยู่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นหรือสอดคล้องกับนโยบายขององค์กร

๔. ผู้มีอำนาจในองค์กรไม่ต่อต้านการตัดสินการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น สามารถนำผลที่ได้รับไปกำหนดความต้องการจำเป็นที่แท้จริง

๕. มีเวลามากพอที่จะทำให้ผลการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นทันต่อการใชเพื่อการตัดสินใจ

๖. เมื่อความคิดเห็นในกลุ่มของผู้บริหารแต่ละระดับเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายและการใช้ผลการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นตรงกัน

๗. เมื่อองค์กรไม่มีข้อจำกัดในการนำผลการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นไปใช้ประโยชน์

อย่างไรก็ตาม สุวิมล ว่องวาณิช ได้ให้ข้อเสนอว่า ควรดำเนินการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นหากเห็นว่ามีอิทธิพลต่อการวางแผน และมีทรัพยากรเพียงพอ แต่หากพบว่ามีกระแสต่อต้านมาก ผลการประเมินไม่ทันใช้ก็ไม่ควรดำเนินการให้เสียเวลาและเสียค่าใช้จ่าย[๙๘]

๒.๒.๘ ขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น มุ่งเพื่อการใช้ประโยชน์ คือการนำไปใช้ในการพัฒนาองค์กร ตามหลักการบริหารองค์กร เมื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นแล้วต้องการข้อมูลความต้องการจำเป็นมาวิเคราะห์ เพื่อศึกษาสาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็นนั้น ๆ

---

[๙๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘ – ๓๑.

[๙๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒

จากนั้นจึงทำการศึกษาวิธีการแก้ไขปัญหา และผลกระทบที่ตามมาเพื่อจะได้กำหนดแผนงานที่หน่วยงานต้องดำเนินการจัดทำให้เสร็จเพื่อสนองความต้องการจำเป็นให้ครบถ้วน ดังนั้น กระบวนการประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์จึงประกอบด้วย ขั้นตอนการระบุความต้องการจำเป็น การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น เพื่อวิเคราะห์หาสาเหตุ และการกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหาความต้องการจำเป็น ซึ่งการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์จึงประกอบด้วยขั้นตอนดังกล่าวด้วย

๒.๒.๘.๑ หลักการของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นจะอยู่บนพื้นฐานหลักการ ๒ ประการ คือ หลักความแตกต่าง (discrepancy) และหลักความสำคัญ (importance)

หลักการแรกของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น คือหลักความแตกต่าง (discrepancy) หมายความว่า ในกระบวนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น ผู้วิจัยออกแบบการวิจัยให้มีการเปรียบเทียบข้อมูลเกี่ยวกับสภาพที่เป็นจริงกับสภาพที่ควรจะเป็น หรือออกแบบการวิจัยโดยนัยความแตกต่างแฝงอยู่ ด้วยการระบุสภาวะที่ไม่พึงประสงค์ แต่ไม่ได้เก็บข้อมูลในเชิงเปรียบเทียบ เนื่องจากสภาพที่พึงประสงค์กำหนดได้โดยไม่จำเป็นต้องเก็บข้อมูล เช่น ความหิว ความเจ็บป่วย อย่างไรก็ตามความแตกต่างไม่ใช่จะบ่งบอกความต้องการจำเป็นเสมอไป ขึ้นอยู่กับการกำหนดระดับความสำคัญของเป้าหมายที่พึงประสงค์ หากกำหนดไว้สูงมาก ความแตกต่างนั้นก็อาจไม่ใช่ความต้องการจำเป็น เพราะฉะนั้นในการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นต้องมีการกำหนดเป้าหมายให้อยู่ในระดับต่ำสุดที่จะขาดแคลนไม่ได้ มิฉะนั้นจะเกิดผลเสียหาย ดังนั้นจึงต้องมี

หลักการที่สองการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น คือ หลักความสำคัญ (importance) ซึ่งหมายความว่าสิ่งที่เป็นความต้องการจำเป็นต้องมีความสำคัญมาก ต้องได้รับการตอบสนอง และความต้องการจำเป็นนั้นได้รับการจัดลำดับความสำคัญ (needs prioritization) โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ในกิจกรรมระบุความต้องการจำเป็น (needs identification) หรือกิจกรรมการวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็น (needs analysis) หรือกิจกรรมการกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากความต้องการจำเป็น (needs solution) จะต้องมีการจัดลำดับความสำคัญของผลการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นในทุกกิจกรรม กล่าวคือ ผลการวิจัยจากกิจกรรมการกำหนดความต้องการจำเป็นจะได้ความต้องการจำเป็นมากมาย จึงต้องจัดลำดับความต้องการจำเป็นที่สำคัญที่สุด และผลจากการวิเคราะห์สาเหตุ จะได้สาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็นมากกว่าหนึ่งสาเหตุ ก็ต้องจัดลำดับความสำคัญของสาเหตุว่าสาเหตุใดเป็นสาเหตุหลัก เช่นเดียวกันในการกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหา จะพบว่ามีวิธีการแก้ปัญหาหลายทางเลือก ผู้วิจัยต้องเลือกทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด

๒.๒.๘.๒ กระบวนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นโดยทั่วไปตามหลักการ

เมื่ออิงหลักการทั้งสองหลักการในการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น กระบวนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นโดยทั่วไป จึงควรประกอบด้วยขั้นตอนการดำเนินงานที่จำแนกออกเป็น ๕ ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาสิ่งที่มุ่งหวัง (what should be)

๒. การศึกษาสภาพที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน (what is)

๓. การวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างข้อมูลที่ได้จากข้อ ๑ และข้อ ๒ และจัดลำดับความสำคัญของผลที่เกิดขึ้น เพื่อกำหนดเป็นความต้องการจำเป็น

๔. การวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้เกิดความแตกต่างในข้อ ๓ และจัดลำดับ

๕. การศึกษาและกำหนดแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากสาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็นที่วิเคราะห์ได้จากข้อ ๔

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัตินอกจากนักวิจัยต้องใช้หลักการทั้งสองหลักดังกล่าวแล้ว ยังต้องคำนึงถึงประเด็นสำคัญที่ส่งผลต่อการกำหนดขั้นตอนวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น ได้แก่ การกำหนดขอบเขตการวิจัย ระดับของความต้องการจำเป็น ประเภทของความต้องการจำเป็น และการแปรความหมายเกี่ยวกับผลการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นที่ได้รับ[๙๙]

๒.๒.๘.๓ แนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

มีนักวิชาการด้านการประเมินความต้องการจำเป็นที่มีความคิดเกี่ยวกับประเมินความต้องการจำเป็นแตกต่างกัน บางแนวคิดจะได้คำตอบเฉพาะการกำหนดความต้องการจำเป็นบางแนวคิดได้คำตอบที่สมบูรณ์ครบถ้วนทั้งความต้องการจำเป็น สาเหตุและแนวทางการแก้ไข การที่นักวิชาการมีมุมมองต่างกัน ทำให้การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นมีขั้นตอนการดำเนินงานที่แตกต่างกันด้วย ผู้วิจัยมีความสนใจแนวคิดของนักวิชาการที่ได้คำตอบสมบูรณ์ จึงขอนำเสนอแนวคิดของนักวิชการดังกล่าว ดังนี้

Rouda and Kusy เสนอขั้นตอนความต้องการจำเป็นในการอบรมโดยเน้นการวิเคราะห์ความแตกต่างและการศึกษาทางเลือก ดังต่อไปนี้

๑. การวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นกับที่ควรจะเป็น

๒. การจัดเรียงลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น

๓. การระบุสาเหตุของปัญหาและหรือโอกาสในการเกิดปัญหา

๔. การระบุทางแก้ไขที่เป็นไปได้และโอกาสในการพัฒนา

๕. การเปรียบเทียบให้เห็นผลที่ตามมาหากไม่มีการดำเนินงานแก้ไขปัญหาใด ๆ

๖. การให้ข้อเสนอแนะสำหรับการฝึกอบรมหรือพัฒนาองค์กร[๑๐๐]

Alschuld เสนอขั้นตอนในการดำเนินงานประเมินความต้องการจำเป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑. การกำหนดจุดมุ่งหมายและเหตุผลที่ต้องประเมินความต้องการจำเป็น ระบุองค์กร/กลุ่ม/บุคคลที่ต้องการประเมินความต้องการจำเป็น

๒. กำหนดเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับความต้องการจำเป็น

๓. การออกแบบการประเมินความต้องการจำเป็น ประกอบด้วย

๑) กำหนดผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการประเมินความต้องการจำเป็นและนิยามความต้องการจำเป็น

---

[๙๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐ – ๘๓.

[๑๐๐] Rouda and Kusy, R. H., & Kusy, M. E., **Needs assessment: The first strp**, Retrieved, from http;//www.alumni.caltech.edu/~rouda/T2_NA.html, 1995), p. 98.

๒) กำหนดวิธีการประเมินความต้องการจำเป็น

๓) กำหนดผู้ให้ข้อมูลและเครื่องมือประเมินความต้องการจำเป็น

๔) การเก็บรวบรวมข้อมูล

๕) การวิเคราะห์และจัดลำดับความต้องการจำเป็นที่สำคัญที่สุด

๖) การกำหนดแนวทางขจัดปัญหาที่เกิดจากความต้องการจำเป็น

๔. การนำผลไปใช้ประโยชน์ตามเป้าหมายที่กำหนด[๑๐๑]

Witkin and Alschuld เห็นว่า ลักษณะของการประเมินความต้องการจำเป็นคล้ายคลึงกับการประเมินแบบมีระบบ จึงได้เสนอแผน ๓ ระยะ ได้แก่

ระยะที่ ๑ ระยะก่อนการประเมินหรือระยะการสำรวจ เป็นระยะเตรียมการก่อนการประเมินความต้องการจำเป็น ได้แก่ แต่งตั้งคณะกรรมการประเมินความต้องการจำเป็น มีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นที่มีอยู่ กำหนดจุดมุ่งหมายของการประเมินความต้องการจำเป็น วางแผนการดำเนินงานโดยกำหนดขอบเขตและประเด็นของความต้องการจำเป็น แหล่งข้อมูล การใช้ประโยชน์ของข้อมูล และพัฒนาแผนการดำเนินงานสำหรับระยะที่ ๒ รวมทั้งกำหนดเกณฑ์สำหรับทำการประเมินความต้องการจำเป็นในแต่ละขั้นตอน

ระยะที่ ๒ การประเมินหรือระยะการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นระยะคณะกรรมการประเมินความต้องการจำเป็นทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและความคิดเห็นเกี่ยวกับความต้องการจำเป็น จัดทำดับความต้องการจำเป็น และวิเคราะห์หาสาเหตุ

ระยะที่ ๓ หลังการประเมินหรือระยะการนำผลไปใช้ประโยชน์ เป็นระยะการใช้ผลการประเมินความต้องการจำเป็น คณะกรรมการประเมินความต้องการจำเป็นนำผลการประเมินความต้องการจำเป็นไปใช้ประโยชน์โดยการเชื่อมโยงข้อมูลและแผนการดำเนินงานที่ได้รับ งานหลักคือการจัดลำดับความสำคัญก่อนหลัง และเกณฑ์การตัดสินเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา การจัดทำแผนปฏิบัติงานการนำเสนอข้อมูลที่ได้รับจากการประเมินความต้องการจำเป็นแก่ผู้ตัดสินใจและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการจัดเตรียมแผนสำหรับดำเนินการเพื่อขจัดปัญหาที่เกิดจากความต้องการจำเป็นหรือการนำไปใช้ด้านอื่น ๆ

จะเห็นว่าการดำเนินงานในระยะที่ ๑ เป็นการเตรียมการสำหรับการดำเนินงานในระยะที่ ๒ ซึ่งถือเป็นงานเกี่ยวกับการระบุความต้องการจำเป็น (needs identification) และการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (needs analysis) เพื่อศึกษาสาเหตุและแนวทางแก้ไข ระยะที่ ๓ เป็นการศึกษาและกำหนดทางเลือกในการแก้ไขเพื่อขจัดปัญหาให้หมดไป (needs solution)[๑๐๒]

White ได้จัดทำคู่มือการประเมินความต้องการจำเป็นในโครงการ CARE ACT มีการกำหนดกระบวนการประเมินความต้องการจำเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

๑. ขั้นตอน การวางแผนการประเมินความต้องการจำเป็น ประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

๑) การกำหนดขอบเขตการประเมินความต้องการจำเป็น ประกอบด้วยการ

---

[๑๐๑] Alschuld, J. W. (Ed.), **Tha meeds assessment kit**, (Thousand Oaks, CA: Sage, 2010), p. 99.

[๑๐๒] Witkin B, R., & Alschuld, J. W., **plannig and conducting assessment**, (A practical guied. Thousand Oaks, CA: Sage Publication, lnc, 1995), p. 100.

ตัดสินใจเลือกรูปแบบการประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ การกำหนดจุดเน้นหรือมิติของการประเมิน การกำหนดประเด็นที่ต้องการพิจารณาเป็นพิเศษ การกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการประเมินและสารสนเทศที่จำเป็นที่ต้องจัดเก็บ

๒) การกำหนดผู้ใช้ประโยชน์จากผลการประเมินความต้องการจำเป็น ให้ความสำคัญกับประเด็นหรือสาระที่ผู้ใช้ข้อมูลต้องการ

๓) การกำหนดงบประมาณค่าใช้จ่ายและเวลาในการดำเนินงาน

๔) การกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบแบบร่วมมือ โดยกำหนดกลุ่มบุคคลที่ต้องมีการประสานงานร่วมกันกำหนดผู้รับผิดชอบและขอบข่ายของงาน รวมทั้งการกำหนดแนวทางและวิธีการกำกับกระบวนการดำเนินงาน

๕) การวางแผนสร้างกระบวนการดึงชุมชนให้รับรู้และสนับสนุนกระบวนการดำเนินงาน

๒. ขั้นตอนการออกแบบการประเมินความต้องการจำเป็น ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลทั้งข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลปฐมภูมิ การกำหนดขอบข่ายข้อมูล การระบุกลุ่มผู้ใช้ข้อมูล และการออกแบบวิธีการกำหนดตัวอย่างวิจัยผู้ให้ข้อมูล การเลือกวิธีการที่ใช้ในการประเมิน การออกแบบเครื่องมือเก็บข้อมูล การกำหนดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งคำถามที่น่าสนใจสำหรับขั้นตอนนี้ ได้แก่

๑) มีข้อมูลอะไรที่เกี่ยวข้อง ต้องเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอะไรบ้าง

๒) ใครรับผิดชอบจัดทำเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูล และตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

๓) เครื่องมืออะไรบ้างที่มีอยู่แล้ว และสามารถนำมาใช้ได้เลยหรือไม่

๔) ตั้งข้อคำถามอะไรบ้างในการเก็บข้อมูล ใครเป็นผู้จัดเก็บ และจะเก็บอย่างไร เมื่อไร

๕) ใช้คำถามกี่ข้อ ถามเรื่องอะไรบ้าง ใช้วิธีใดตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องของข้อคำถาม

๖) มีการควบคุมและตรวจสอบคุณภาพข้อมูลอย่างไร เก็บรักษาความลับของข้อมูลอย่างไร เมื่อไร

๗) วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลควรทำอย่างไร และจะเสนอผลให้คณะทำงานทราบอย่างไร

๓. ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลตามแผนการดำเนินงานรวบรวมข้อมูลที่ได้ออกแบบไว้แล้ว สุ่มตัวอย่างที่เป็นประชากรกลุ่มเป้าหมาย อาจใช้แบบเจาะจงเพื่อศึกษาข้อมูลเป็นรายบุคคล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลอาจใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ หรือใช้กระบวนการกลุ่ม

๔. ขั้นตอนการวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศ การจัดระบบและการนำเสนอผล โดยมีหลักการว่าวิธีการวิเคราะห์ที่ใช้สอดคล้องกับธรรมชาติข้อมูล และการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลควรเป็นวิธีที่เข้าใจง่าย

จะเห็นว่าขั้นตอนดังกล่าว เสมือนขั้นตอนในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน[๑๐๓]

---

[๑๐๓] White, **Needs assessment guide**, Tth Healht Resources and Services Administration, HIV/AIDS Bureau.Retrieved from http://hab.hrsa.gov/K/4web/Needs AssessmentGuide.htm, 2002), pp. 103 – 104.

Bois เสนอขั้นตอนการประเมินความต้องการจำเป็นด้านการอบรม ๕ ขั้นตอน ได้แก่

๑. การกำหนดรูปแบบและเทคนิคที่ต้องการใช้ในการประเมินความต้องการจำเป็น

๒. การเก็บข้อมูลโดยเลือกใช้วิธีที่เหมาะสม

๓. การวิเคราะห์ข้อมูล

๔. การเตรียมรายงานผลการประเมิน

๕. การให้ข้อเสนอแนะการฝึกอบรมโดยอิงความต้องการจำเป็น[๑๐๔]

สุวิมล ว่องวาณิช ได้สังเคราะห์ขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น ขั้นตอนการดำเนินการแบ่งเป็น ๓ ระยะ

ระยะแรก เป็นระยะก่อนการประเมินประกอบด้วยขั้นเตรียมการ มีการกำหนดจุดมุ่งหมายหรือวิสัยทัศน์ที่ต้องการจะให้เกิด กำหนดกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากผลการประเมินความต้องการจำเป็น กลุ่มเป้าหมายและกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการประเมินความต้องการจำเป็น และขั้นการออกแบบการประเมิน เกี่ยวข้องกับการกำหนดนิยามประเภท ขอบข่ายของการประเมินความต้องการจำเป็น การวางแผนการดำเนินงานด้านทรัพยากร ค่าใช้จ่าย และเวลาในการดำเนินงาน

ระยะที่สอง เป็นระยะระหว่างการประเมิน มีการกำหนดวิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดความต้องการจำเป็น และการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น

ระยะที่สาม เป็นระยะหลังการประเมิน มีการนำผลไปใช้ประโยชน์ การเสนอผลหรือรายงานให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ กำหนดแนวทางการแก้ไขเพื่อขจัดปัญหาที่เกิดจากความต้องการจำเป็น การดำเนินงานในระยะที่สามซึ่งเกี่ยวกับการนำผลประเมินความต้องการจำเป็นไปใช้ประโยชน์

จากขั้นตอนดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่า สิ่งที่ต้องดำเนินการเป็นลำดับแรกในการประเมินความต้องการจำเป็นคือ การกำหนดจุดมุ่งหมายของการประเมินความต้องการจำเป็น อธิบายเหตุผลสำคัญที่ต้องทำการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น ผลที่ได้รับจะนำไปใช้เพื่อจุดมุ่งหมายใด เพื่อคนกลุ่มใด จากนั้นกำหนดคำถามการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น (needs assessment research) คำถามที่กำหนดขึ้นนี้จะช่วยในการกำหนดขอบเขตของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นประเด็นสำคัญ ทั้งจุดมุ่งหมายและคำถามจะนำมาใช้ในการออกแบบกรอบการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น ในการกำหนดกรอบการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นต้องมีการตัดสินใจในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ๑) การกำหนดกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มเป้าหมายที่จะได้รับการพัฒนา ผู้เกี่ยวข้องในการกำหนดความต้องการจำเป็น และผู้รับผิดชอบในการทำการประเมินความต้องการจำเป็น ๒) การกำหนดเทคนิคหรือวิธีการประเมินความต้องการจำเป็น ๓) การเก็บรวบรวมข้อมูล ๔) การกำหนดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล การจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น ๕) การจัดทำรายงาน และ ๖) การใช้ผลการประเมิน[๑๐๕]

สรุปได้ว่า กระบวนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น มีขั้นตอนสำคัญคือ การกำหนดจุดมุ่งหมายและคำถามที่ใช้ในการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น และกำหนดกรอบ

---

[๑๐๔] Bois, N. A., **Training & development needs assessmets**, Retrieved from, [online], http;//www.css.edu/staff/nbois/TDNeeds.htm.,2002), p. 105.

[๑๐๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕, ๑๐๗.

การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น ประกอบด้วยการกำหนดกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มเป้าหมายที่จะได้รับการพัฒนาผู้เกี่ยวข้องในการกำหนดความต้องการจำเป็น และผู้รับผิดชอบในการทำการประเมินความต้องการจำเป็น กำหนดเทคนิคหรือวิธีการประเมินความต้องการจำเป็น การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การกำหนดลักษณะข้อมูล เครื่องมือประเมินความต้องการจำเป็น ลักษณะของผู้ให้ข้อมูล วิธีการเก็บข้อมูล การกำหนดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล การจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น การจัดทำรายงานและการใช้ผลการประเมิน

๒.๒.๘.๔ ขั้นตอนและกระบวนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

จากการศึกษาขั้นตอนการประเมินความจำเป็นของนักวิชาการต่าง ๆ ตลอดจนผลการสังเคราะห์ขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นของสุวิมล ว่องวานิช และขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ ผู้วิจัยสรุปเป็นขั้นตอนและกระบวนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขั้นก่อนการประเมิน เป็นขั้นเตรียมการ ซึ่งมีกระบวนการประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

๑. การกำหนดจุดมุ่งหมายของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

๒. การกำหนดคำถามการวิจัยและขอบเขตการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

๓. การกำหนดกรอบการวิจัยการประเมินความต้องการจำเป็น ซึ่งประกอบด้วย

๑) การกำหนดกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น ได้แก่ กลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา กลุ่มผู้กำหนดความต้องการจำเป็น กลุ่มผู้รับผิดชอบในการทำการประเมินความต้องการจำเป็น กำหนดขนาดของตัวอย่างวิจัยผู้ให้ข้อมูล

๒) การกำหนดเทคนิคหรือวิธีการประเมินความต้องการจำเป็น โดยพิจารณาลักษณะข้อมูล เครื่องมือประเมินความต้องการจำเป็นที่ถูกต้องเหมาะสม

ขั้นที่ ๒ ขั้นระหว่างการประเมิน มีกระบวนการประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ดังนี้

๑. การกำหนดวิธีการเก็บข้อมูล โดยพิจารณาประเภทของแหล่งข้อมูล

๒. การกำหนดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล การจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น และเสนอความต้องการจำเป็นตามลำดับความสำคัญ

๓. การวิเคราะห์หาสาเหตุของความต้องการจำเป็น และนำเสนอสาเหตุของความต้องการ จำเป็นตามลำดับความสำคัญ

๔. การวิเคราะห์ทางเลือกในการแก้ไขปัญหา และนำเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาตามลำดับความสำคัญ

ขั้นที่ ๓ ขั้นหลังการประเมิน มีการนำผลการประเมินไปใช้ มีกระบวนการ ขั้นตอน ดังนี้

๑. กำหนดแนวทางการแก้ไขเพื่อขจัดปัญหาที่เกิดจากความต้องการจำเป็นประเมินทางเลือกสู่การปฏิบัติ

๒. การเสนอผลหรือรายงานให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ โดยจัดทำรายงานผลการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

๓. การใช้ผลการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น หรือการนำผลการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นไปใช้ประโยชน์

๒.๒.๘.๕. เปรียบเทียบขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นกับขั้นตอนการวิจัยทั่วไป

ขั้นตอนการวิจัยทั่วไป

๑. ปัญหาวิจัย คำถามวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย

๒. เอกสารที่เกี่ยวข้อง/กรอบแนวคิดการวิจัย

๓. ประชากร/ตัวอย่างการวิจัย วิธีการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

๔. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและแปรความหมาย

๕. สรุปผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะ

ในส่วนของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น เนื่องจากประโยชน์จากผลที่ได้จากการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น คือ การนำไปใช้ในการพัฒนาองค์กร ตามหลักการบริหารองค์กร เมื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นแล้วต้องนำข้อมูลความต้องการจำเป็นมาวิเคราะห์ เพื่อศึกษาสาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็นนั้น ๆ จากนั้นจึงทำการศึกษาวิธีการแก้ไขปัญหา และผลกระทบที่ตามมาเพื่อจะได้กำหนดแผนงานที่หน่วยงานต้องไปดำเนินการจัดทำให้สำเร็จเพื่อสนองความต้องการจำเป็นให้ครบถ้วน ดังนั้น กระบวนการประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์จึงประกอบด้วยขั้นตอน ๑) การระบุความต้องการจำเป็น (needs identification) ๒) การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (needs analysis) เพื่อวิเคราะห์หาสาเหตุ ๓) การกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหาความต้องการจำเป็น (needs solution) หรือการกำหนดแนวทางการแก้ปัญหา ประเมินทางเลือกสู่การปฏิบัติ ซึ่งถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่จะนำไปกำหนดความต้องการจำเป็นที่ต้องได้รับการแก้ไข

ขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ จึงประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ขั้นตอนการระบุความต้องการจำเป็น (Needs Identification) และการจัดลำดับความสำคัญ (Needs Prioritization) ได้แก่

๑) วัตถุประสงค์วิจัยเพื่อระบุความต้องการจำเป็น

๒) เอกสารที่เกี่ยวข้อง/กรอบการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

๓) ประชากร/ตัวอย่างวิจัย วิธีรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล จัดลำดับ

๔) เสนอความต้องการจำเป็นตามลำดับความสำคัญ

๕) เสนอผล/นำไปใช้และ/หรือวิเคราะห์สาเหตุและแนวทางแก้ไข

๒. ขั้นตอนการวิเคราะห์สาเหตุความต้องการจำเป็น (Needs Analysis) และการจัดลำดับความสำคัญ (Needs Prioritization) ได้แก่

๑) วัตถุประสงค์วิจัยเพื่อวิเคราะห์สาเหตุของความต้องการจำเป็น

๒) เอกสารที่เกี่ยวข้อง/กรอบการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

๓) ประชากร/ตัวอย่างวิจัย วิธีรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล จัดลำดับ

๔) เสนอสาเหตุของความต้องการจำเป็นตามลำดับความสำคัญ

๕) เสนอผล/นำไปใช้และ/หรือวิเคราะห์ทางเลือกในการแก้ปัญหา

๓. ขั้นตอนการวิเคราะห์ทางเลือกในการแก้ปัญหา (Needs Solution) และการจัดลำดับความสำคัญ (Needs Prioritization) ได้แก่

๑) วัตถุประสงค์วิจัยเพื่อวิเคราะห์ทางเลือกในการแก้ปัญหา

๒) เอกสารที่เกี่ยวข้อง/กรอบการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

๓) ประชากร/ตัวอย่างวิจัย วิธีรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล จัดลำดับ

๔) เสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาตามลำดับความสำคัญ

๕). นำทางเลือกไปกำหนดแผนงานและนำสู่การปฏิบัติ

จะเห็นว่าวิธีประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ประกอบด้วยการกำหนด/ระบุความต้องการจำเป็น การวิเคราะห์สาเหตุ และการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา และวิธีการประเมินความต้องการจำเป็น ตั้งแต่ขั้นที่หนึ่ง การกำหนดปัญหาวิจัย คำถามวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขั้นตอนที่สอง การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบความคิดของการวิจัย ขั้นตอนที่สาม การกำหนดวิธีการวิจัย ได้แก่ การกำหนดประชากรและตัวอย่างวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนที่สี่ เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และขั้นตอนที่ห้า การสรุปผลการวิจัย ข้อเสนอแนะการนำไปใช้ประโยชน์ [๑๐๖]

สรุป การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นมีขั้นตอนการดำเนินงานเหมือนขั้นตอนการวิจัยทั่วไป ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากแผนภาพที่ ๒.๖ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๖ การเปรียบเทียบขั้นตอนการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นกับขั้นตอนวิจัยทั่วไป
ที่มา สุวิมล ว่องวาณิช, การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น, ๒๕๕๘ หน้า ๑๒๙. – ๑๓๑

---

[๑๐๖] สุวิมล ว่องวาณิช, **การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น**, หน้า ๑๒๙ – ๑๓๑.

๒.๒.๘.๖ เทคนิคหรือวิธีการที่ใช้ในการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น

กิจกรรมการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น จำแนกออกเป็น ๔ กิจกรรม ได้แก่ การระบุความต้องการจำเป็น การจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น การวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็น การกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ละกิจกรรมมีวิธีการหรือเทคนิคต่าง ๆ ที่ใช้ในการประเมินความต้องการจำเป็น ซึ่งมีหลายเทคนิคหรือหลายวิธีการสามารถใช้ทั้งการระบุความต้องการจำเป็น การจัดลำดับความต้องการจำเป็น การวิเคราะห์สาเหตุและการกำหนดทางเลือก ดังนี้

๑. การระบุความต้องการจำเป็น เทคนิควิธีการที่ใช้ ได้แก่ การใช้ข้อมูลจากผลการวิจัยอื่น การใช้ตัวบ่งชี้ทางสังคม การใช้แบบสอบถาม การสังเกต การสนทนากลุ่มแบบเจาะจง เทคนิคกลุ่มสมมตินัย เทคนิคเสียงจากภาพ ประชาพิจารณ์ การทำแผนที่มโนทัศน์ เทคนิคเดลฟาย

๒. การจัดลำดับความต้องการจำเป็น เทคนิควิธีการที่ใช้ ได้แก่ การวิเคราะห์ความแตกต่างของค่าเฉลี่ย มาตราประมาณช่วงขนาด การกำหนดน้ำหนักรายคู่ การเรียงลำดับด้วยการ์ด ดัชนี PNI การวิเคราะห์เมทริกซ์ ดัชนี Del-N ดัชนี WNI และกระบวนการเอเอชพี

๓. การวิเคราะห์สาเหตุ เทคนิควิธีการการที่ใช้ ได้แก่ การใช้ข้อมูลจากผลการวิจัยอื่น การใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มแบบเจาะจง เทคนิคกลุ่มสมมตินัย เทคนิคเสียงจากภาพ การทำแผนที่มโนทัศน์ การวิเคราะห์แผนภูมิก้างปลา การวิเคราะห์สาเหตุของความล้มเหลว การวิเคราะห์ลิสเรล และเทคนิคเดลฟาย

๔. การกำหนดทางเลือก เทคนิควิธีการการที่ใช้ ได้แก่ การใช้ข้อมูลจากผลการวิจัยอื่น การใช้แบบสอบถาม การสนทนากลุ่มแบบเจาะจง เทคนิคกลุ่มสมมตินัย การทำแผนที่มโนทัศน์ การวิเคราะห์อรรถประโยชน์พหุลักษณ์ กระบวนการเอเอชพี การวิเคราะห์ผลกระทบไขว้ การวิเคราะห์ต้นทุนและผลที่ตามมา เทคนิคเดลฟายวงล้ออนาคต อนาคตภาพ[๑๐๗]

ผู้วิจัยขอนำเสนอเฉพาะเทคนิควิธีการ การสำรวจ การใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และเทคนิควิธีการที่ใช้ในการจัดลำดับความสำคัญเฉพาะวิธีผลต่างของค่าเฉลี่ย (Mean Difference Method: MDF) และดัชนีความสำคัญของความต้องการจำเป็น (Priority Needs Index: PNI) เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้

๑ การสำรวจ

การระบุความต้องการจำเป็นที่ดำเนินการกันส่วนใหญ่ใช้วิธีการสำรวจเรียกว่าการสำรวจความต้องการจำเป็น (needs survey) วิธีการที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกต ทั้งสามวิธีการนี้นักวิจัยทั่วไปมีความคุ้นเคยกันดี เนื่องจากเป็นวิธีการวิจัยพื้นฐานที่สามารถดำเนินการได้ไม่ยาก หลังจากกำหนดประเด็นวิจัยว่าจะประเมินความต้องการจำเป็นเพื่อจุดมุ่งหมายใด และระบุประเภทของความต้องการจำเป็นได้แล้ว นักวิจัยทำการออกแบบการกำหนดประชากรและตัวอย่างวิจัย วิธีการรวบรวมข้อมูล การสร้างเครื่องมือ การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอข้อมูลขั้นตอนสำคัญของการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นสำหรับการวิจัยสำรวจ คือ การนิยามความต้องการจำเป็นว่าจะใช้นิยามความแตกต่าง (discrepancy definition)

---

[๑๐๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘.

หรือนิยามการแก้ไขปัญหา (solution definition) ซึ่งจะส่งผลต่อการสร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล นอกจากนี้ยังต้องให้ความสำคัญกับการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นด้วย[๑๐๘]

๒. การใช้แบบสอบถาม

วิธีการที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อประเมินความต้องการจำเป็น โดยใช้แบบสอบถาม สามารถทำได้ทางไปรษณีย์ การสอบถามทางโทรศัพท์ การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามถือว่าเป็นการประเมินความต้องการจำเป็นที่เน้นการศึกษาจากกลุ่มเป้าหมายขนาดใหญ่และกว้าง และลักษณะของข้อมูลที่ได้เป็นการแสดงความรู้สึกหรือความคิดเห็นตามการรับรู้ของผู้ตอบ ความต้องการจำเป็นที่กำหนดด้วยวิธีการสำรวจด้วยแบบสอบถามเป็นความต้องการจำเป็นระดับกลุ่มบุคคลหรือระดับองค์กร มิใช่ระดับบุคคล จุดมุ่งหมายของการสำรวจสามารถนำไปใช้กับการวิจัยประเมินความจำเป็นแบบสมบูรณ์ แต่ผลการประเมินความต้องการจำเป็นที่ได้รับจะนำไปใช้ได้กับการพัฒนาการปฏิบัติงานขององค์กรมากกว่าการพัฒนารายบุคคล เครื่องมือที่ใช้ในการระบุความต้องการจำเป็นด้วยแบบสอบถามส่วนใหญ่กำหนดรูปแบบการตอบเป็นมาตราส่วนประมาณค่า ซึ่งมีทั้งรูปแบบการสนองเดี่ยว (Single response format) คือ การให้กลุ่มตัวอย่างแสดงความเห็นตามรายการที่กำหนดให้ระบุระดับของความต้องการจำเป็น และรูปแบบการตอบสนองคู่ (dual response format) คือ การให้กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นตามข้อรายการที่กำหนดไว้ระบุระดับของสภาพที่เป็นจริงและสภาพที่พึงประสงค์

๓. การสัมภาษณ์

วิธีการสำรวจด้วยการสัมภาษณ์นับเป็นวิธีการหนึ่งที่คนส่วนใหญ่นิยมใช้เช่นเดียวกับแบบสอบถาม เพราะกระบวนการเก็บข้อมูลดำเนินการได้ง่าย ไม่ซับซ้อน แต่จะใช้เวลาในการเก็บข้อมูล เนื่องจากต้องใช้เวลาในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเป็นรายบุคคล วิธีการสัมภาษณ์สามารถใช้ในการประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ แต่ทั้งนี้ต้องมีการเลือกบุคคลที่ให้สัมภาษณ์ให้เป็นผู้ที่เข้าใจสภาพบริบทขององค์กร หรือสถานการณ์ที่ต้องการประเมินความต้องการจำเป็น นอกจากนี้นักวิจัยต้องมั่นใจในคุณภาพของผู้สัมภาษณ์ว่า มีทักษะความสามารถในการซักถามความจริงจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้สัมภาษณ์

๔. เทคนิควิธีการจัดลำดับความสำคัญ ด้วยวิธีผลต่างของค่าเฉลี่ย (Mean Difference Method: MDF) และดัชนีความสำคัญของความสำคัญของความต้องการจำเป็น (Priority Needs Index: PNI)

ในการจัดลำดับความสำคัญจากข้อมูลที่มาจาการตอบสนองรายคู่ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ตัวอย่างวิจัยต้องตอบข้อมูลสองส่วน ตามนิยามความแตกต่าง (discrepancy definition) ผู้ให้ข้อมูลต้องให้คำตอบในเครื่องมือวัดที่เป็นมาตรประมาณค่า โดยระบุระดับความสำคัญ I (Importance) ของข้อความซึ่งเปรียบเสมือนค่าที่แทนความสำคัญของ “What Should Be” และระบุระดับผลสัมฤทธิผล (D = Degree of Success) ซึ่งเปรียบสมือนค่าที่แทนความสำคัญของ “What Is” วิธีการกำหนดน้ำหนักความสำคัญจากข้อมูลที่มาจากการตอบสนองคู่ จะใช้กับการจัดลำดับความต้องการจำเป็นเท่านั้น ไม่นำไปใช้กับการจัดลำดับความสำคัญของสาเหตุที่ทำให้เกิดความต้องการจำเป็น หรือการกำหนดทางเลือกในการแก้ไขปัญหา

---

[๑๐๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒.

๑) วิธีผลต่างของค่าเฉลี่ย (Mean Difference Method: MDF)

วิธีการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ย (MDF) เป็นวิธีที่กำหนดความต้องการจำเป็นโดยหาผลต่างของค่าเฉลี่ยของ I (Importance) และค่าเฉลี่ย D (Degree of Success) บางคนเรียกวิธีนี้ว่า rank-order of difference scores วิธีนี้ใช้เพื่อระบุความสำคัญของความต้องการจำเป็น และจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นจากค่าเฉลี่ยที่เรียงจากมากไปหาน้อย สูตรที่ใช้ในการคำนวณคือ PNI = (I-D) วิธีการ MDF ใช้กับการประเมินความต้องการจำเป็นที่ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ความต้องการจำเป็นที่ได้รับจะมีค่าความสำคัญเป็นตัวเลขเชิงปริมาณ

๒) ดัชนีความสำคัญของความสำคัญของความต้องการจำเป็น (Priority Needs Index: PNI) การกำหนด Priority Needs Index หรือ ดัชนีความสำคัญของความสำคัญของความต้องการจำเป็น (PNI) เป็นวิธีการเรียงลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นโดยใช้หลักการการนิยามความแตกต่าง เช่นเดียวกับวิธีผลต่างของค่าเฉลี่ย (Mean Difference Method: MDF) ดัชนี PNI ดัดแปลงสูตรการคำนวณค่าสถิติของวิธีการ MDF โดยการถ่วงน้ำหนักของผลต่างของค่าเฉลี่ยระหว่าง I (Importance) และ D (Degree of Success) ด้วยน้ำหนักความสำคัญของ I สูตรที่ใช้ในการคำนวณคือ PNI = (I – D) / I การถ่วงน้ำหนักความสำคัญด้วยค่า I หรือค่าความสำคัญของสภาพที่ควรจะเป็น (What should be) ก็เพื่อให้ความสำคัญกับสิ่งที่ต้องการให้เกิดมากขึ้น เนื่องจากมีบางครั้งที่ค่า MDF ให้ผลเท่ากัน ทั้งที่ระดับความสำคัญของสิ่งที่ต้องการให้เกิดมีน้ำหนักแตกต่างกัน[๑๐๙]

สรุปได้ว่า การต้องการจำเป็น คือ ความแตกต่างระหว่างสภาพที่เป็นจริงกับสภาพที่คาดหวัง ซึ่งแสดงถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและโดยเฉพาะเมื่อจัดประเภทความต้องการจำเป็นตามสาระด้านการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธโดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือผู้บริหารโรงเรียนด้วยแล้ว ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรดำเนินการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์กล่าวคือ ดำเนินงานตามขั้นตอนระบุความต้องการจำเป็นในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ขั้นตอนการวิเคราะห์สาเหตุของความต้องการจำเป็น และขั้นตอนการเสนอแนวทางที่สอดคล้องกับสาเหตุของความต้องการจำเป็นนั้น เพื่อนำประโยชน์ที่ได้ไปใช้ในการพัฒนาองค์กรหรือโรงเรียนอันจะเป็นการสนองความต้องการจำเป็นอย่างครบถ้วน

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แสงทอง เรืองศิลป์ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๔: กรณีศึกษา โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๓๔ (บ้านกุดโง้ง)” ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๓๔ (บ้านกุดโง้ง) ได้ดำเนินการตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการดังนี้

๑. ด้านการบริหารจัดการได้เตรียมการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ และปรึกษาพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ ได้เตรียมความพร้อมทั้งบุคลากร นักเรียนและผู้ปกครอง จัดอาคารสถานที่ให้ร่มรื่นสวยงามเหมาะสมกับวิถีพุทธแล้วดำเนินการจัดทำคู่มือแนวทางในการปฏิบัติ และได้

---

[๑๐๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓ – ๑๔๙.

ปฏิบัติตามแนวทางที่วางไว้ มีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเมินผลการดำเนินงาน แล้วประชาสัมพันธ์เผยแพร่ต่อไป

๒. ด้านการจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ ได้จัดกิจกรรมสอดแทรกวิถีพุทธเข้าไปในกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง ด้วยการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น ให้นักเรียนได้ปฏิบัติตนในการกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น

๓. ด้านการจัดกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธ ได้จัดกิจกรรมวิถีพุทธรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือนและรายปี เน้นให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงในเรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา และปฏิบัติธรรม รักษาศีล ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔. ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะของบุคลากรได้ให้บุคลากรรับการฝึกอบรม/การปฏิบัติพัฒนาตนเองเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน

๕. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน โรงเรียนได้ร่วมมือกันกับวัดและชุมชน เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน จัดกิจกรรมร่วมกันเนื่องในวันสำคัญทางพุทธศาสนา[๑๑๐]

สุรชาติ อินแผลง ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต ๑: กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านติ้วน้อย” ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนบ้านติ้วน้อยได้ดำเนินการตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการดังนี้

๑. ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ได้มีการเตรียมการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ มีการเตรียมบุคลากรทั้งครูนักเรียน ผู้ปกครอง อาคารสถานที่ มีการเตรียมกิจกรรม มีการดูแลสนับสนุนอย่างใกล้ชิด มีการพัฒนาปรับปรุง ประเมินผล และเผยแพร่

๒. ด้านการจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้มีการบูรณาการหลักธรรมสอดแทรกทุกกลุ่มสาระเน้นกระบวนการไตรสิกขา ผ่านกระบวนการ กินอยู่ ดู ฟัง เป็น ครูผู้สอนปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง สอนให้รู้อยู่ให้เห็น พัฒนาผู้เรียนให้สมดุลทุกด้าน นำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

๓. ด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา เน้นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กิจกรรมที่หลากหลาย กิจกรรมเสริมหลักสูตร กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมประจำสัปดาห์ กิจกรรมประจำเดือน กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔. ด้านการพัฒนาบุคลากร และคุณลักษณะบุคลากร ให้เข้ารับการอบรมศึกษาดูงานปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน

๕. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน ได้ร่วมมือกับวัดและชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ระดมทรัพย์เพื่อพัฒนาโรงเรียน เปิดโอกาสให้ชุมชนมาใช้บริการในโรงเรียน มีการประชาสัมพันธ์โรงเรียน[๑๑๑]

---

[๑๑๐] แสงทอง เรืองศิลป์, “การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๔: กรณีศึกษา โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๓๔ (บ้านกุดโง้ง)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

[๑๑๑] สุรชาติ อินแผลง, “การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต ๑: กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านติ้วน้อย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

บำรุง แสนณรงค์ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาการมีส่วนร่วมของครูในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า

๑. การมีส่วนร่วมของครูต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร โดยภาพอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาในเป็นด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๒. การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของครูต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร ที่จำแนกตามการอบรมแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เจตคติต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธและขนาดโรงเรียน เป็นดังนี้

๑) ครูที่ผ่านการอบรมและไม่ผ่านการอบรมแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยรวมแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาในรายด้านคือด้านกายภาพและด้านการบริหารจัดการโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ส่วนในด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการจัดการเรียนการสอนและด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ โดยครูที่ผ่านการอบรมมีส่วนร่วมมากกว่าครูที่ไม่ผ่านการอบรม

๒) ครูที่มีเจตคติต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธต่างกัน มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธโดยรวมแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณารายด้านพบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ โดยครูที่เจตคติดีมีส่วนร่วมมากกว่าครูที่เจตคติไม่ดี

๓) ครูที่ปฏิบัติงานสอนในโรงเรียนขนาดต่างกัน มีส่วนรวมในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธโดยรวมแตกต่างกันและเมื่อพิจารณารายด้านพบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ โดยครูที่ปฏิบัติงานสอนอยู่ในโรงเรียนขนาดเล็กมีส่วนร่วมมากกว่าครูที่ปฏิบัติงานสอนอยู่ในโรงเรียนขนาดใหญ่[๑๑๒]

เฉลิมรัก สดใส ได้วิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการดำเนินงานจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตธนบุรี สังกัดกรุงเทพมหานคร” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบการส่งเสริมการดำเนินงานจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนประถมศึกษา ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ ด้านกิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร และด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน จำแนกตามระดับการศึกษา ขนาดโรงเรียนและประสบการณ์ทำงาน ผลการวิจัยพบว่า

๑. การส่งเสริมการดำเนินงานจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตธนบุรี สังกัดกรุงเทพมหานคร โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก

๒. การเปรียบเทียบการส่งเสริมการดำเนินงานจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตธนบุรี สังกัดกรุงเทพมหานคร ตามความเห็นของครู จำแนกตามระดับการศึกษา พบว่า ครูที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีการส่งเสริมการดำเนินงานโดยรวมและรายด้านได้แก่ ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ และด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะ

---

[๑๑๒] บำรุง แสนณรงค์, “การส่งเสริมการดำเนินงานจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตธนบุรี สังกัดกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต**, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

บุคลากร แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ สำหรับครูที่อยู่ในโรงเรียนขนาดต่างกันมีการส่งเสริมโดยรวมไม่แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ มีการส่งเสริมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนครูที่มีประสบการณ์การทำงานต่างกัน มีการส่งเสริมการดำเนินงานจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ โดยรวมและรายด้านได้แก่ ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร และด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๓. การศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะการส่งเสริมการดำเนินงานจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตธนบุรี สังกัดกรุงเทพมหานคร ตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครู พบว่า

๑) มีปัญหาในเรื่องงบประมาณในการจัดบรรยากาศโรงเรียน แหล่งเรียนรู้และกิจกรรม พฤติกรรมทางคุณธรรมของนักเรียนปฏิบัติเฉพาะในโรงเรียน การจัดอบรมให้บุคลากรไม่ครอบคลุม บุคลากรมีไม่เพียงพอต่อการจัดกิจกรรม และครูยังขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนเพื่อพัฒนานักเรียนตามหลักไตรสิกขา

๒) ข้อเสนอแนะหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรให้การสนับสนุนความรู้ ความเข้าใจ งบประมาณและกำหนดกรอบการดำเนินงานในการจัดกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมให้ครูจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ และควรนำนักเรียนเรียนและร่วมกิจกรรมกับวัดให้มาก ๆ เป็นวิถีชีวิตเหมือนพุทธศาสนิกชน ส่งเสริมให้บ้าน วัด ชุมชนร่วมจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ[๑๑๓]

ณัฐกิตติ์ ศรีสันต์ ได้ศึกษา “ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในภาคตะวันออก” ตามแนวการดำเนินงาน ๕ ด้าน คือ ด้านศักยภาพสภาพแวดล้อม ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ และเปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ภาคตะวันออกและแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในภาคตะวันออก ผลการศึกษาพบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในภาคตะวันออก พบว่าโรงเรียนวิถีพุทธจะประสบความสำเร็จต้องพัฒนาที่ตัวบุคคล คือ ครูก่อน ครูต้องเป็นครูวิถีพุทธจริง ๆ หรือไม่ก็จะต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กันกับเด็กนักเรียน[๑๑๔]

ณัฐวุฒิ อรุณพานิช ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต ๑” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าด้านการบริหารจัดการ

---

[๑๑๓] เฉลิมรัก สดใส, “การส่งเสริมการดำเนินงานจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตธนบุรี สังกัดกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินวิโรฒ, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

[๑๑๔] ณัฐกิตติ์ ศรีสันต์, “ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในภาคตะวันออก”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

โรงเรียนวิถีพุทธมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านอื่นนอกนั้นมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ ด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา และด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

๑. ด้านบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๕ อันดับแรก ได้แก่

๑) ระดมความคิดจากทุกฝ่าย สำรวจ วิเคราะห์ภารกิจ สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก เพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาการศึกษาตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒) ผู้บริหาร ครู บุคลากร และคณะกรรมการสถานศึกษาร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ แนวทางการดำเนินการ พันธกิจ และเป้าหมายของสถานศึกษา ตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธอย่างชัดเจนตามสภาพและความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น

๓) จัดทำแผนปฏิบัติการ โครงการ เพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารงานตามแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งแผนระยะสั้นและระยะยาว

๔) แต่งตั้งผู้รับผิดชอบการดำเนินงานตามปฏิทินปฏิบัติการที่เน้นวิถีพุทธ โดยพิจารณาจากความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ในการปฏิบัติการ

๕) กำหนดแนวทางพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน เต็มตามศักยภาพตามหลักการพระพุทธศาสนาด้วยวิธีการที่หลากหลาย

๒. ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ ๕ อันดับแรก ได้แก่

๑) เป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร ครูและบุคลากรในโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธ

๒) วางแผนพัฒนาบุคลากรโดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร

๓) พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน

๔) ให้การยกย่อง ชมเชยแก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างที่ดี

๕) จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๓. ด้านการจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ ๕ อันดับแรก ได้แก่

๑) กำหนดหลักสูตรสถานศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเน้นหลักไตรสิกขา ให้สอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ และหลักสูตรแกนกลาง

๒) พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักการและแนวทางการดำเนินงานตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ตลอดจนปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน

๓) จัดการเรียนการสอนและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์หรือเชิญผู้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร

๔) จัดกิจกรรมส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณลักษณะในการแสดงหาความรู้ด้วยตนเอง ทั้งในและนอกโรงเรียนจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย

๕) บูรณาการการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธลงในแผนการจัดการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

๔. ด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา ๕ อันดับแรก ได้แก่

๑) จัดกิจกรรมประจำวันอย่างหลากหลาย ต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต เน้นให้ผู้เรียนรู้จักคิด ฝึกปฏิบัติจนเป็นนิสัย ทั้งด้านความประพฤติ สมาธิ และปัญญา ให้เกิดการพัฒนาทั้งสามด้านไปพร้อม ๆ กัน

๒) จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ

๓) จัดกิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาทั้งในโรงเรียนและชุมชน

๔) นำนักเรียนเข้าวัดฟังธรรมทุกวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๕) ครูและนักเรียนร่วมกันจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา

๕. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน ๕ อันดับแรก ได้แก่

๑) เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาตามแนวทางวิถีพุทธในทุกด้านโดยเฉพาะการพัฒนานักเรียน

๒) จัดประชุมเพื่อสร้างความตระหนักและความเข้าใจแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ให้เกิดกับผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้ทราบวัตถุประสงค์และแนวทางปฏิบัติที่มีผลต่อพฤติกรรมอันพึงประสงค์ของนักเรียน

๓) สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันตามประเพณี

๔) เชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้

๕) ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานตามแนวทางวิถีพุทธของสถานศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ให้สาธารณชนทราบ[๑๑๕]

วรเทพ เวียงแก ได้วิจัยเรื่อง “ทัศนคติของครูที่มีต่อการดำเนินงานตามโรงเรียนวิถีพุทธ: ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอหนองเรือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๕” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาทัศนคติของครูและผู้บริหารสถานศึกษา ที่มีต่อการดำเนินงานตามโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการดำเนินงานตามโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการวิจัยพบว่า

๑. ทัศนคติของครูและผู้บริหารสถานศึกษาที่มีต่อดำเนินงานตามโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ทั้ง ๕ ด้าน มีทัศนคติอยู่ในระดับมากทุกด้าน

๒. ครูและผู้บริหาร ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหา ดังนี้

๑) ปัญหาการดำเนินงานด้านกายภาพ คือ โรงเรียนไม่จัดห้องจริยธรรมเป็นสัดส่วน หนังสือและสื่อการสอนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามีน้อย และได้ให้ข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับแนวทางแก้ไขปัญหา คือ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนควรโดดเด่นและสง่างาม

๒) ปัญหาการดำเนินงานด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต คือ นักเรียนบริโภคปัจจัยสี่อย่างฟุ่มเฟือยไม่ประหยัด และได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางแก้ไขปัญหา คือ การประกาศยกย่องและให้รางวัลคนทำความดีเพื่อให้เป็นแบบอย่าง

---

[๑๑๕] ณัฐวุฒิ อรุณพานิช, “การศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๔๘). บทคัดย่อ.

๓) ปัญหาการดำเนินงานด้านการเรียนการสอน คือ การจัดการเรียนรู้พุทธศาสนาขาดการบูรณาการจากประสบการณ์ที่ใกล้ตัวนักเรียน เช่น พระสงฆ์ วัดในหมู่บ้านและชุมชน และได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางแก้ไขปัญหา คือ แผนการจัดการเรียนรู้ของครูควรเชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรม

๔) ปัญหาการดำเนินงานด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ คือ การฝึกอบรม บุคลากรและนักเรียนให้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน กลุ่มตัวอย่างไม่ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางแก้ไขปัญหาในเรื่องนี้

๕) ปัญหาการดำเนินงานด้านการบริหารจัดการ คือ นโยบายระดับสูงไม่มีความชัดเจนและต่อเนื่อง ขาดการสนับสนุน กลุ่มตัวอย่างไม่ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางแก้ไขปัญหาในเรื่องนี้[๑๑๖]

เจษฎา สิงหรา ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดอ่างทอง” โดยแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธมีตัวชี้วัด ๓ เรื่อง ได้แก่ ความรู้ เจตคติและความพร้อม โดยแต่ละตัวชี้วัดจะศึกษาจากองค์ประกอบ ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ด้านการจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ ด้านการจัดกิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ และด้านเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน พบว่า

๑. ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนโรงเรียนวิถีพุทธจำนวน ๒๕๐ คน จากโรงเรียนวิถีพุทธ๕๐ โรงเรียน มีความรู้ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธระดับมากในทุกด้าน รวมทั้งมีเจตคติต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธระดับเห็นด้วยมากที่สุดในทุกด้าน อีกทั้งมีความพร้อมในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในทุกด้านด้วย

๒. ปัญหาในการดำเนินงานในโรงเรียนวิถีพุทธที่พบมาก ได้แก่ ขาดงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์และการผลิตสื่อ และขาดการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินงานหางบประมาณเอง

๓. ข้อเสนอแนะที่ได้จาการศึกษาคือ คณะผู้บริหารโรงเรียนและผู้ช่วยผู้บริหาร รวมถึงครูผู้สอน ควรให้ความสำคัญในการนิเทศติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ควรมีการนำกิจกรรมที่แสดงถึงความร่วมมือระหว่างวัด/คณะสงฆ์และชุมชนเข้ามาใช้ มีนโยบายสร้างสภาพแวดล้อมบริเวณโรงเรียนให้มีบรรยากาศเป็นธรรมชาติ ควรจัดให้มีการฝึกอบรมพัฒนาความรู้และสภาวะทางจิตใจแก่บุคลากรในโรงเรียน และประสานขอความร่วมมือกับผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ เพื่อจัดกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำต่อเนื่องและสม่ำเสมอ[๑๑๗]

ชาตรี นามคุณ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๑” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

๑. ด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม โดยภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับ

---

[๑๑๖] วรเทพ เวียงแก, “ทัศนคติของครูที่มีต่อการดำเนินงานตามโรงเรียนวิถีพุทธ: ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอหนองเรือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๕”, **วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๗): ๑๕.

[๑๑๗] เจษฎา สิงหรา, “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดอ่างทอง”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

มากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนา ได้แก่ ควรจัดสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการคิด โดยมีป้ายคติธรรม ป้ายนิเทศในทุกพื้นที่ของโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนเกิดการซึมซับความดีงามในใจ ควรจัดสวนหย่อมในบริเวณโรงเรียน เพื่อเป็นที่พักผ่อนและทำกิจกรรมของนักเรียน ควรส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในโรงเรียน เพื่อเพิ่มร่มเงาและความร่มรื่นให้โรงเรียน ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนควรอยู่ในที่ที่สามารถเห็นและแสดงความเคารพทั้งเวลามาเรียนและเวลากลับบ้าน

๒. ด้านการจัดบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรภาพ โดยรวมและรายข้ออยู่ในระดับมากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนา ได้แก่ ควรจัดกิจกรรมในโรงเรียนที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างพี่ - น้อง โดยให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม ส่งเสริมให้ครู ผู้ปกครองประพฤติตนเป็นแบบอย่างวิถีพุทธ ผ่านการเชิดชู ชื่นชมบุคคลที่ประพฤติดีเป็นแบบอย่าง นำนักเรียนเข้าทำกิจกรรมของวัดและชุมชน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์และทัศนคติที่ดีต่อกัน และควรมีกิจกรรมที่ครู นักเรียน ผู้ปกครองสามารถทำงานร่วมกันได้และมีปฏิสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ

๓. ด้านคุณลักษณะที่ดีของบุคลากรในโรงเรียนวิถีพุทธ โดยรวมและรายข้ออยู่ในระดับมากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนา ได้แก่ ผู้บริหารควรมีความเป็นภาวะผู้นำในการปฏิบัติตนในกรอบของศีล ๕ และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ครู และนักเรียน

๔. ด้านการดำเนินการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบโดยรวมและรายข้ออยู่ในระดับมากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนา ได้แก่ การบริหารงานโดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

๕. ด้านการมีส่วนร่วม บวร โดยรวมและรายข้ออยู่ในระดับมากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนาเพื่อให้บ้าน วัด โรงเรียนได้รับประโยชน์ ได้แก่ ส่งเสริมให้ผู้เกี่ยวข้อง (ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง) เข้าใจในหลักปรัชญาการศึกษาตามแนววิถีพุทธ และสร้างสรรค์ความร่วมมือตามหลัก บ ว ร (บ้าน วัด โรงเรียน) ส่งเสริมให้บ้าน (ชุมชน) วัด โรงเรียนทำกิจกรรมร่วมกันในโอกาสต่าง ๆ สอดแทรกวิถีพุทธเข้าไปในชุมชน ให้วัดแสดงธรรมเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธให้ชุมชนเกิดความเข้าใจ

๖. ด้านกระบวนการเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต โดยภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับมากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนา ได้แก่ จัดกิจกรรมที่เน้นให้นักเรียนเป็นผู้มีวิจารณญาณในการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น และฝึกให้รู้จักการวางแผนชีวิตและมีทักษะชีวิต จัดกิจกรรมให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการรักษาศีลเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นสุข และควรมีการหารูปแบบกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตที่เป็นรูปธรรมชัดเจนโดยความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

๗. ด้านกระบวนการเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา โดยภาพรวมและรายข้ออยู่ในระดับมากทุกข้อ สำหรับแนวทางการพัฒนา ได้แก่ ควรให้นักเรียนฝึกสมาธิ บริหารจิตก่อนเรียนเป็นประจำ[๑๑๘]

อัมพร บำรุงผล ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต ๓” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธดีเด่น และวิถีพุทธทั่วไปของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต ๓ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหาร

---

[๑๑๘] ชาตรี นามคุณ, “การพัฒนาแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

จัดการอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เมื่อเปรียบเทียบการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธดีเด่นกับโรงเรียนวิถีพุทธทั่วไปของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต ๓ ทุกด้านแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕[๑๑๙]

นงเยาว์ อุทุมพร ได้วิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต ๓”

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

๑. โรงเรียนมีการดำเนินการในขั้นตอนต่าง ๆ คือ

๑) การเตรียมการ ซึ่งส่วนใหญ่มีการสร้างความรู้ความเข้าใจ ประชาสัมพันธ์ กำหนดเป้าหมายไว้ชัดเจนในแผนของโรงเรียน

๒) การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ พบว่ามีการกำหนดหลักธรรมคำสอนแทรกในทุกองค์ประกอบของหลักสูตร มีการจัดสถานที่และสภาพแวดล้อม มีการจัดเตรียมกิจกรรมหลากหลาย

๓) การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา พบว่ามีการบูรณาการระบบไตรสิกขาในกิจกรรมการสอนและพัฒนาบุคลากร

๔) การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด พบว่ามีการสนับสนุนในลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน มีการนิเทศติดตามการดำเนินงานและรวบรวมข้อมูล ประเมินผลระหว่างการดำเนินงาน

๕) การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง พบว่ามีการปรับปรุงพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง

๖) การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน พบว่ามีการประเมินผลโดยเน้นข้อมูลเชิงประจักษ์ ชัดเจน เชื่อถือได้ มีการเผยแพร่ให้ผู้เกี่ยวข้องทราบและนำไปใช้ในการวางแผนอื่นต่อไป

๒. ปัจจัยที่ส่งเสริมการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ พบว่า ปัจจัยภายในที่ส่งเสริมในระดับมากคือ ด้านบุคลากร ด้านสภาพทางกายภาพ ด้านโครงสร้างองค์กร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านวัฒนธรรมองค์การ และด้านภาวะผู้นำ ในระดับปานกลางคือ ด้านงบประมาณ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ส่วนปัจจัยภายนอกที่ส่งเสริมในระดับมากคือ ด้านการเมือง ในระดับปานกลางคือ ด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ

๓. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธพบว่า ปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคระดับปานกลางคือ ด้านงบประมาณ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ในระดับน้อยคือ ด้านบุคลากร ด้านสภาพทางกายภาพ ด้านโครงสร้างองค์การ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านวัฒนธรรมองค์การ และด้านภาวะผู้นำ ส่วนปัจจัยภายนอกที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานในระดับปานกลางคือ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจและด้านการเมือง

---

[๑๑๙] อัมพร บำรุงผล, “การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต ๓”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

๔. โดยเฉพาะปัจจัยที่ส่งเสริมการดำเนินงาน ปัจจัยภายในด้านภาวะผู้นำ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยทุกข้อมีค่าเฉลี่ยมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ผู้บริหารให้การสนับสนุนและเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต มีความมุ่งมั่นในการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ทำหน้าที่ประสานสร้างความสัมพันธ์กับบุคลากรทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน มีความสามารถในการกระตุ้น จูงใจให้บุคลากรปฏิบัติงานเต็มตามศักยภาพ มีทักษะในการวางแผน กำกับ ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และวางระบบโดยใช้รูปแบบการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมในการจัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

ส่วนปัจจัยในด้านการเรียนการสอน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยทุกข้อมีค่าเฉลี่ยมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่มีการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนบริหารจิตเจริญปัญญาในชีวิตประจำวัน รองลงมาคือ โรงเรียนมีการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง มีการกำหนดเนื้อหาหลักธรรมคำสอนบูรณาการไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา มีกิจกรรมการเรียนการสอนที่พัฒนาผู้เรียนให้นำหลักธรรมเป็นฐานในการวิเคราะห์และแก้ปัญหา และมีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน[๑๒๐]

ดวงธิดา ฟูตระกูล ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่ส่งผลต่อคุณลักษณะของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ ในอำเภอปากพลี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครนายก ผลการวิจัยพบว่า

๑. กระบวนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในอำเภอปากพลี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครนายก โดยภาพรวม มีระดับการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ขั้นดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินการ มีการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมากที่สุด ๓ ด้าน เรียงตามลำดับ ส่วนขั้นที่มีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุด คือ ขั้นปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง พบว่า มีการปฏิบัติงานอยู่ในระดับปานกลาง

๒. คุณลักษณะของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธในอำเภอปากพลี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครนายก โดยภาพรวมพบว่า มีระดับคุณลักษณะของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า คุณลักษณะของนักเรียนมีระดับการปฏิบัติการอยู่ในระดับมากทุกด้าน ได้แก่ ด้านจิต (จิตใจ อารมณ์) ด้านศีล (สังคม) ด้านกาย (กายภาพ) และด้านปัญญา มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมากเรียงตามลำดับ

๓. กระบวนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในอำเภอปากพลี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครนายก โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธทางบวกในระดับปานกลางอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๑

๔. กระบวนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในอำเภอปากพลี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครนายก ส่งผลต่อคุณลักษณะนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ เมื่อได้ดำเนินการตรวจสอบความเป็นอิสระต่อกันระหว่างตัวแปรที่เป็นกระบวนการดำเนินงานโรงเรียน

---

[๑๒๐] นงเยาว์ อุทุมพร, “ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต ๓”, **รายงานการวิจัย**, (คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๐), หน้า ๔๖ – ๔๗.

วิถีพุทธกับคุณลักษณะของนักเรียนเรียบร้อยแล้ว พบว่า กระบวนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ขั้นดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา ขั้นประเมินและเผยแพร่ผลการดำเนินการขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ส่งผลต่อคุณลักษณะของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๐๐[๑๒๑]

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย และคณะ ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ: ศึกษากรณีโรงเรียนวิถีพุทธ ๑๐ เขตพื้นที่การศึกษา" ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธจะต้องดำเนินการและบริหารโดยทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม ทั้งวัดชุมชนผู้ปกครอง ครูอาจารย์ผู้บริหาร ผู้เรียนและผู้บริหารการศึกษาในพื้นที่ เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามที่ผู้เรียน ผู้บริหารอาจารย์ ผู้ปกครองและทุกฝ่ายต้องการการจัดสรรทรัพยากร จะต้องทั่วถึงโดยผู้บริหารทุกระดับจะต้อง ปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน หรือมาตรฐานเดียวกัน เพื่อให้เกิดโรงเรียนวิถีพุทธตามต้องการ จังหวะการพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและ ลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างที่สถานศึกษา สามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

๑. ขั้นเตรียมการ ที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและ ฉันทะ

๒. ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ที่จะเป็นปัจจัย เป็นกิจกรรมเป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม

๓. ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้มีเรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็น หัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

๔. ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดที่จะช่วยให้การดำเนินทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วยท่าทีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน

๕. ขั้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง ที่เน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้น ๆ ด้วยหลักอิทธิบาท ๔ และอุปัญญาตธรรม ๒

๖. ขั้นประเมินผลและเผยแพรผลดำเนินการ ที่จะนำข่อมูลผลการดำเนินงานสูการเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบตอ ๆ ไป เชน ในปตอ ๆ ไป หรือใชกับโครงการตอเนื่องอื่น และนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจงแก้ผู้เกี่ยวของใหทราบตามขั้นตอน

ขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธโดยสังเขป มีดังนี้การเตรียมการเป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ ดังนี้

๑. การหาที่ปรึกษาแหล่งศึกษาและเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิเป็น ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมีศรัทธาและความรู้ชัดเจนในหลักพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็น

---

[๑๒๑] ดวงธิดา ฟูตระกูล, "กระบวนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่ส่งผลต่อคุณลักษณะของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธในอำเภอปากพลี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครนายก", **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

แบบอย่างในสังคมได้เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีลปฏิบัติธรรมเป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

๒. การเตรียมบุคลากรคณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชนให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธาและฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญารู้เข้าใจทิศทางจากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาร่วมกัน ความสำเร็จด้านการพัฒนาคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจงการสัมมนา จนถึงการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

๓. การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์และแผนงานที่ชัดเจนทั้งระยะยาวในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกันจะเป็นหลักประกัน ความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดีเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

ขั้นตอนการดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๑. การอยู่ใกล้คนดีใกล้ผู้รู้มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒. การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี

๓. มีกระบวนการคิดที่ดีคิดถูกวิธีโดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม

๔. ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม

ขั้นตอนการดำเนินการพัฒนาระบบไตรสิกขาจุดเน้นการดำเนินการพัฒนาคือ นักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรและกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น เป้าหมายของการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิตที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ ในที่สุดนอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้ว สถานศึกษาต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองด้วยเพราะบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือครูและผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้น ยิ่งบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไรจะยิ่งส่งผลดี ต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนาบุคลากรและลักษณะ บุคลากรที่เหมาะสมการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดี หากขั้นเตรียมการขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบและขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดจัดการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาผู้เรียน

ขั้นตอนการดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูและสนับสนุนที่เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกันปรารถนาดีต่อการพัฒนา ผู้เรียนหรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นตอนนี้คือการนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้การให้คำปรึกษา และชี้แนะผู้ปฏิบัติการให้ความช่วยเหลือทาง วิชาการฯลฯ การสนับสนุนทั้งทรัพยากรข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการอันจะเป็นฐานของการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง หรือเป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่าง เหมาะสมต่อไป

ขั้นตอนการปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบการบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้นทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานให้เป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่องคือการมีอิทธิบาท ๔ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา และอุปัญญาตธรรม ๒ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อใน การพากเพียร) เป็นต้น

ขั้นตอนการประเมินผลและการเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์เชื่อถือได้ให้ข้อมูลที่ชัดเจนที่สามารถนำสู่การเผยแพร่[๑๒๒]

สรุปความได้ว่าการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ คือ มีการเตรียมบุคลากรผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากร ที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนาเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาวุฒิธรรม ในการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่ชัดเจน

วิไล วิทย์ประเสริฐกุล ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า

๑. ด้านการเตรียมการ มีการหาที่ปรึกษา การเตรียมบุคลากร และกำหนดเป้าหมาย โดยที่มีปัญหาดังนี้ การที่นักเรียนยังขาดความเข้าใจแนวปฏิบัติตามแนววิถีพุทธ ผู้ปกครองมีภารกิจไม่ให้ความสำคัญกับวิถีพุทธ และบุคลากรยังขาดความเข้าใจในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. ด้านการดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ มีการจัดหลักสูตรสถานศึกษามีการจัดการเรียนการสอนเพื่อเตรียมกิจกรรมนักเรียน ปัญหาคือ ครูยังขาดความรู้และประสบการณ์ในการจัดการเรียนรู้แนววิถีพุทธและขาดงบประมาณ

๓. ด้านการดำเนินการพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา มีการจัดการพัฒนาครูตามระบบไตรสิกขา ปัญหาคือ การขาดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

๔. ด้านการนิเทศดูแลใกล้ชิด มีลักษณะความเป็นกัลยาณมิตร ยังมีปัญหา คือ ขาดการนิเทศครูดูแลใกล้ชิดอย่างต่อเนื่อง

๕. ด้านการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง มีการนำข้อมูลในการบริหารด้านต่าง ๆ มาใช้ในการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่องด้านการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง ด้านนี้ไม่พบปัญหา

๖. ด้านการประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน มีการประเมินเมื่อสิ้นสุดแผนปฏิบัติ นำการเผยแพร่หรือ รายงานให้ผู้เกี่ยวข้องทราบโดยจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ ด้านนี้ไม่พบปัญหา[๑๒๓]

---

[๑๒๒] สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย (และคณะ), “การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ : ศึกษากรณีโรงเรียนวิถีพุทธ ๑๐ เขตพื้นที่การศึกษา”, **รายงานวิจัย**, (คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๗๒.

[๑๒๓] วิไล วิทย์ประเสริฐกุล, “การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะครุศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

สาลี่ ท่าเหล็ก ได้วิจัย เรื่อง “การศึกษาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ ๑ – ๒ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี” ผลการวิจัยพบว่า

๑ สภาพการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสภาพรวมอยู่ในระดับมากและเป็นรายขั้นตอนอยู่ในระดับมาก ๕ ขั้น เรียงตามลำดับการปฏิบัติจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ขั้นเตรียมการและขั้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง อยู่ในระดับปานกลาง ๑ ขั้น คือขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

๒ ผลการเปรียบเทียบสภาพการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ของผู้บริหารสถานศึกษา จำแนกตามขนาดสถานศึกษาขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ โดยภาพรวมและรายขั้นตอนไม่แตกต่างกัน

๓ ผลการเปรียบเทียบสภาพการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาจำแนกตามเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี เขต ๑ เขต ๒ และเขต ๓ โดยภาพรวมและรายขั้นตอนไม่แตกต่างกัน

๔ ปัญหาที่พบมากที่สุดในแต่ละขั้นและแนวทางแก้ปัญหาในการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ๓ อันดับแรก คือ ปัญหาในขั้นเตรียมการ บุคลากรที่เกี่ยวข้องยังขาดความรู้ความเข้าใจแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ มีแนวทางแก้ไขปัญหาตามลำดับ คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดอบรมและจัดทำเอกสารเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ศึกษาดูงานหรือ จัดสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดประชุมปรึกษาหารือ และวางแผนร่วมกันในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดแนวปฏิบัติไปในทางเดียวกัน ปัญหารองลงมาคือขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา การกำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ไม่หลากหลายและขาดความต่อเนื่อง ในการปฏิบัติมีแนวทางแก้ปัญหาตามลำดับ คือ มีการนิเทศกำกับ ติดตามการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ส่งคณะครูเข้ารับการอบรม ศึกษาดูงานการจัดกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นต้นแบบ และปัญหาขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ไม่ชัดเจน มีแนวทางแก้ปัญหาตามลำดับ คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การนิเทศ กำกับ ติดตาม และให้คำแนะนำหรือศึกษาหาความรู้จากเอกสาร หรือคู่มือแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ[๑๒๔]

ธีรศักดิ์ บึงมุม ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทและการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ แหล่งข้อมูลที่สุ่มใช้วรรณกรรมในการศึกษาเอกสารประกอบด้วย หลักการและทฤษฎีการบริหารการศึกษา สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและศึกษาดูงานสถานศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นเลิศ (Best practice criteria) และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์แบบอุปนัยได้กระบวนการการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านการเรียนการสอน ด้านการบริหารจัดการ ด้านกิจกรรมพื้นฐาน และด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

---

[๑๒๔] สาลี่ ท่าเหล็ก, “การศึกษาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ ๑ – ๒ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏาญจนบุรี, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

ผลการศึกษาพบว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือมาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ สังเคราะห์ปัญหาอุปสรรคการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธได้ดังนี้

๑. บริบทของการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ คือจุดเน้นของโรงเรียนวิถีพุทธ ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ และการจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งประกอบด้วย

๑) ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม

๒) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ

๓) ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่กำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนาการสอน

๔) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในการปฏิบัติต่อกัน ระหว่างครูและนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น

๕) ด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุนติดตาม ประเมินผล และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ซึ่งการจัดสภาพแต่ละด้านจะมุ่งให้เกิดการพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินไปอย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ เช่น การจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติสภาพแวดล้อมที่จะช่วยให้มีจิตใจที่สงบ ส่งเสริมปัญญากระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรมที่กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นการกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียนการสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ชัดเจน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เอื้ออาทรเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตาและวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น

๒. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ มีขั้นตอนสำคัญ เช่น

๑) การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากรที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา

๒) การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จัดเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาวุฒิธรรมในการพัฒนาผู้เรียน

๓) การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่จัดไว้ข้าต้น

๔) การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ด้วยท่าทีของความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน

๕) มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยอิทธิบาท ๔ และหลักอุปัญญาตธรรม คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียรเป็นต้น

๖) ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการบริหารแต่เป็นฐานสู่การพัฒนาในลำดับต่อไป

๓. ลักษณะการเกื้อกูลสัมพันธ์ โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน จะมีลักษณะของความร่วมมือทั้งสถานศึกษา บ้าน วัด และสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน ด้วยศรัทธาและฉันทะที่จะพัฒนาทั้งนักเรียนและสังคม ตามวิถีพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

๔. การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธแม้จะยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่บุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารและครูมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นปัจจัยให้ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดีทั้งการเป็นผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษามีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องหลากหลายวิธีการ ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ลด ละ เลิก อบายมุข การถือศีล ๕ เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น

๕. สภาพและองค์ประกอบที่มีปัญหาในการจัดการส่งเสริมให้เกิดวิถีพุทธมีประเด็นสำคัญที่พบว่า หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียน และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัดก็คือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษา ที่แทรกในทุกองค์ประกอบ หรือกำหนดในระดับการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป[๑๒๕]

อมรรัตน์ แก้วมะ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑” ผลการวิจัยพบว่า

๑. กระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกขั้นโดยกระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธขั้นการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องสูงกว่าด้านอื่น ๆ

๒. ประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้านโดยการบริหารจัดการมีประสิทธิผลมากกว่าด้านอื่น ๆ

๓. กระบวนการบริหารจัดการศึกษา และประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ จำแนกตามสถานภาพโดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ แต่เมื่อจำแนกตามประเภทของโรงเรียนพบว่า บุคลากรที่อยู่โรงเรียนที่มีประเภทแตกต่างกันมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันและไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพ และประเภทของโรงเรียน

๔. กระบวนการบริหารจัดการศึกษากับประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ โดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

---

[๑๒๕] ธีระศักดิ์ บึงมุม “การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน” **วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยปทุมธานี**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม, ๒๕๕๙): บทคัดย่อ.

๕. กระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ ขั้นการดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ขั้นการประเมินผลการเผยแพร่ผลการดำเนินการ ขั้นการดำเนินการพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา และขั้นเตรียมการ สามารถทำนายประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ โดยมีอำนาจพยากรณ์ร้อยละ ๖๕.๗๐ และมีความคลาดเคลื่อนเท่ากับ ๐.๓๑๙

๖. ในการวิจัยครั้งนี้ได้เสนอแนวทางเพื่อยกระดับประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปใช้ต่อไป[๑๒๖]

จรง สุขเกษม ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี” พบว่า รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี ประกอบด้วย

๑. การบริหารวิชาการที่สำคัญ ๆ คือ ด้านการจัดการหลักสูตรสถานศึกษา มีการกำหนดพุทธธรรมและคุณธรรมเพิ่มเติมในวิสัยทัศน์ของหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ มีการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้สอดแทรกพุทธธรรมคุณธรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในรายวิชาต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียน ใช้หลักไตรสิกขาผ่านการจัดการเรียนรู้และวิถีชีวิต (การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น) ด้านการนิเทศการเรียนการสอน มีการดำเนินงานตามกระบวนการและขั้นตอนทั่วไปมาปรับใช้

๒. การบริหารงบประมาณ ที่สำคัญ ๆ คือ ในด้านการจัดตั้งงบประมาณมีการกำหนดพุทธธรรมคุณธรรมไว้ในแผนกลยุทธ์โรงเรียน ด้านการบริหารงบประมาณ มีการจัดสรรเบิกจ่ายงบประมาณและรายงานผลตามปกติ ด้านการระดมทรัพยากรและบริหารพัสดุสินทรัพย์ มีการใช้ทรัพยากรในชุมชนร่วมมือกับบุคคล หน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้มีประสิทธิภาพ และด้านการตรวจสอบติดตามและประเมินผล คือ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม

๓. การบริหารงานบุคคล ที่สำคัญ ๆ คือ ด้านการวางแผนและการสรรหา มีการกำหนดให้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเป็นแกนหลักในการดำเนินงานโดยมีการจัดหาที่ปรึกษา เช่น พระภิกษุ คฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิมาเสนอแนะ ด้านการพัฒนาบุคลากรและวินัย มีการพัฒนาบุคลากรตามจรรยาบรรณวิชาชีพครูโดยบูรณาการให้สอดคล้องกับวิถีพุทธมุ่งหวังให้เกิดคุณลักษณะผู้บริหารโรงเรียน ครู เป็นแบบอย่างที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร ด้านการสร้างขวัญกำลังใจ มีการยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ครูและบุคลากรภายนอก ที่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลทั่วไป และด้านการประเมินบุคลากร มีการให้ผู้เรียน เพื่อนครู ผู้บริหารโรงเรียน มีส่วนร่วมในการประเมินผลการปฏิบัติงาน

๔. การบริหารทั่วไป ที่สำคัญ ๆ คือด้านการดำเนินงานกิจกรรมนักเรียน มีการจัดการกิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมการดำเนิน

---

[๑๒๖] อมรรัตน์ แก้วมะ, “การบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

ชีวิตของผู้เรียนที่เน้นการปฏิบัติตามคุณธรรมในครอบครัวไทย ด้านการพัฒนาอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม มีการสร้างบรรยากาศ อาคารสถานที่ ห้องเรียน สภาพแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ ให้สะอาด สวยงาม ร่มรื่น ปลอดภัย ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมีการประชุมชี้แจงและเปิดโอกาสให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในภารกิจต่าง ๆ ตลอดจนการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียน บ้าน วัด ชุมชนและด้านการประชาสัมพันธ์และการสร้างเครือข่ายมีการจัดให้มีเครือข่ายเพื่อแสวงหาความร่วมมือตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธด้านต่าง ๆ กับบุคคล สถานศึกษา องค์ประกอบหน่วยงานภาครัฐและเอกชน[๑๒๗]

วุฒิชัย วีระวัฒน์ ได้วิจัยเรื่อง “การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในจังหวัดชลบุรี” ผลการวิจัยพบว่า

๑. การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในจังหวัดชลบุรี โดยภาพรวมมีการดำเนินงานอยู่ในระดับมากและเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีการดำเนินงานอยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ

๒. การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดชลบุรี จำแนกตามตำแหน่ง ในภาพรวมด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลการผลิต และด้านผลกระทบ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

๓. การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดชลบุรี ในภาพรวมปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ[๑๒๘]

พระระพีพัฒน์ หาญโสภา ได้ศึกษาวิจัย “ประเมินโรงเรียนวิถีพุทธ ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา ๒๕” โดยใช้รูปแบบการประเมิน CIPP Model เป็นการวิจัยประเมินผล (Evaluation Research) แบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะที่ ๑ ใช้การสนทนากลุ่ม ระยะที่ ๒ การวิจัยเชิงสำรวจ ผลการวิจัยพบว่า

๑. ด้านบริบท พบว่า การดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ มีความเหมาะสมตามนโยบายเป้าหมายความต้องการความจำเป็นและความคาดหวังต่อโรงเรียนวิถีพุทธนั้น มีความเหมาะสมสอดคล้องกับแนวนโยบายทางการศึกษาในระดับมากทุกองค์ประกอบ โดยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ รูปแบบการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธสอดคล้องกับแนวปฏิบัติ และหลักธรรมทางพุทธศาสนาศิลปวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นนั้น ๆ และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม วิถีการดำรงชีวิตในชุมชน

๒. ด้านปัจจัยนำเข้า พบว่า ความเหมาะสมของปัจจัยนำเข้าที่กำหนดไว้ จำแนกตามปัจจัยทางการบริหาร ประกอบด้วย ทรัพยากรบุคคล งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการนั้นมีความเหมาะสมระดับมากทุกองค์ประกอบ ที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านบุคลากร ผู้บริหารและครูใช้

---

[๑๒๗] จรง สุขเกษม, “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

[๑๒๘] วุฒิชัย วีระวัฒน์, “การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในจังหวัดชลบุรี”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต,** (คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

ทักษะในการสื่อสารที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต และผู้บริหารมีทักษะในการบริหารการศึกษาบนพื้นฐานของความถูกต้องดีงาม ตามหลักธรรมาธิปไตย โดยยึดถือหลักการ หลักเหตุผล หลักความจริง ความถูกต้อง ความเป็นธรรมเป็นประมาณในการบริหารจัดการ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือโรงเรียนได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

๓. ด้านกระบวนการ พบว่า ระดับการปฏิบัติงานตามแนวปฏิบัติที่กำหนดไว้ในการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ โดยภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากทุกองค์ประกอบ องค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการจัดสภาพแวดล้อม โรงเรียนดำเนินการจัดระบบดูแลอาคารสถานที่ภูมิทัศน์พื้นที่โดยรอบบริเวณโรงเรียนให้มีความสะอาด ร่มรื่น สวยงาม เป็นระเบียบ ปลอดภัย ให้ความรู้สึกผ่อนคลายสบายกายใจอยู่เสมอ มีบรรยากาศสงบเงียบ เรียบง่าย ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ร่มรื่น ใกล้ชิดกับชุมชน สะอาด มีระเบียบ ทันสมัย มีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และคุณธรรม และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ กล่าวคือ โรงเรียนจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีความสามารถในการประเมินสารสนเทศอย่างลึกซึ้งครบถ้วนรอบด้าน และอย่างรู้เท่าทัน

๔. ด้านผลผลิต พบว่า ผลการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธการแสดงออกของนักเรียนตามการรับรู้ของผู้บริหาร และครู คือ ผู้เรียนมีพัฒนาการตามหลักภาวนา ๔ ประกอบด้วย กาย ศีล สมาธิ และปัญญา หรือนักเรียนมีพัฒนาการทางกาย พัฒนาการทางสังคม พัฒนาการทางจิตใจ และพัฒนาการทางปัญญา โดยภาพรวมนักเรียนมีลักษณะการแสดงออกอยู่ในระดับ มาก ทุกองค์ประกอบ ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านพัฒนาการด้านจิตใจ คือ นักเรียนมีสุขภาพจิตที่ดี ร่าเริงแจ่มใส เบิกบาน ปฏิบัติตนต่อพ่อแม่ ครู ญาติผู้ใหญ่ด้วยความเคารพ มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ (กตัญญูกตเวที) มีจิตใจเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันต่อกัน ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านพัฒนาการด้านปัญญา กล่าวคือ นักเรียนมีทักษะในการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ด้วยวิธีการที่ถูกต้อง เข้าใจและรู้คุณค่าแท้ของสรรพสิ่งตามหลักธรรมโยนิโสมนสิการ

๕. ด้านผลกระทบ โดยภาพรวม พบว่าผลกระทบหรือผลที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ส่งผลต่อบ้านวัดและโรงเรียนโดยภาพรวมมีการปฏิบัติ อยู่ในระดับมาก ทุกองค์ประกอบ โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ผลกระทบต่อโรงเรียน มีการปรับปรุงตกแต่งอาคารสถานที่ให้ร่มรื่น สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามมาก ผู้ปกครอง/ชุมชนมีความพึงพอใจในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากขึ้น และผู้บริหารและครู มีการพัฒนาตนเองให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนและชุมชน สังคม ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านผลกระทบต่อวัด กล่าวคือวัดมีส่วนร่วมและมีบทบาทในการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาให้แก่นักเรียน[๑๒๙]

สมคิด โพธิ์จุมพล ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ: กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต ๑” ผลการวิจัย พบว่าการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธจะบรรลุตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพมีองค์ประกอบ คือ

---

[๑๒๙] พระระพีพัฒน์ หาญโสภา, “ประเมินโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๒๕”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาเขตขอนแก่น**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑๐ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๗): บทคัดย่อ.

๑. ด้านปัจจัย ผู้บริหารสถานศึกษา จะต้องเป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ ปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีความศรัทธา มีคุณลักษณะที่ดี มีพรหมวิหาร ๔ ประพฤติปฏิบัติตามหลักของพุทธศาสนา โดยเฉพาะศีลห้า ซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และชุมชน เป็นกัลยาณมิตร สร้างความสัมพันธ์ เป็นแกนนำในการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับผู้นำท้องถิ่น เป็นผู้นำในการแก้ปัญหาการบริหารจัดการศึกษา ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นรวมทั้ง บ้าน วัด โรงเรียน เข้ามามีส่วนร่วม กำหนดวิสัยทัศน์จัดทำหลักสูตร ปรับปรุงภูมิทัศน์และปรับปรุงกายภาพและสิ่งแวดล้อม พัฒนาตน โดยการศึกษาค้นคว้าและเข้ารับการอบรม มีการนิเทศอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ส่วนปัจจัย ครู มีคุณลักษณะที่ดี มีพรหมวิหาร ๔ พัฒนาตนอย่างต่อเนื่องโดยเข้าร่วมประชุม อบรม ศึกษา ค้นคว้า ดูงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ปฏิบัติตามพันธกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของโรงเรียน ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนและชุมชน มีคุณธรรม จริยธรรม คุณลักษณะที่พึงประสงค์ เป็นแบบอย่างที่ดีในการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น เป็นกัลยาณมิตรที่ดีกับศิษย์ เพื่อนร่วมงาน สังคม ศรัทธาต่อพุทธศาสนาด้วยความบริสุทธิ์ใจ มีศีล โดยระวังรอบคอบ มีระเบียบวินัย มีสมาธิ โดยมีความมุ่งมั่น มีน้ำใจ มีปัญญาโดยสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ใหม่ ความเชื่อ ทัศนคติและค่านิยมอย่างมีเหตุผล วางแผนการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ เน้นให้ผู้เรียนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีพัฒนาการเรียนรู้ด้านพฤติกรรม จิตใจและปัญญาโดยสอดแทรกบูรณาการเข้ากับแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ

๒. ด้านกระบวนการ ผู้บริหารและครูร่วมประชุมวางแผนจัดทำหลักสูตร หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ มีการจัดการเรียนการสอนบูรณาการสอนไตรสิกขาทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันทุกช่วงชั้น ใช้สื่อการเรียนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน นิมนต์พระสงฆ์มาสอนอย่างสม่ำเสมอ มีการวัดผลประเมินผลตามสภาพจริงด้วยวิธีที่หลากหลาย โดยเปิดโอกาสให้ครู นักเรียน และชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน รวมทั้งการส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาร่วมกับพระสงฆ์ ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๓. ด้านผลผลิต โรงเรียนเน้นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองผือ ๑๔ ประการ ได้แก่ ๑) บริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่าแท้ ๒) ดูแลร่างกายและแต่งกายเรียบร้อย ๓) ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม ๔) มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ๕) มีวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงเวลา ๖) สามารถพึ่งตนเองได้ ๗) มีความกตัญญูและตอบแทนคุณ ๘) มีจิตใจเมตตา กรุณา ๙) ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร ๑๐) มีสุขภาพจิตดี ร่าเริง แจ่มใส เบิกบาน ๑๑) มีศรัทธาและมีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย ๑๒) รู้บาป - บุญ คุณ - โทษ ประโยชน์ - มิใช่ประโยชน์ ๑๓) ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์พัฒนางานอยู่เสมอโดยเปิดโอกาสให้ชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลด้วย และ ๑๔) รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา[๑๓๐]

---

[๑๓๐] สมคิด โพธิ์จุมพล, “การบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต**, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

วาสนา ต๊ะกาบโค ได้ทำ “การประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อเสนอตัวอย่างยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพ ได้พบว่า

๑. การดำเนินการของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ มีการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก โดยดำเนินการทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านปัจจัยประกอบด้วย คุณลักษณะที่ดีของบุคลากรในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ การดำเนินการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ การจัดการด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ด้านกระบวนการประกอบด้วย การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา การจัดบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร การจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านผลผลิตประกอบด้วยการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา อย่างบูรณาการของผู้เรียน และด้านผลกระทบประกอบด้วยบ้าน ชุมชน วัด โรงเรียน (บ ว ร) ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. ยุทธศาสตร์การพัฒนาการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธให้มีคุณภาพ ซึ่งยุทธศาสตร์หนึ่งที่พบคือ ด้านการส่งเสริมพัฒนาระบบบริหารจัดการ เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน มีกระบวนการดำเนินการเป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่องเป็นวงจรคุณภาพ และเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง มีการสื่อสารเชื่อมประสานกันทุกฝ่ายเพื่อสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดี บรรยากาศขององค์กรเป็นแบบกัลยาณมิตรตามแนวทางวิถีพุทธ[๑๓๑]

สุวิมล ว่องวาณิช ได้วิจัยเรื่อง “การสังเคราะห์เทคนิคที่ใช้ในการประเมินความต้องการจำเป็นในวิทยานิพนธ์ของนิสิตครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” มีจุดมุ่งหมายเพื่อสังเคราะห์เทคนิคที่ใช้ในการประเมินความต้องการจำเป็นในวิทยานิพนธ์ของนิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยประกอบด้วยวิทยานิพนธ์ที่ใช้เทคนิคการประเมินความต้องการจำเป็นของนิสิตที่ทำขึ้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๔๐ จำนวนทั้งสิ้น ๒๓๒ เรื่อง เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยแบบบันทึกข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ให้นิยามความต้องการจำเป็นที่อิงโมเดลการแก้ไขปัญหาซึ่งหากไม่ได้รับการสนองตอบจะทำให้เกิดสภาวะที่ไม่พึงประสงค์ มีการศึกษาความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่มากที่สุด รองลงมาเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากร และการนิเทศการสอน งานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาความต้องการของกลุ่มผู้ให้บริการโดยเป็นความต้องการของครู อาจารย์ สำหรับการศึกษาความต้องการจำเป็นของกลุ่มผู้รับบริการเป็นความต้องการจำเป็นของนักเรียน งานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาความต้องการด้านกระบวนการและปัจจัยมากกว่าด้านผลผลิต วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสำรวจด้วยแบบสอบถามมากที่สุด รองลงมา คือการสัมภาษณ์ ลักษณะของเครื่องมือวิจัยเป็นแบบมาตรประมาณค่าที่มีรูปแบบการตอบสนองเดี่ยว ข้อมูลวิจัยเป็นเชิงปริมาณมากกว่าเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนใหญ่ใช้สถิติภาคบรรยาย ได้แก่ การใช้ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน รองลงมาคือ ความถี่และร้อยละ การนำเสนอข้อมูลส่วนใหญ่มีการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น งานวิจัยส่วนใหญ่

---

[๑๓๑] วาสนา ต๊ะกาบโค, “การประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

ไม่ได้ทำการประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ซึ่งมี ๓ ขั้นตอน ดำเนินการเพียงขั้นตอนการระบุความต้องการจำเป็น ส่วนอีกสองขั้นตอนที่เหลือ ไม่ได้ทำ[๑๓๒]

พิมพ์ลักษณ์ เฮงสมบูรณ์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์เพื่อพัฒนาครูมืออาชีพ" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑) ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูมืออาชีพ ๒) ปัจจัยสาเหตุที่ส่งผลต่อความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูมืออาชีพ ๓. แนวที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูมืออาชีพ การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสำรวจและการสนทนากลุ่มในการเก็บรวบรวมข้อมูล กลุ่มตัวอย่างเป็นครูในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน ๔๔๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามการปฏิบัติงานของครูมืออาชีพ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ลิสเรล และใช้เทคนิค Modiified Priority Needs Index ($PNI_{Modiified}$) ในการจัดลำดับความสำคัญ สำหรับการสนทนากลุ่ม เก็บข้อมูลโดยใช้การสนทนากลุ่มกับผู้เชี่ยวชาญและผู้บริหารสถานศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑. ครูมีความจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาด้านความรับผิดชอบในวิชาชีพมากที่สุด รองลงมา คือ ด้านการจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียน ด้านการวางแผนและการเตรียมการสอน และด้านการจัดการเรียนการสอน

๒. โมเดลลิสเรลที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ และตัวแปรในโมเดลสามารถอธิบายความแปรปรวนของความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูมืออาชีพในการปฏิบัติงานได้ร้อยละ ๗ ผลการวิเคราะห์ลิสเรลพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูมากที่สุดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ คือตัวแปรทัศนคติในการปฏิบัติงาน

๓. ผลการวิเคราะห์ลิสเรลพบว่า แนวทางที่ส่งผลต่อการพัฒนาครูในโมเดลไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แต่มีแนวโน้มว่าการมีพี่เลี้ยง/ผู้เชี่ยวชาญแนะนำงาน รองลงมาคือ การสัมมนาวิชาการจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด

นอกจากนี้ยังได้สรุปผลการวิจัยที่พบเพิ่มเติมอีกดังนี้

๑. การปฏิบัติงานของครูมืออาชีพ จำแนกตามแต่ละด้านของการปฏิบัติงานการปฏิบัติงานของครูมืออาชีพด้านการวางแผนและการเตรียมการสอน ด้านการจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียน ด้านการจัดการเรียนการสอน และด้านความรับผิดชอบในวิชาชีพอยู่ในระดับค่อนข้างสูง เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า ด้านที่ครูมีการปฏิบัติค่อนข้างสูงที่สุด คือ การจัดการเรียนการสอน รองลงมา คือ การวางแผนและการเตรียมการสอน ตามด้วยการจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียน และความรับผิดชอบในวิชาชีพเป็นด้านที่ครูมีการปฏิบัติน้อยที่สุด

๒. การประเมินความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของครูมืออาชีพพบว่าด้านความรับผิดชอบในวิชาชีพ เป็นด้านที่มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุดที่ครูควรได้รับการพัฒนา

---

[๑๓๒] สุวิมล ว่องวาณิช, "การสังเคราะห์เทคนิคที่ใช้ในการประเมินความต้องการจำเป็นในวิทยานิพนธ์ของนิสิตครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย",**รายงานการวิจัยวารสารวิธีวิทยาการวิจัย**, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

รองลงมา ได้แก่ การจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียน การวางแผนและการเตรียม การสอน และการจัดการเรียนการสอน ตามลำดับ

๓. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูมืออาชีพในการปฏิบัติงาน เมื่อพิจารณาอิทธิพลรวมที่ส่งผลต่อปัจจัยความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูมืออาชีพในการปฏิบัติงาน พบว่า ปัจจัยด้านตัวครูส่งผลต่อความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูมืออาชีพในการปฏิบัติงานอย่างมีนัยสำคัญ[๑๓๓]

ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม ได้ศึกษาเรื่อง “แนวทางการพัฒนาสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครู: การประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) วิเคราะห์ความต้องการจำเป็นสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครู ๒) วิเคราะห์ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับ นักศึกษาครู และ ๓) ศึกษาแนวทางในการพัฒนาสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครู การดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑. การระบุความต้องการจำเป็น (Needs identification) ๒. การวิเคราะห์สาเหตุความต้องการจำเป็น (Needs analysis) และ ๓. การกำหนดแนวทางแก้ไข (Needs solution selection) โดย ๒ ขั้นตอนแรกใช้การสำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถามกับนักศึกษาครูจากคณะ ครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยของรัฐและมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ปีการศึกษา ๒๕๕๘ จำนวน ๖๐๐ คน ได้มาโดยการสุ่มแบบ ๒ ขั้นตอน (Two stage random sampling) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าดัชนีความต้องการจำเป็น (Modified Priority Index: $PNI_{modified}$) วิเคราะห์โมเดลปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครูด้วยโปรแกรม LISREL version ๘.๗๒ และขั้นตอนการกำหนดแนวทางการพัฒนาสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครู ใช้การสัมภาษณ์และการประเมินเพื่อจัดลำดับความสำคัญจากผู้ทรงคุณวุฒิด้าน วิชาชีพครู และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัย จำนวน ๒๔ คน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การความถี่ และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ความต้องการจำเป็นสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครู ค่าดัชนีความต้องกาจำเป็น ($PNI_{Modified}$) สมรรถนะในการวิจัยพบว่า ในภาพรวมมีค่าเท่ากับ ๐.๓๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าดัชนีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด ได้แก่ ด้านความรู้ในการวิจัย และด้านความสามารถในการวิจัย (๐.๓๘ เท่ากัน) รองลงมาคือด้านจรรยาบรรณ (๐.๒๘)

๒. ผลการพัฒนาและตรวจสอบโมเดลเชิงสาเหตุความต้องการจำเป็นสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครู โมเดลเชิงสาเหตุความต้องการจำเป็นสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครูมีความสอด คล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยพิจารณาจากค่าไค-สแควร์ (Chi - square) ซึ่งมีค่าเท่ากับ ๑๐.๘๑๐ ที่องศาอิสระเท่ากับ ๑๗ ค่าความน่าจะเป็น (p) เท่ากับ ๐.๘๖๖ ค่าดัชนีวัดความกลมกลืน (GFI) เท่ากับ ๐.๙๙๖ ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (AGFI) เท่ากับ ๐.๙๘๘ และค่าดัชนีรากที่สองของค่าเฉลี่ยกำลังสองของส่วนที่เหลือ (RMR) เท่ากับ ๐.๐๐๕

---

[๑๓๓] พิมพ์ลักษณ์ เฮงสมบูรณ์, “การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์เพื่อพัฒนาครูมืออาชีพ”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

๓. ผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครู แนวทางการพัฒนาสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครูพบว่ามี ๑๐ แนวทาง และผลการจัดลำดับความสำคัญแนวทางการพัฒนาสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษา ครู พบว่า ผู้ประเมินส่วนใหญ่ให้น้ำหนักความสำคัญในแนวทางที่ ๕ ทดลองทำวิจัยผ่านกระบวนการปฏิบัติจริง ให้นักศึกษาฝึกฝนอย่างต่อเนื่องจนเกิดความชำนาญสูงที่สุดเป็นลำดับแรก รองลงมาคือ แนวทางที่ ๑ จัดกระบวนการเรียนการสอนด้วยการจัดการเรียนรู้แบบวิจัยเป็นฐาน (Research-Based Learning) และแนวทางที่ ๒ จัดระบบพี่เลี้ยงและระบบการโค้ช (Coaching) ให้เรียนรู้จากผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัย หรือครูต้นแบบด้านการวิจัย ตามลำดับ[๑๓๔]

นันธิมา ศรีสุวรรณ ได้วิจัยเรื่อง “ความต้องการจำเป็นเพื่อการปรับปรุงการประกันคุณภาพภายใน โรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานราธิวาส” เป็นการศึกษาความต้องการจำเป็นเพื่อการปรับปรุงการประกันคุณภาพภายใน โรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานราธิวาส โดยเครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ ครู จำนวน ๘๐ คน โดยใช้กรอบแนวคิดของการประกันคุณภาพภายในตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วย ๔ มาตรฐาน คือ มาตรฐานคุณภาพผู้เรียน มาตรฐานด้านการเรียนการสอน มาตรฐานด้านบริหารและการจัดการ มาตรฐานด้านการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผลการศึกษาพบว่า

๑. สภาพที่เป็นจริงกับสภาพที่ควรจะเป็นทุกมาตรฐานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ทุกมาตรฐาน

๒. ลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นเรียงตามลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ มาตรฐานด้านการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ มาตรฐานคุณภาพผู้เรียน มาตรฐานด้านบริหารและการจัดการ และมาตรฐานด้านการเรียนการสอน

๓. สาเหตุของความต้องการจำเป็น มาตรฐานด้านการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ สถานศึกษาไม่ให้ความสำคัญกับชุมชน เพราะกลัวเกิดความยุ่งยาก วุ่นวาย เมื่อชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม มาตรฐานคุณภาพผู้เรียน คือ ผู้สอนไม่มีการวิเคราะห์ผลงานหรือชิ้นงานให้นักเรียนทราบถึงวิธีการที่ถูกต้องว่าเป็นอย่างไร มาตรฐานด้านบริหารและการจัดการ คือ สถานศึกษาไม่ให้ความสำคัญกับความพึงพอใจของผู้เรียน ผู้ปกครองและชุมชน และมาตรฐานด้านการเรียนการสอน คือ ผู้สอนไม่ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบให้กับผู้เรียนที่มีปัญหาทางด้านการเรียนการสอนและด้านอื่น ๆ

๔. แนวทางแก้ไขของความต้องการจำเป็นตามมาตรฐาน มาตรฐานด้านการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ โรงเรียนต้องมีการสำรวจสภาพปัญหาและความต้องและความคิดเห็นของชุมชนว่ามีความต้องการอย่างไร มาตรฐานคุณภาพผู้เรียน คือ ผู้สอนต้องมีการชื่นชมหรือเสนอแนะแนวทางการแก้ไขผลงานนักเรียนในทุกชิ้นงาน มาตรฐานด้านบริหารและการจัดการ คือ โรงเรียนต้องมีการมอบหมายบุคลากรรับผิดชอบในการสำรวจข้อมูลแล้วนำมาแก้ไขปรับปรุง และมาตรฐานด้าน

---

[๑๓๔] ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม, “แนวทางการพัฒนาสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครู: การประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์”, **รายงานวิจัย**, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ.

การเรียนการสอน คือ ผู้บริหารต้องจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่บุคลากรในโรงเรียนในเรื่องการวิจัยการวิเคราะห์หลักสูตร[๑๓๕]

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้วิจัยสนใจผลงานวิจัยการศึกษาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๖ ขั้นตอน (ขั้นเตรียมการ ขั้นจัดสภาพและองค์ประกอบขั้นพัฒนาตามระบบไตรสิกขา ขั้นดูแลใกล้ชิด ขั้นปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินการ) โดยเฉพาะผลงานวิจัยของ สาลี่ ท่าเหล็ก ซึ่งมีการเรียงลำดับขั้นตอนการบริหารจัดการ พร้อมเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไขใน ๓ ลำดับแรกของแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการ และสนใจผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความต้องการจำเป็น เพราะทำให้ผู้วิจัยเข้าใจและได้แนวทางการทำวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยเรื่องการศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างมาก

ทั้งนี้ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยในรูปแบบของวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธแบบสมบูรณ์ ซึ่งหมายถึง การดำเนินงานตามขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ขั้นการพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ขั้นปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่องและขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินการ โดยศึกษาใน ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยศึกษาทั้งสภาพการดำเนินงานจริงและสภาพการดำเนินงานที่คาดหวังของผู้บริหารโรงเรียนตัวอย่างวิจัยโดยใช้เครื่องมือเป็นแบบสอบถาม นำผลที่ได้มาวิเคราะห์ และจัดเรียงลำดับความต้องการจำเป็น ๖ ขั้นตอน ทำให้ทราบความต้องการจำเป็นในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

ขั้นที่ ๒ ศึกษาสาเหตุของความต้องการจำเป็นในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธทั้ง ๖ ขั้นตอน โดยจัดเรียงลำดับกิจกรรมซึ่งเป็นสาเหตุของความต้องการจำเป็น ๓ ลำดับแรกของแต่ละขั้นตอน

ขั้นที่ ๓ เสนอแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธตามกิจกรรมซึ่งเป็นสาเหตุของความต้องการจำเป็น ๓ ลำดับแรกของแต่ละขั้นตอน

---

[๑๓๕] นันธิมา ศรีสุวรรณ, “ความต้องการจำเป็นเพื่อการปรับปรุงการประกันคุณภาพภายใน โรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานราธิวาส”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

๒.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables)

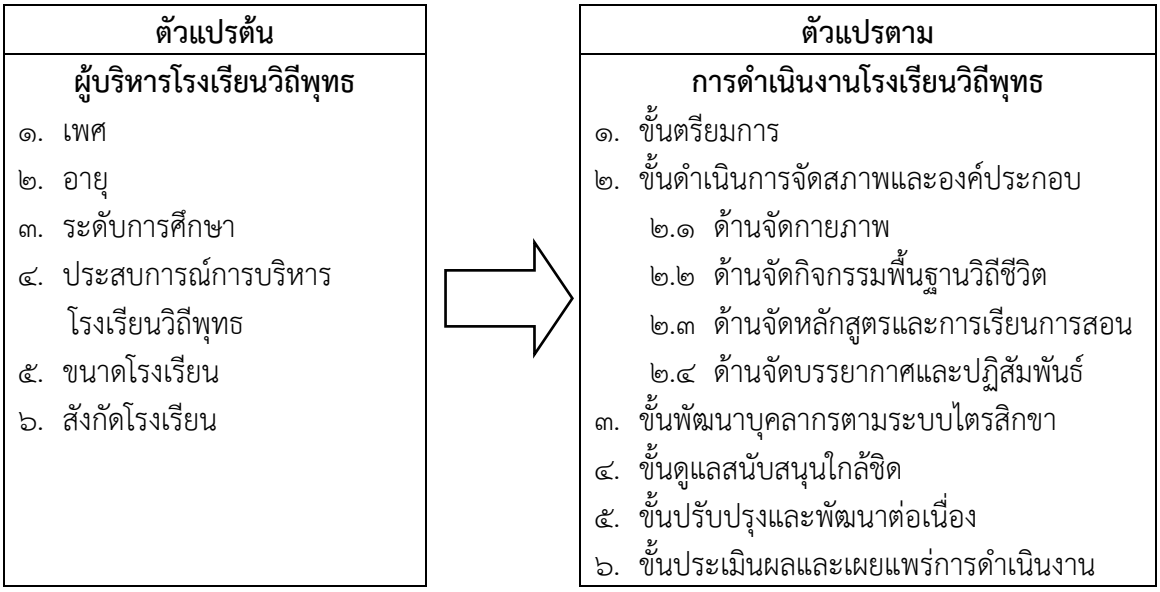

แผนภาพที่ ๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย